

Natura 2000; een bedreiging voor de landbouw?

Een kwalitatief onderzoek naar de invloed van Natura 2000 op boeren en het boerenbedrijf in de regio Haaksbergen

J. van der Laan (S2588552)
Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Bachelorscriptie Sociale Geografie en Planologie
Begeleiding: L. Kapinga, MSc & G. van Campenhout, MSc
13 juni 2016

Samenvatting

Het platteland is onderhevig aan veranderingen. Een aantal decennia geleden was de landbouw nog de hoofdzaak, maar tegenwoordig is er steeds meer aandacht voor natuur en recreatie op het platteland. Natura 2000, een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden, is een weerspiegeling van het toegenomen belang van natuur wat deels ten koste gaat van landbouwgrond. De implementatie van dit Europese natuurbeleid zorgt voor veel ophef onder boeren in Nederland. In dit onderzoek wordt inzicht verkregen wat Natura 2000 voor boeren en het boerenbedrijf betekent en hoe boeren hier mee om gaan. In een kort literatuuronderzoek wordt het implementatieproces van Natura 2000 uiteengezet. Door middel van de concepten draagvlak en participatie is de rol van boeren binnen de totstandkoming van Natura 2000 beschreven. Aan de hand van het adaptieve vermogen van boeren en boerenbedrijven is er onderzocht hoe boeren met de gevolgen van Natura 2000 om gaan. Er zijn vijf interviews afgenomen bij boeren die in de regio Haaksbergen in en om de Natura 2000 gebieden Buurserzand & Haaksbergerveen en Witte Veen wonen. Onder de boeren bestaat er nauwelijks draagvlak voor de manier waarop het Natura 2000 beleid wordt geïmplementeerd. Daarbij hebben de boeren het gevoel niet te worden betrokken bij de besluitvorming binnen het Natura 2000 proces, terwijl de gevolgen voor het boerenbedrijf flink zijn. De boeren moeten hun land vernatten waardoor het vrijwel onbewerkbaar wordt voor landbouw. Dit betekent een achteruitgang in productie en in combinatie met de gebrekkige compensatie worden de boerenbedrijven in hun bestaanszekerheid bedreigd. Het gebrek aan invloed binnen het proces en de gevolgen die Natura 2000 heeft voor het boerenbedrijf zorgen voor frustratie en onzekerheid bij de boeren. Alle boeren willen door blijven gaan met hun boerenbedrijf en proberen met de beperkte participatie mogelijkheden die zij hebben een verandering in de plannen tot stand te brengen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	1
1. Inleiding.....	4
1.1 Aanleiding.....	4
1.2 Probleemstelling.....	4
1.3 Leeswijzer.....	5
2. Theoretisch kader.....	6
2.1 Totstandkoming Natura 2000.....	6
2.1.1 Veranderende functie van het platteland en de landbouw.....	6
2.1.2 Natura 2000.....	6
2.1.3 Het proces.....	6
2.2 Draagvlak en participatie; de rol van boeren in de totstandkoming van Natura 2000.....	8
2.3 Adaptief vermogen van een boer en het boerenbedrijf.....	10
3. Conceptueel model.....	11
4. Methodologie.....	12
4.1 Casestudy: regio Haaksbergen.....	12
4.2 Onderzoeksmethode.....	13
4.3 Dataverzameling.....	13
4.4 Ethische aspecten.....	14
5. Resultaten.....	15
5.1 Draagvlak en participatie; de rol van boeren in de totstandkoming van Natura 2000.....	15
5.2 Gevolgen Natura 2000 voor de boer en zijn boerenbedrijf.....	17
5.3 Adaptief vermogen van de boer en zijn boerenbedrijf.....	18
6. Conclusies.....	20
6.1 Onderzoeksvraag.....	20
6.2 Reflectie.....	21
6.3 Aanbevelingen.....	21
Literatuurlijst.....	22
Bijlage 1. Interview guide.....	24
Bijlage 2. Analyseschema.....	27
Bijlage 3. Informed consent.....	28
Bijlage 4. Transcript interview 1.....	29
Bijlage 5. Transcript interview 2.....	38
Bijlage 6. Transcript interview 3.....	45

Bijlage 7. Transcript interview 4 56

Bijlage 8. Transcript interview 5 65

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In een uitzending van Wakker Nederland op donderdag 11 februari 2016 was mevrouw Annie Schreijer-Pierik te gast in het programma. Schreijer-Pierik publiceerde in 2015 het rapport 'Land in de knel' dat gaat over de implementatie van de Europese Natuurwetgeving in Nederland. De conclusie van het rapport is dat Nederland bij de invoering van Natura 2000 gebieden te weinig rekening houdt met economische, sociale en culturele aspecten in en om het gebied en dat het de Europese wetgeving te streng interpreteert en implementeert (Van Os, 2015).

Vanouds heeft de landbouw de belangrijkste functie op het platteland, maar de laatste decennia krijgen de recreatie en natuur een steeds belangrijker functie op het platteland (Woltjer et al., 2014). De toename van de recreatieve functie op het platteland is te danken aan de welvaartsstijging onder de bevolking en de toegenomen vrije tijd. Meer aandacht voor de natuur komt voort uit de toenemende globale bewustwording dat de druk op de natuur toeneemt en dat ons klimaat aan het veranderen is. De druk op de natuur zorgt ervoor dat de biodiversiteit afneemt, en om deze afname tegen te gaan heeft de Europese Unie de Natura 2000 opgesteld. Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden die er voor moeten zorgen dat de dalende biodiversiteit in Europa een halt wordt toegeroepen (Regiobureau Natura 2000, 2015a). De Europese regelgeving die verbonden is met Natura 2000 stelt dat er in en om Natura 2000 gebieden ruimte moet worden gelaten voor sociaaleconomische activiteiten in het gebied. In Nederland zijn er echter een groot aantal boerenbedrijven die vanwege de invoering van Natura 2000 plaats moeten maken voor de natuur of met andere maatregelen te kampen krijgen die het voortbestaan van het boerenbedrijf bedreigen (NMV, 2016; RTV Oost, 2014).

1.2 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te geven in de gevolgen van Natura 2000 voor boeren en het boerenbedrijf, en hoe boeren met deze gevolgen om gaan. De hoofdvraag die hierbij wordt gesteld is: *'Wat betekent de totstandkoming van Natura 2000 voor een boer en zijn boerenbedrijf, en hoe gaan boeren uit de regio Haaksbergen hier mee om?'*

Deze hoofdvraag wordt beantwoord met behulp van de volgende deelvragen:

- Wat is Natura 2000 en hoe komt een Natura 2000 gebied tot stand?
- Wat is de rol van een boer in de totstandkoming van een Natura 2000 gebied?
- Wat voor gevolgen heeft de totstandkoming van een Natura 2000 gebied voor een boer en zijn boerenbedrijf?
- Hoe gaat een boer om met de mogelijke gevolgen die Natura 2000 heeft op zijn boerenbedrijf?

1.3 Leeswijzer

In de bovenstaande paragrafen is beschreven wat de aanleiding voor dit onderzoek is en welke onderzoeksvragen er in dit onderzoek worden beantwoord. In het tweede hoofdstuk worden relevante literatuur en begrippen besproken en gedefinieerd, zoals draagvlak, participatieladder en adaptief vermogen. Hoofdstuk drie bevat het conceptueel model van het onderzoek waarin de relaties tussen de verschillende componenten van het theoretisch kader visueel zijn weergegeven. In hoofdstuk vier worden de keuzes voor de onderzoeksmethode, de manier van dataverzameling en de ethische aspecten besproken. Hoofdstuk vijf bevat de analyse en resultaten van de afgenomen interviews. Vervolgens worden er in hoofdstuk zes conclusies getrokken uit de resultaten en antwoord gegeven op de onderzoeksvraag. Tevens wordt er gereflecteerd op het onderzoek en worden er aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

2.1 Totstandkoming Natura 2000

2.1.1 Veranderende functie van het platteland en de landbouw

De laatste decennia verandert het platteland van een plek van productie naar een plek van consumptie. Na de Tweede Wereldoorlog stond de landbouw en daarmee het platteland in teken van het produceren van voedsel. Het op grote schaal moderniseren van boerenbedrijven zorgde ervoor dat er massaal geproduceerd kon worden (Kromhout, 2001). Daarnaast gaf de Europese Economische Gemeenschap subsidies voor het produceren van landbouwgoederen en golden er importheffingen op producten die vanuit buiten Europa ingevoerd werden (European Commission, 2015). Aan het eind van de twintigste eeuw is er in de MacSharry-besluiten besloten de prijsondersteuning voor een groot aantal landbouwproducten af te schaffen (Woltjer et al., 2014). De productie en daarmee ook deels het belang van de landbouw nam zo af. Dit kwam niet alleen door veranderingen binnen de landbouwsector zelf, maar ook door de druk van buitenaf. De toegenomen welvaart en het hebben van meer vrije tijd zorgden ervoor dat het platteland ook een aantrekkelijke plek werd voor toeristen (Woltjer et al., 2014). Daarnaast groeide het globale bewustzijn van de klimaatveranderingen en de toenemende druk op de natuur. De UN klimaatconferentie van 1992 is hier een voorbeeld van. Op deze conferentie werd het biodiversiteitsverdrag getekend wat als doel had om de biodiversiteit in de wereld te behouden (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, 2008). Naar aanleiding van deze conferentie heeft de Europese Unie de Natura 2000 geïntroduceerd.

2.1.2 Natura 2000

Natura 2000 is de benaming voor een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden, met als doel om de dalende biodiversiteit in Europa een halt toe te roepen. Natura 2000 gebieden dienen bepaalde natuurwaarden in een gebied te behouden en te voorkomen dat deze uitsterven of verdwijnen. Het behoud van specifieke natuurwaarden is van belang, omdat in gebieden planten en dieren van elkaar afhankelijk zijn. Wanneer een bepaalde soort uitsterft, verstoort dit het natuurlijk evenwicht (Regiogroep Natura 2000, 2015a). In Nederland zijn er tot dusver 162 gebieden aangemeld om tot de Natura 2000 gebieden te gaan behoren (Regiogroep Natura 2000, 2015a).

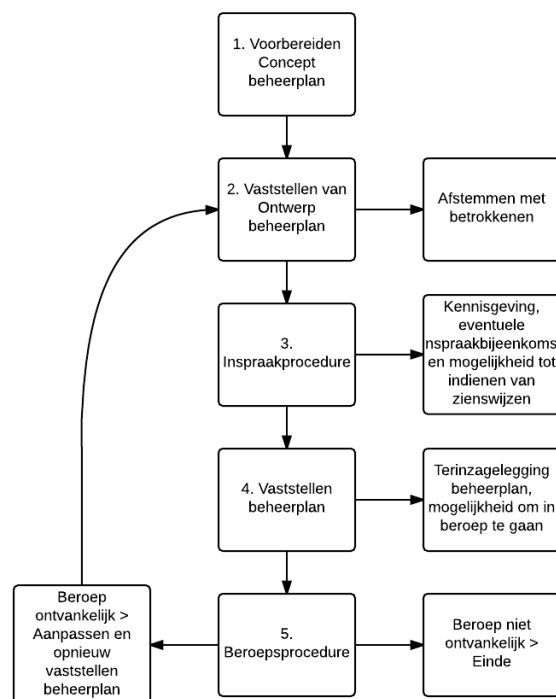
2.1.3 Het proces

De totstandkoming van een Natura 2000 gebied is een langdurig proces dat zich in verschillende fases voltrekt. Het proces begint met de *selectie* van gebieden die in aanmerking moeten komen voor het Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. In deze fase spelen alleen nationale overheden en de Europese Commissie een rol. De Nederlandse overheid dient een verzoek in bij de Europese Commissie om een gebied dat volgens wetenschappelijke criteria bepaalde flora en fauna bevatten die bescherming nodig hebben om verdere achteruitgang van de biodiversiteit te voorkomen (European Commission, 2016). Vervolgens dient de Europese Commissie het voorstel goed te keuren en kan er over worden gegaan op de aanwijzing van het gebied. Dat lokale partijen niet in deze fase worden betrokken, heeft in Nederland alleen al tot veel klachten geleid (Beunen, 2006).

Na de goedkeuring van de selectie van een gebied wordt het gebied door de staatssecretaris van Economische Zaken *aangewezen* als Natura 2000 gebied (Regiogroep Natura 2000, 2015b). In het voorlopige aanwijzingsbesluit staat beschreven wat de instandhoudingsdoelstellingen zijn en wordt de begrenzing van het Natura 2000 gebied op een kaart aangegeven (Natuur en Milieu, 2015). De aanwijzing komt tot stand op basis van ecologische gronden, dat wil zeggen dat er natuurwaarden aanwezig zijn die volgens de Europese Richtlijnen bescherming nodig hebben (Regiogroep Natura 2000, 2015a). De sociaaleconomische activiteiten die in het gebied plaatsvinden, zoals boerderijen en campings, worden in deze fase nog niet geïnventariseerd (Bouwma et al., 2008). Tot aan deze fase van het proces is het onduidelijk wat voor gevolgen de aanwijzing van het gebied gaat hebben voor agrarische en recreatieve activiteiten (Bouwma et al., 2008).

Alvorens het aanwijzingsbesluit definitief is, wordt het ontwerpbesluit ter inzage gelegd en kan iedereen hierop een inspraakreactie geven (Ministerie van Economische Zaken, 2016). Vervolgens beoordeelt de provincie of er wat met de inspraakreactie gedaan wordt.

Nadat een gebied definitief is aangewezen als Natura 2000 gebied moet het bevoegde gezag, meestal de provincie, in samenwerking met alle betrokken partijen in en om het Natura 2000 gebied, een *beheerplan* opstellen (Rijksoverheid, 2016). Een beheerplan moet duidelijkheid verschaffen over de natuurdoelen, de maatregelen die nodig zijn om deze doelen te bereiken, en de gevolgen van deze maatregelen voor andere activiteiten in en om het Natura 2000 gebied (LNV 2006, in Beunen & Van Ark, 2007). De periode van aanwijzing tot het uiteindelijk vaststellen van een beheerplan mag tot maximaal 3 jaar na de datum van aanwijzing duren.

Figuur 1 Beheerplan proces. Bron: Aangepast op basis van Regiobureau Natura 2000 (2009).

Figuur 1 geeft weer welke fases er in het beheerplan doorlopen worden en op wat voor manier er een mogelijkheid tot participatie is.

Naast de formele inspraakprocedure en de mogelijkheid tot het indienen van zienswijzen staat er dat het beheerplan afgestemd moet worden met betrokkenen. Het betrekken van eigenaren, gebruikers en andere belanghebbenden in en om het Natura 2000 gebied moet er in deze fase voor zorgen dat er een grotere publieke ondersteuning voor het beheerplan komt (Regiogroep, 2010). Het blijft echter onduidelijk hoe het afstemmen wordt gedaan. Voor boeren is het van groot belang om bij deze fase actief betrokken te zijn, want de maatregelen die opgesteld worden, kunnen gevolgen hebben voor de boer en het boerenbedrijf. Het maatregelenpakket kan strengere regelgeving bevatten betreft het uitstoten van ammoniak en stikstof, het kan gaan om vernattingregelingen, maar in het zwaarste geval kan het zelfs leiden tot landonteigening.

2.2 Draagvlak en participatie; de rol van boeren in de totstandkoming van Natura 2000

In de ruimtelijke planning wordt steeds meer waarde gehecht aan het begrip maatschappelijk draagvlak (De Roo & Voogd, 2013). Maatschappelijk draagvlak wil zeggen dat er in de maatschappij een bepaalde ondersteuning, instemming en verbondenheid is over het uitgevoerde beleid (De Bakker et al., 2007). Om tot een groter maatschappelijk draagvlak te komen dient het planningsproces steeds vaker als een proces tot consensusvorming (De Roo & Voogd, 2013). Consensusvorming houdt in dat betrokkenen elkaar kunnen vinden in de motieven, de doelen en de processen die verbonden zijn met een bepaald beleid (De Roo & Voogd, 2013). Op het gebied van natuur en natuurbeleid blijkt het ingewikkeld te zijn om maatschappelijk draagvlak te creëren, aangezien er een grote diversiteit aan opvattingen bestaat over wat beschermwaardige natuur is (De Bakker et al., 2007). Essentieel voor het creëren van maatschappelijk draagvlak is dat alle belanghebbenden in een vroeg stadium van het planningsproces de mogelijkheid krijgen om te participeren (Bogaert, 2004).

Cornips (2006), Edelenbosch en Munnikhof (2001, in Bouwma et al., 2008) maken gebruik van een participatie ladder om de mate van participatie van belangengroepen (burgers, bedrijven en natuurorganisaties) in een ruimtelijke planningsproces aan te geven. Bouwma et al. (2008) hebben deze participatieladder toegepast op het totstandkomingsproces van een Natura 2000 gebied (Tabel 1). 'Participatiegraad belanghebbenden' is een schaal die loopt van veel participatie (open participatie) tot geen participatie (traditionele besluitvorming) en de 'manier van betrokkenheid' laat zien op wat voor manieren belanghebbenden betrokken kunnen worden. 'Gezamenlijke beleidsvorming' staat hierbij voor een hoge mate van betrokkenheid en 'informereren' voor een lage mate van betrokkenheid. Informeren wordt samen met consultatie en formele procedures voor goedkeuring ook wel symbolische participatie genoemd (Arnstein, 1969, in de Roo & Voogd, 2013). De mate waarin participanten daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen op de genomen beslissingen is bij deze vormen van betrokkenheid niet groot, terwijl er bij de participanten wel de indruk wordt gewekt dat zij op enige wijze participeren. 'Participatiegraad en betrokkenheid in fases Natura 2000' laten per fase van het totstandkomingsproces van Natura 2000 zien wie in welke mate gedurende de verschillende fases participeert. Het beheerplan zou tot stand moeten komen in samenwerking met eigenaren, gebruikers en andere belanghebbenden in en om het Natura 2000 gebied (LNV, 2006, in Beunen & Van Ark, 2007). Opmerkelijk is dat landonteigening van boeren een van de maatregelen is die voort kan komen uit het beheerplan. Dit zou betekenen dat boeren instemmen met het feit dat zij hun grond moeten verkopen. Uit de berichtgeving in de media blijkt echter dat er vanuit de kant van de boeren veel ophef is over de ten laste gelegde onteigening (RTV Oost, 2014).

Tabel 1 Participatieladder voor selectie, aanwijzing en beheerplan Natura 2000. Bron: Aangepast op basis van Bouwma et al. (2008)

Participatiegraad belanghebbenden		Participatiegraad in fases Natura 2000
Open participatie (alle burgers)	Alle burgers worden van een kans voorzien om te participeren	
Selectieve participatie (beperkte groep burgers)	Alleen direct betrokken belanghebbenden (eigenaren & gebruikers) worden van een kans voorzien om te participeren	- Aanwijzing fase - Beheerplan fase
Professionele participatie (alleen professionele organisaties)	Professionele organisaties (natuurbehoud organisaties, LTO) wordt een mogelijkheid gegeven om te participeren	- Selectie fase
Traditionele besluitvorming (niemand behalve de overheid)	De overheid is de hoofdspeler - en los van wettelijke consultatie procedures - participeert er niemand	
Manier van betrokkenheid		Betrokkenheid in fases Natura 2000
Gezamenlijke beleidsvorming tussen overheid en anderen	Diverse organisaties en/of burgers zijn betrokken in het beleidsproces door middel van interactieve participatie	- Beheerplan fase
Consultatie	Een formele procedure stelt mensen in de gelegenheid om hun zienswijzen te uiten tijdens het proces. Deze zienswijzen worden in overweging genomen alvorens er een besluit wordt genomen	- Selectie fase
Formele procedures voor goedkeuring	De formele procedure stelt de gelegenheid om meningen te geven op voorgestelde besluiten en geeft de mogelijkheid om bezwaar te doen en in beroep te gaan	- Aanwijzing fase
Informereren	Informatie wordt verschaft aan de betrokkenen	

2.3 Adaptief vermogen van een boer en het boerenbedrijf

De instandhoudingsmaatregelen van het Natura 2000 beleid zorgen er voor dat boeren hun bedrijfsvoering moeten aanpassen. Strengere regelgeving betreft het uitstoten van ammoniak of stikstof, vernattingregelingen of onteigening kunnen er voor zorgen dat de boeren minder kunnen produceren. Hoe de boeren en het boerenbedrijf met deze verandering om gaan en in hoeverre het boerenbedrijf kan blijven voortbestaan wordt omschreven door middel van het adaptieve vermogen (Milestad et al., 2012). Het adaptieve vermogen van boeren en boerderijen is de capaciteit om met veranderende situaties om te gaan, dat volgens Milestad et al. (2012), bestaat uit veerkracht, flexibiliteit en diversiteit.

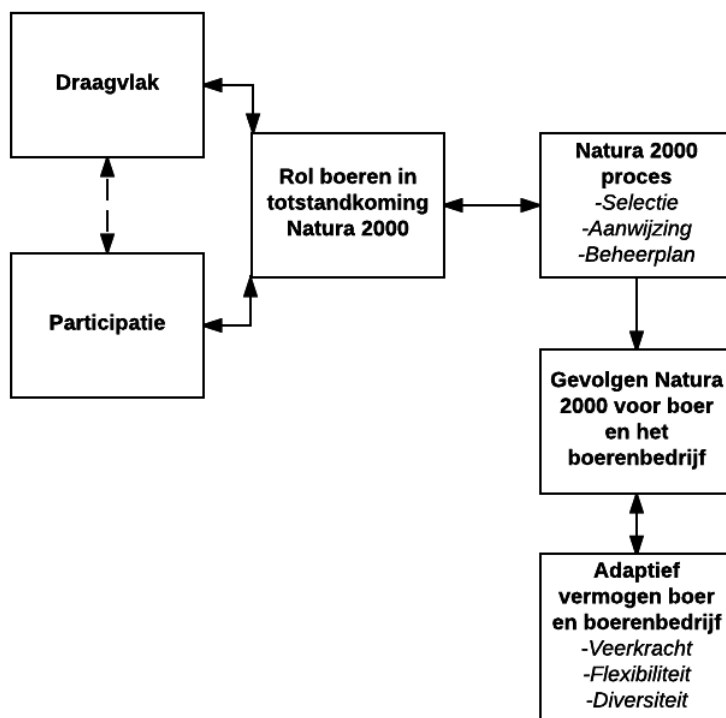
Veerkracht wordt door Walker et al. (2004, in Milestad et al., 2012, p. 373) omschreven als: "*the capacity of a system, e.g. a farm, to absorb disturbance and to reorganise while undergoing change so as to essentially retain the same function, structure and feedbacks*". Een boerenbedrijf is als veerkrachtig te beschouwen als het veranderingen kan opvangen met dezelfde bedrijfsvoering als voorheen. Wat er in deze definitie ontbreekt is de veerkracht van de boer zelf. Een veranderende situatie waarbij het onmogelijk is om dezelfde bedrijfsvoering te houden, zou namelijk onder deze definitie worden omschreven als het hebben van weinig veerkracht. De boer kan ondanks de situatie waar hij zelf weinig aan kan doen, toch strijdbaar zijn en proberen nog iets aan de situatie te veranderen. De mate waarin boeren gebruik maken van de participatie mogelijkheden binnen het totstandkomingproces van Natura 2000, en in hoeverre de boer strijdt voor een besluit waarin hij zijn huidige bedrijfsvoering kan doorzetten, wordt daarom ook als veerkracht beoordeeld.

Flexibiliteit is enerzijds gericht op de boer en anderzijds op het boerenbedrijf. Het kan hierbij gaan om de creativiteit van de boer, wat inhoudt dat de boer bezig is met het zoeken naar oplossingen om de veranderingen te doorstaan (Milestad et al., 2012). Het gaat hierbij om het aanpassen van de bedrijfsvoering om daarmee het voortbestaan van het boerenbedrijf te verzekeren. Als de boer beschikt over een grote mate van flexibiliteit, dan gaat hij gemakkelijker om met veranderingen waar het boerenbedrijf mee wordt geconfronteerd. De flexibiliteit van de boeren is onder meer terug te zien in hoe boeren omgaan met de aangeboden compensatie voor de genomen maatregelen. Flexibiliteit van het boerenbedrijf speelt ook een rol in de mogelijkheid om als bedrijf zijnde zich aan te passen (Milestad et al., 2012). Is het boerenbedrijf er op gemaakt dat het makkelijk kan overschakelen op andere activiteiten of dat het kan op- of afschalen van de productie? De flexibiliteit van het boerenbedrijf is direct verbonden aan de flexibiliteit van een boer. Wanneer een boer er weinig voor voelt om het bedrijf aan te passen, dan is de kans klein dat er veranderingen worden toegepast. Ook spelen externe factoren, zoals de vraag en aanbod op andere marktsegmenten en de grootte van de impact, een rol in de capaciteit van het boerenbedrijf om zich aan te passen. De externe factoren kunnen de kansen en mogelijkheden om flexibel te zijn bepalen.

Voor een boerenbedrijf dat om dient te gaan met veranderingen kan het van belang zijn dat het de risico's spreidt en buffers creëert door middel van *diversiteit*. Diversiteit kan gaan over de verschillende activiteiten, op de boerderij en buiten de boerderij om, waar leden van het boerenbedrijf zich op kunnen gaan richten (Milestad et al., 2012). Hoofdactiviteiten moeten zorgen voor het primaire inkomen voor het boerenbedrijf, terwijl de 'side activities' (nevenactiviteiten), veelal op kleine schaal, zorgen voor extra inkomen voor het boerengezin (Markantoni, 2012). Hierbij kan gedacht worden aan het oprichten van een boerderijwinkel of een restaurant op de boerderij,

het verwerken van eigen producten of het oprichten van een camping/bed and breakfast op/naast de boerderij (Woods, 2005; Markantoni, 2012). 'Farm diversification' kan helpen om het boerenbedrijf minder afhankelijk te maken van de primaire bedrijfsactiviteit van de boer (Woods, 2005). Door de instandhoudingsmaatregelen van Natura 2000 is diversificatie wellicht noodzakelijk om te kunnen voortbestaan als boerenbedrijf, omdat het boerenbedrijf in deze situatie gedwongen de productie moet inperken. Volgens Woods (2005) hangt de vorm van 'farm diversification' af van de ligging van de boerderij, de structuur/type van het bedrijf, de interesses van het boerengezin en de potentiële markt.

3. Conceptueel model

Figuur 2 Conceptueel model

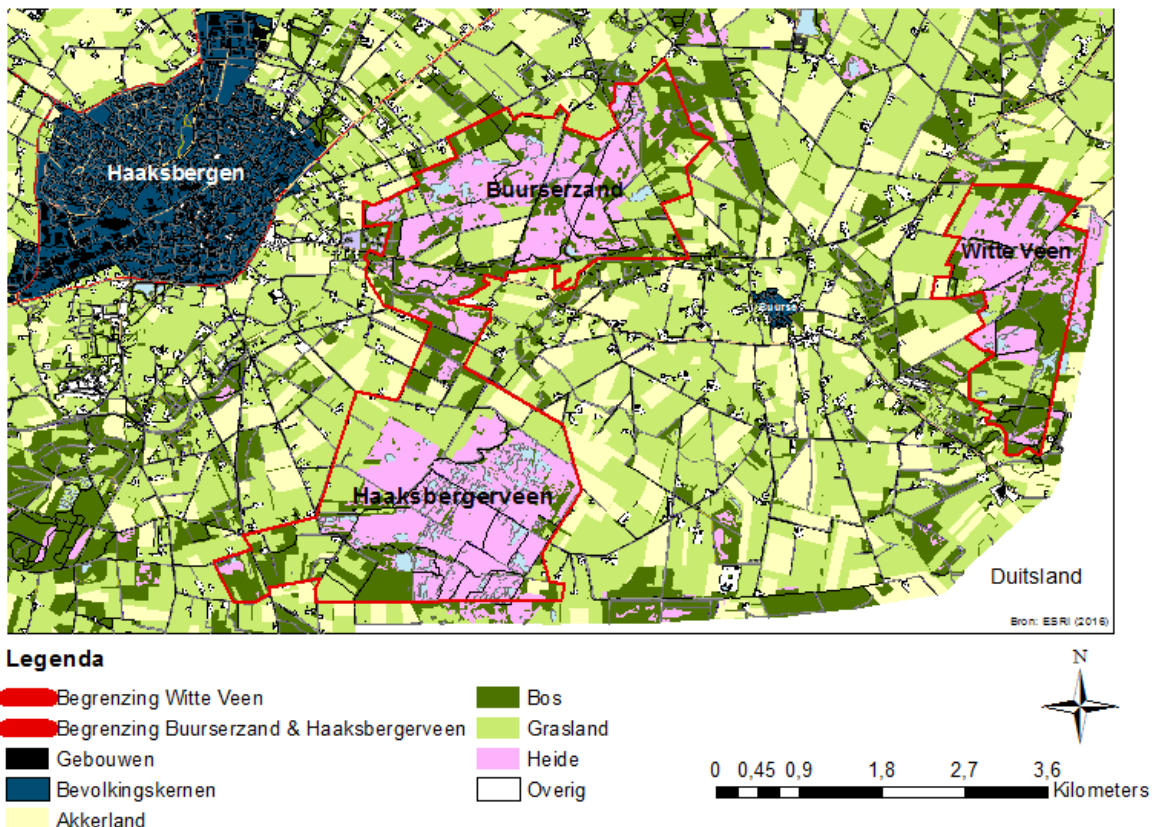
Het conceptueel model is een visuele weergave van de relaties tussen de verschillende componenten van het theoretisch kader. De totstandkoming van een Natura 2000 gebied volgt het proces: selectie - aanwijzing - beheerplan. De visie van de boeren op Natura 2000 en de positie van de boeren binnen dit proces worden aan de hand van de begrippen draagvlak en participatie uitgelegd. De stippellijn tussen participatie en draagvlak geeft de verwachting aan dat wanneer de boeren meer betrokken zijn bij het proces, dat het draagvlak ook groter zal zijn. Natura 2000 heeft gevolgen voor de boer en het boerenbedrijf. Hoe de boeren met deze gevolgen om gaan wordt gemeten aan de hand van het adaptieve vermogen van de boer en het boerenbedrijf. Het adaptieve vermogen bestaat uit de componenten veerkracht, flexibiliteit en diversiteit.

4. Methodologie

4.1 Casestudy: regio Haaksbergen

Om inzicht te krijgen in de gevolgen van Natura 2000 op boeren en het boerenbedrijf, en hoe boeren met deze gevolgen omgaan is er gekozen voor de regio Haaksbergen (figuur 3). Er is voor de regio Haaksbergen gekozen, omdat uit de berichtgeving in de media duidelijk werd dat de implementatie van Natura 2000 voor veel commotie zorgt bij de boeren in deze regio (Omroep WNL, 2016). Er zijn in de regio Haaksbergen zo'n 70 eigenaren en 40 agrarische bedrijven die worden getroffen door de maatregelen van het beheerplan (Schreijer-Pierik, 2015). In het Natura 2000 gebied Buurserzand & Haaksbergerveen moet 400 hectare aan gras- en akkerland (figuur 3) worden verworven voor de natuur (Schreijer-Pierik, 2015). Daarnaast betreffen de maatregelen, die voortkomen uit het beheerplan en die er voor moeten zorgen dat de biodiversiteit in de gebieden Buurserzand & Haaksbergerveen en Witte Veen behouden blijft, het vernatten van percelen grond. Dit houdt in dat het waterpeil omhoog gaat, waardoor de grond vrijwel onbewerkbaar wordt.

Natura 2000 in de regio Haaksbergen

Figuur 3 Natura 2000 in de regio Haaksbergen. Bron: Van der Laan (2016).

4.2 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek gaat het om wat de totstandkoming van een Natura 2000 gebied voor een boer en zijn boerenbedrijf betekent en welke rol een boer in het proces van totstandkoming heeft gespeeld. Wat voor betekenis iemand ergens aan geeft, kan verkregen worden aan de hand van interviews waarin participanten de mogelijkheid hebben om bepaalde aspecten breed uit te leggen. Interviews zijn, volgens Dunn (2005, in Clifford et al., 2010, p.105): "*Verbal interchanges where one person, the interviewer, attempts to elicit information from another person*". Het gaat hierbij om een gesprek waarbij de interviewer bepaalde informatie van een ander persoon wil weten. In dit onderzoek zijn dat de ervaringen en verhalen die boeren hebben met betrekking tot Natura 2000. Bij het afnemen van een semigestructureerd interview zijn een aantal thema's vooraf opgesteld, maar kan van de thema's worden afgeweken wanneer een participant meer over een bepaald issue wil vertellen (Clifford et al., 2010). Boeren moeten in het interview de ruimte krijgen om meer over een bepaald onderwerp te praten wanneer zij dat willen, omdat de invloed van de totstandkoming van Natura 2000 per boer verschillend is.

4.3 Dataverzameling

Er zijn in de regio Haaksbergen vijf boeren geïnterviewd die allemaal direct worden geraakt door de implementatie van Natura 2000 (tabel 2). Het gaat hierbij om vier melkveehouderijen van verschillend formaat en één boer die zich richt op het fokken van jongvee. Via de website van LTO is er contact gezocht met iemand uit het bestuur van de provincie Twente. Na verschillende correspondenties is er contact gelegd met iemand uit het LTO bestuur van Zuid-Twente. De contactpersoon uit het bestuur heeft vervolgens een aantal boeren bereid gevonden die over de Natura 2000 wilden praten. Er is telefonisch contact gezocht met de betreffende boeren en er zijn afspraken gemaakt voor de interviews. Vier van de vijf interviews zijn bij de boeren thuis afgenomen, omdat de verhalen plaats specifiek zijn en het beeld van de impact op de boeren en boerenbedrijven zo duidelijker zou zijn dan wanneer het contact via telefoon of e-mail zou gebeuren. De interviews hebben plaatsgevonden op 4 april en 12 mei 2016. Eén interview is via de telefoon gedaan op 11 mei 2016, omdat de participant overdag weinig tijd had binnen de onderzoekers periode van dataverzameling. Ondanks dat het langsgaan bij de boeren persoonlijker is en er misschien meer en andere data, bijvoorbeeld lichamelijke houding, verkregen mee zou kunnen worden, is het resultaat van het telefonisch interview niet anders ervaren dan de andere resultaten. De interviews zijn getranscribeerd en vervolgens zijn er aan de hand van een analyseschema codes aan de uitspraken van de participanten verbonden (bijlage 2).

Tabel 2 Impact maatregelen op boerenbedrijf

	Participant 1	Participant 2	Participant 3	Participant 4	Participant 5
-Type boerenbedrijf	Melkveebedrijf	Melkveebedrijf	Melkveebedrijf	Melkveebedrijf (tevens in loondienst)	-Jongvee opfokken - Verhuren grond
-Aantal koeien	100	80	90	20	-
-Aantal jongvee	60	50 à 60	80	-	Niet vermeld
-Aantal hectares grond	54	30	56	16	15
- Aantal hectares vernatting	13	10	28	8	5
- Impact Natura 2000 (vernatting)	24 %	33,3 %	50%	50 %	33,3%

4.4 Ethische aspecten

Bij het werven van de participanten is een aantal dingen meegedeeld aan de participanten, mede in de vorm van een informed consent formulier. Ten eerste is er uitgelegd waar het onderzoek over gaat, waarom er gekozen is voor dit onderzoek, en wat het doel van het onderzoek is. Dit wordt gedaan om de boeren duidelijk te maken aan wat voor onderzoek ze deelnemen en om bepaalde verwachtingen weg te nemen. Ten tweede is er verteld dat er vertrouwelijk met de informatie zal worden omgegaan en dat de participanten in het onderzoek zullen worden geanonimiseerd door middel van nummering. Ten derde is er benadrukt dat de verkregen informatie van de boeren alleen voor dit onderzoek wordt gebruikt en niet ten dienste staat van een groter/ander onderzoek. Deze mededeling is ook belangrijk om de 'positionality' van de interviewer aan te geven. 'Positionality' is een begrip dat wordt gebruikt om de relatie van de interviewer met betrekking tot de participant aan te duiden (Merriam et al., 2001). Het begrip wordt gebaseerd op de dichotomie insider - outsider. Beide posities kennen een aantal voordelen, maar een groot voordeel van een outsider zijn, is dat je als neutraal wordt gezien waardoor je meer informatie kan krijgen (Merriam et al., 2001). Ik vertegenwoordig geen belangengroep die bij Natura 2000 betrokken is, waardoor er vrijer door de boeren gesproken kan worden.

5. Resultaten

5.1 Draagvlak en participatie; de rol van boeren in de totstandkoming van Natura 2000

Onder de participanten bestaat nauwelijks draagvlak voor het Natura 2000 beleid, terwijl de overheid in de vorm van het beheerplan juist de publieke ondersteuning voor het beleid probeert te vergroten (Regiegroep, 2010). Participant 3 geeft aan dat hij wel voor goede natuur is, maar dat op de manier waarop het Natura 2000 beleid in de regio Haaksbergen wordt uitgevoerd een strop betekent voor vele boerderijen in deze regio. Door participant 1 wordt het als volgt verwoord: "*Wij vinden het een ramp voor de hele landbouw hier in Haaksbergen*". Andere participanten wijzen erop dat het vooral de manier is waarop het beleid wordt uitgevoerd dat tot afkeer tegen het Natura 2000 leidt. Volgens de participanten zijn de kaarten met de begrenzing van Natura 2000 eerst ingetekend en is er vervolgens pas aan de boeren gemeld dat zij met hun boerenbedrijf binnen de begrenzing vallen. Tevens is er bij het opstellen van het beheerplan vanuit de provincie gezegd dat het meewerken aan Natura 2000 als boer zijnde op vrijwillige basis is. De boeren in de omgeving Haaksbergen worden echter voor het blok gezet; wanneer de boeren niet meewerken aan de voorgenomen maatregelen, in alle gevallen het vernatten van percelen grond, dan dreigt onteigening. Dit is opmerkelijk, omdat het beheerplan in samenwerking met alle betrokken partijen opgesteld zou moeten worden (Rijksoverheid, 2016). Essentieel voor het creëren van draagvlak is dat alle belanghebbenden in een vroeg stadium al bij het beleid worden betrokken (Bogaert, 2004). De manier waarop boeren bij het proces betrokken zijn, is hier ook van op invloed.

Uit de interviews met de participanten komt naar voren dat het voor hen soms moeilijk was om de selectie fase en de aanwijzing fase binnen de totstandkoming van een Natura 2000 gebied van elkaar te onderscheiden. Zo denken veel participanten dat er bij de selectie van het gebied (selectie fase) de begrenzing wordt gemaakt, terwijl dit onderdeel is van de aanwijzing fase (later in het proces). Het feit dat de participanten niet goed op de hoogte zijn van de verschillende fases, zegt al iets over de mate van participatie die zij tijdens de verschillende fases hebben gehad. Tijdens de *selectie fase* zijn de participanten dan ook niet betrokken geweest bij het proces (zie tabel 1). LTO is in deze fase namens de boeren betrokken geweest bij het proces (professionele participatie), maar liever hadden alle individuele grondeigenaren een vorm van interactieve participatie gezien (zie tabel 1). De participanten vinden dat de provincie met de plannen bij de boeren aan tafel hadden moeten gaan zitten om zo een beeld te krijgen van hoe het betreffende gebied in elkaar steekt.

Bij de *aanwijzing* van het Natura 2000 gebied wordt er door de participanten gewezen op het feit dat de begrenzing van het gebied 'op het bureau achter de computer' is gemaakt. De provincie is volgens de participanten niet in het gebied geweest en hebben niet gekeken naar wat voor sociaaleconomische activiteiten zich er afspelen. Ook in deze fase zijn de boeren niet actief betrokken bij het proces, terwijl er 400 hectare aan landbouwgrond is ingedeeld in het Natura 2000 gebied Buurserzand & Haaksbergerveen (Schreijer-Pierik, 2015). De boeren beslissen hier niet over mee, terwijl de grond in hun bezit is. Het enige dat boeren in deze fase kunnen doen, is het indienen van een zienswijze nadat de plannen zijn gemaakt. Drie participanten hebben dit dan ook gedaan, maar voor twee hiervan heeft dit niks opgeleverd. Participant 3 heeft tweemaal zijn zienswijze ingediend, waarbij de eerste zienswijze redelijk succesvol heeft uitgepakt terwijl de tweede zonder resultaat is gebleven. De eerste zienswijze heeft voor participant 3 gezorgd dat zijn huiskavel uit de begrenzing van het Natura 2000 gebied is komen te liggen, maar zijn veldkavel van 30 hectare is erin

gebleven. Het indienen van zienswijzen valt onder consultatie (Bouwma et al., 2008). Volgens Bouwma et al. (2008) is er in deze fase sprake van selectieve participatie, waarbij direct betrokken belangengroepen betrokken dienen te zijn en ze door middel van formele procedures hun mening kunnen uiten en bezwaar kunnen indienen tegen het voorstel. Dit komt overeen met de verhalen van de participanten die vertellen dat zij in deze fase zienswijzen hebben kunnen indienen.

In het opstellen van een *beheerplan* zou volgens de participatieladder (zie tabel 1) sprake moeten zijn van een interactief planningsproces, oftewel een gezamenlijke beleidsvorming tussen de overheid en andere partijen (Bouwma et al., 2008). De participanten geven echter aan dat zij in deze fase van het proces niet zijn betrokken bij het opstellen van het beheerplan. De boeren zijn, nadat de plannen gemaakt waren, uitgenodigd bij inspraakbijeenkomsten in de buurt. Inspraakbijeenkomsten zijn een voorbeeld van een formele procedure voor goedkeuring (zie tabel 1). Bij de inspraakbijeenkomsten krijgen de boeren te horen wat de plannen zijn en vervolgens krijgen ze de mogelijkheid hierop te reageren. De participanten hebben echter niet het gevoel dat wat zij bij een inspraakbijeenkomst zeggen invloed heeft op de uiteindelijke plannen. Zo verwoordt participant 1 het:

"We hebben nu een paar vergaderingen gehad. Dan hoor je eerst aan wat de plannen zijn en vervolgens mogen wij als boeren daar ook op reageren, maar in feite kan je dan alleen even je agressie kwijt. Na afloop van de vergadering gaat iedereen weer naar huis en worden de plannen gewoon zo uitgewerkt zoals ze er lagen" (Participant 1, 2016).

Participant 2 en 3 hebben ook in een klankbord- of stuurgroep gezeten tijdens een inspraakbijeenkomst. De aanwezige participanten hadden bij deze bijeenkomsten de indruk dat de plannen al klaar lagen en dat hun aanwezigheid er alleen toe diende om de participanten het gevoel te geven er bij betrokken te zijn. Dit is wat door Arnstein (1969, in de Roo & Voogd, 2013) symbolische participatie wordt genoemd. Drie participanten vertellen mij dat de provincie nu een commissie gaat instellen die samen met de grondeigenaar per perceel gaat kijken hoe hoog het water moet komen te staan om de instandhoudingsdoelstellingen te bereiken. Voor de boeren is dit een goede zaak, omdat zij zo hun kennis over het land wat zij bezitten kunnen delen met experts op het gebied van ecologie, biologie en landbouw.

Participanten 1 en 2 vinden dat ze '0,0' participatie hebben gehad in het proces van totstandkoming van Natura 2000. De participanten hebben wel van de mogelijkheden om te participeren in het proces, via het indienen van zienswijzen en het aanwezig zijn bij inspraakbijeenkomsten, gebruik gemaakt. Deze vormen van participatie worden door de participanten echter niet gezien als een vorm van participatie, maar eerder als een manier waarop kennis wordt gegeven aan de boeren over hoe de plannen zullen worden uitgevoerd. Er kan worden gesteld dat er sprake is van weinig participatie en dat boeren het gevoel hebben geen invloed te hebben gehad op de beslissingen die er genomen zijn over hun land. Dat de participatiegraad zo laag is, heeft invloed op het draagvlak voor Natura 2000 onder boeren. Als gedurende het hele proces de boeren betrokken zouden zijn bij een interactief planningsproces (zie tabel 1), dan wordt er meer naar de visie van de boeren geluisterd en dan zal het draagvlak voor het Natura 2000 beleid ook groter kunnen zijn (Bogaert, 2004).

5.2 Gevolgen Natura 2000 voor de boer en zijn boerenbedrijf

De maatregelen waar de boeren in de regio Haaksbergen mee te maken krijgen, betreft het vernatten van de grond. Dit houdt in dat het waterpeil omhoog moet om zo de beschreven natuurwaarden in de Natura 2000 gebieden te behouden. Om dit voor elkaar te krijgen moeten er grote stukken land van boeren vernat worden. Vernatting heeft ingrijpende gevolgen voor de bedrijfsvoering van de boer. Het zorgt er voor dat de boer het land pas veel later in het jaar kan gebruiken voor de productie van voer of zelfs helemaal niet meer kan gebruiken voor de productie. Daar komt bij dat de vernatting er voor zorgt dat de koeien niet meer fatsoenlijk op dat land kunnen staan en dat er met machines ook nauwelijks te komen valt. Een direct effect van de vernatting is dus een achteruitgang in productie en inkomsten. Een indirect effect dat hier uit voortkomt is dat de waarde van de grond ook daalt. Als de boeren het betreffende land in een later stadium zouden willen verkopen, dan zal dit land niet door andere boeren gekocht willen worden om het feit dat de grond te nat wordt om goed te kunnen bewerken. Uiteindelijk blijft er dan nog maar één koper over en dat is de provincie.

De impact op de boerenbedrijven in de omgeving van Haaksbergen is flink (zie tabel 2). Van de vijf boerenbedrijven moeten er vier minstens één derde van de grond die ze bezitten vernatten. Ter compensatie kan een financiële vergoeding worden gegeven of de boeren kunnen een ander stuk land toebedeeld krijgen. Het aanbieden van een compensatie kan gebruikt worden om tot consensus en uiteindelijk tot een groter maatschappelijk draagvlak te komen voor het Natura 2000 beleid (De Roo & Voogd, 2013). Het probleem dat zich in de regio Haaksbergen voordoet is dat door de ruilverkaveling, die nog maar enkele jaren geleden is afgerond, de meeste boeren de percelen relatief goed hebben liggen en dat er verder in de omgeving geen grond meer beschikbaar is om op te kopen. De provincie kan geen ruilgrond ter compensatie aanbieden en dat vormt een probleem bij de uitvoering van de Natura 2000, omdat met het oog op de toekomst het hebben van grond van essentieel belang is voor de boeren. Daar komt bij dat de financiële vergoeding die er geboden wordt volgens de boeren te laag is om het verlies in productie op te vangen. Het gebrek aan een voor boeren goede compensatie kan er mede voor zorgen dat het draagvlak onder de boeren niet groot is. Drie van de vijf participanten zeggen dat als de plannen die er nu liggen daadwerkelijk worden uitgevoerd het einde verhaal betekent voor het boerenbedrijf. Participant 5 stelt, net als Schreijer-Pierik (2015), dat het ontbreken van compensatie in grond en het krijgen van een financiële vergoeding een sterfhuisconstructie is:

"Als ik een emmer met geld krijg, dan moet ik dat binnen 3 jaar weer investeren in vastgoed, doe ik dat niet, dan wordt het vermogensinkomen en dan komt de belasting ook kijken en dan ben ik over vijf jaar, overdreven gezegd, het geld kwijt" (Participant 5, 2016).

Naast het voorgeschreven vernatten, vrezen een aantal participanten dat het hier niet bij zal blijven. Wanneer zij de grond behouden en het vernat wordt, verwachten zij dat er in de toekomst nog verdere beperkingen op de grond zullen komen, zoals een scheurverbod of het niet meer mogen verbouwen van maïs. Wanneer de boeren niet meewerken aan het vernatten van de grond, dan dreigt onteigening. Volgens een aantal participanten (3/5) wordt er door de provincie te weinig rekening gehouden met de emotionele waarde die de boeren hechten aan hun boerderij. Vier boeren hebben een familie die al voor generaties lang op de boerderij zitten. Naast dat de boeren zelf op het land werken en opgegroeid zijn, betekent de boerderij nog veel voor de ouders en andere

familieleden. Participant 1 en 5 zeggen slapeloze nachten te hebben gehad van de plannen die er gemaakt zijn en de mogelijke gevolgen daarvan. De onzekerheid over de toekomst zorgt voor onrust. De andere participanten geven min of meer aan het wel te zullen zien hoe het gaat lopen en dat ze zich er niet elke dag meer druk om willen maken.

5.3 Adaptief vermogen van de boer en zijn boerenbedrijf

Participant 1 en 2 gaan er van uit dat zij in eerste instantie, dat wil zeggen in de nabije toekomst, gewoon op dezelfde voet door kunnen gaan met hun boerenbedrijf wanneer de maatregelen uit het beheerplan worden ingevoerd. De andere drie participanten twijfelen sterk aan de bestaanszekerheid van hun boerenbedrijf en kunnen waarschijnlijk niet met dezelfde bedrijfsvoering door blijven gaan. De twijfelende participanten zouden gezien kunnen worden als boerenbedrijven die over (te) weinig *veerkracht* beschikken. Veerkracht betekent dat een boerenbedrijf ondanks veranderingen met dezelfde bedrijfsvoering door kan blijven gaan (Walker et al. 2004, in Milestad et al., 2012). Participanten 3, 4 en 5 verwachten niet met dezelfde bedrijfsvoering door te kunnen gaan als gevolg van de vernatting van grote stukken van hun grond. Door de impact van de vernattingsmaatregelen op de boerenbedrijven is het echter niet aan de veerkracht te wijten dat deze boerenbedrijven niet met dezelfde bedrijfsactiviteiten door kunnen gaan. Het aantal dieren dat een boer mag houden is namelijk afhankelijk van het aantal hectares grond dat een boer bezit. Door de invoering van de vernattingsmaatregelen verliezen de boeren grond of kunnen ze het niet meer voor landbouw gebruiken. Zo zorgen de maatregelen ervoor dat, als er geen grond ter compensatie is, het bedrijf moet inkrimpen of zelfs niet meer kan voortbestaan in dezelfde bedrijfstak. Door middel van de inspraakbijeenkomsten en het indienen van zienswijzen proberen de participanten een verandering in de plannen van de provincie te bewerkstelligen die er toe moet leiden dat zij hun huidige bedrijfsvoering door kunnen zetten. Daarnaast hebben participanten 2 en 3 nog in een klankbord- of stuurgroep gezeten en is participant 5 via LTO actief geweest om de belangen van de landbouw te benadrukken. Aan de hand van de participatie mogelijkheden die de participanten hebben, strijden zij voor een besluit waarmee ze het voortbestaan van hun boerenbedrijf meer garantie willen geven. Dit toont de persoonlijke veerkracht van de participanten aan die in de definitie van Walker et al. (2004, in Milestad et al., 2012) ontbreekt.

Bij de *flexibiliteit* van de participanten gaat het om hoe makkelijk zij omgaan met de veranderingen, of ze bezig zijn met het bedenken van oplossingen om de ontstane situatie te verbeteren, en hoe zij om gaan met de aangeboden compensatie (Milestad et al., 2012). Participant 2 heeft een voorstel gedaan bij de provincie om een soort kwelscherm in het gebied te creëren waar het water in weg kan lopen als de waterstand wordt verhoogd. Participant 5 heeft via LTO oplossingen aangedragen om de plannen anders uit te voeren. Het bedenken van oplossingen toont de creativiteit van de participanten en daarmee de flexibiliteit (Milestad et al., 2012).

De flexibiliteit op het gebied van de aangeboden compensaties is niet groot. De mogelijkheid om de grond te behouden na de vernatting, om hier in compensatie een financiële vergoeding voor te krijgen, trekt de participanten niet. De grond kan dan eigenlijk niet meer bewerkt worden, waardoor de boeren mest moeten afzetten en voer moeten aankopen. Participanten 2, 4 en 5 geven aan dat deze bedrijfsvoering geen rendabele manier is om als boerenbedrijf te blijven bestaan. Alle participanten geven aan te willen blijven boeren, maar participant 3 zegt dat als het echt niet anders kan, dat hij zou gaan proberen om ergens anders te gaan werken. De participanten zien op dit moment geen kansen om de bedrijfsvoering aan te passen.

Het overwegen van *nevenactiviteiten* om naast de primaire bedrijfsactiviteiten inkomen uit te halen is voor alle participanten geen optie. Zo laat participant 1 weten: *"Recreatie daar zoeken wij het niet in en ook niet in de neventak van ijsverkopen of al die poespas. Dat is allemaal armoede"*. De vorm van 'farm diversification' hangt af van de ligging van de boerderij, de structuur/type van het bedrijf, de interesses van het boerengezin en de potentiële markt (Woods, 2005). Participanten 2, 3 en 4 geven aan het niet te zien zitten om de hele dag met bezoekers of andere recreatieve activiteiten bezig te zijn; zij hebben dus geen interesse om zich te beleggen op nevenactiviteiten. Participant 5 zegt dat de ligging van het boerenbedrijf dusdanig ongunstig is om toeristen te ontvangen. De participanten vinden nevenactiviteiten niet rendabel genoeg om naast hun primaire bedrijfsactiviteiten mee bezig te zijn.

6. Conclusies

6.1 Onderzoeksvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: 'Wat betekent de totstandkoming van Natura 2000 voor een boer en zijn boerenbedrijf, en hoe gaan boeren uit de regio Haaksbergen hier mee om?' Voor de boer en zijn boerenbedrijf betekent de totstandkoming dat het voortbestaan van zijn boerenbedrijf wordt bedreigd. De vernattingsmaatregelen zorgen ervoor dat grote stukken grond van de boeren vrijwel onbewerkbaar worden, waardoor zij hun productie en inkomen achteruit zien gaan. Dit in combinatie met het feit dat het aan compensatie in grond ontbreekt, zorgen ervoor dat de toekomst er voor de participanten onzeker uitziet (zie ook Schreijer-Pierik, 2015). De wijze waarop de Natura 2000 gebieden tot stand komen leidt tot veel frustratie bij de participanten. De manieren waarop de participanten bij het Natura 2000 proces betrokken worden, via inspraakbijeenkomsten en het indienen van zienswijzen, zijn vormen van symbolische participatie (Arnstein, 1969, in de Roo & Voogd, 2013). De participanten hebben niet het gevoel dat zij op deze wijze invloed kunnen uitoefenen op de genomen beslissingen in het proces. Om tot een groter draagvlak voor het Natura 2000 beleid te komen, zullen de boeren vanaf het begin van het proces, de selectie fase, op een interactieve manier betrokken moeten worden (Bouwma et al., 2008; Bogaert, 2004).

De veranderingen waar de boeren mee om moeten gaan, hebben een dusdanige impact dat het voor boerenbedrijven bijna onhoudbaar wordt om met dezelfde bedrijfsvoering door te gaan. Over veerkracht, in de termen van het behouden van dezelfde bedrijfsvoering na een verandering, kan nauwelijks gesproken worden, aangezien de veranderingen ervoor zorgen dat dezelfde bedrijfsvoering niet behouden kan blijven (Milestad et al., 2012). Uit het deelnemen aan inspraakbijeenkomsten en het indienen van zienswijzen om zo een verandering in de plannen tot stand te brengen waarin de participanten hun huidige bedrijfsvoering kunnen doorzetten, blijkt dat zij over persoonlijke veerkracht beschikken. De flexibiliteit van de boeren lijkt niet groot te zijn. De participanten willen door blijven gaan met boeren en zijn niet van plan om te verhuizen. Vrijwel alle participanten bezitten een boerderij met een lange geschiedenis binnen de familie, waardoor zij emotioneel gehecht zijn aan het land en de boerderij. De participanten zijn niet van plan de aangeboden financiële compensatie voor de vernatting te accepteren, omdat dit volgens hen er toe leidt dat het boerenbedrijf niet op een rendabele manier kan blijven produceren. Het beleggen op nevenactiviteiten om naast hun primaire bedrijfsactiviteiten nog inkomen uit te halen zien de boeren niet zitten. Enerzijds vinden zij zichzelf hier niet de types voor en anderzijds zien zij dit niet als een vorm die de bestaanszekerheid van het boerenbedrijf kan vergroten.

De resultaten van dit onderzoek zouden ook kunnen gelden voor boeren in andere delen van Nederland. Op het gebied van participatie zullen de boeren overal dezelfde invloed hebben, want de participatie is bepaald door de procedures die zijn opgesteld door de overheid. In andere delen van Nederland kan dit gebrek aan participatie er ook toe leiden dat er nauwelijks draagvlak bestaat voor het Natura 2000 beleid. Toch is er een aspect die specifiek voor de regio Haaksbergen geldt. In de regio Haaksbergen kan er door de provincie geen grond in compensatie worden aangeboden aan de boeren. De ruilverkaveling die hier nog niet zo lang geleden is afgerond heeft er voor gezorgd dat alle grond is opgedeeld en goed ligt. Wanneer er wel grond beschikbaar zou zijn om te compenseren, worden de boerenbedrijven ook minder in hun bestaanszekerheid bedreigd en zou het draagvlak voor het Natura 2000 beleid groter kunnen zijn.

6.2 Reflectie

Er zijn een aantal zaken waar op gereflecteerd kan worden. Ten eerste dat een duidelijke lijn binnen het theoretisch kader er voor zorgt dat je in de rest van het onderzoek een logische volgorde kan aanhouden. Zo is er na de eerste beoordeling van het theoretisch kader een gedeelte weggehaald en is het draagvlak gedeelte er voor teruggekomen. De interview guide die vervolgens aan de hand van het theoretisch kader is opgesteld, zorgde er voor dat de resultaten op een relevante manier aan de onderzoeksvragen verbonden konden worden. Naast het weglaten en toevoegen van een paragraaf in het theoretisch kader was het ook lastig om de verschillende componenten van het adaptief vermogen van de boer en het boerenbedrijf duidelijk te definiëren. De onderlinge verbondenheid tussen de componenten zorgden ervoor dat een duidelijke afbakening van deze componenten een noodzaak was. Tevens moesten de componenten veerkracht en flexibiliteit toepasbaar gemaakt worden op dit onderzoek. Zo is het begrip veerkracht toepasbaar gemaakt door het begrip ook meer op de boer zelf te richten in plaats van puur alleen op het boerenbedrijf. Op deze manier kon er door middel van de acties die ondernomen zijn door de boeren tijdens de totstandkoming van het Natura 2000 gebied iets over veerkracht worden gezegd. Het begrip flexibiliteit is toepasbaar gemaakt voor dit onderzoek door dit te definiëren als de oplossingsgerichtheid van de boer, het makkelijk omgaan met veranderingen en de manier waarop de boeren omgaan met de aangeboden compensatie. Een derde punt van reflectie is de afname van het telefonisch interview. Het doel was om bij alle boeren thuis langs te gaan. Deze persoonlijke manier van interviewen zou er voor kunnen zorgen dat je meer informatie van de participanten weet te krijgen dan wanneer je het interview via de telefoon doet. Het telefonisch interview week qua resultaten en tijdsduur echter niet van de andere interviews af en heeft dus geen negatieve invloed gehad op de kwaliteit van de data. Een vierde punt van reflectie is dat het afnemen van meer interviews voor een vollediger beeld over de gevolgen van Natura 2000 voor boeren en het boerenbedrijf in de regio Haaksbergen had kunnen zorgen. Door de beperkte tijd waarin dit onderzoek gedaan moet worden, is hier echter geen ruimte meer voor geweest.

6.3 Aanbevelingen

Een groter onderzoek in de regio Haaksbergen zou voor een vollediger beeld kunnen zorgen. Daarnaast kan er wanneer alle plannen in deze regio zijn uitgevoerd onderzoek gedaan worden naar de invloed die de Natura 2000 heeft op de hele regio in plaats van specifiek de boeren. In de betreffende regio zijn er veel boerenbedrijven en bedrijven die verwant zijn aan de landbouw. Hierbij kan gedacht worden aan toeleveringsbedrijven, verwerkingsbedrijven en loonbedrijven. Als de plannen er daadwerkelijk toe gaan leiden dat veel boeren en boerenbedrijven in deze regio moeten stoppen, dan zullen deze aanverwante bedrijven de gevolgen hier ook van ondervinden. Toekomstig onderzoek zou gedaan kunnen worden naar de economische en sociale gevolgen hiervan op de leefbaarheid in dit gebied.

Eenzelfde soort onderzoek als dit onderzoek zou gedaan kunnen worden in een andere regio om te kijken of de specifieke omstandigheden in een bepaald gebied van invloed zijn op het draagvlak voor het Natura 2000 beleid.

Literatuurlijst

- Bakker, H.C.M. de & Koppen, C.S.A. van & Vader, J. (2007). *Het groene hart van burgers; het maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. 47. Wageningen: Wettelijke onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Beunen, R. (2006). European Nature conservation legislation & spatial planning: for better or for worse? *Journal of Environmental Planning and Management*. 49 (4): 607-621.
- Beunen, R. & Ark, van R. (2007). De politieke dimensie van Natura 2000. *Landschap*, 24(1), pp.13-20.
- Bogaert, D. (2004). *Natuurbeleid in Vlaanderen; natuurontwikkeling en draagvlak als nieuwe ontwikkelingen?*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Bouwma, I.M. & Kamphorst, D.A. & Beunen, R. & Apeldoorn, van R.C. (2008). *Natura 2000 Benchmark*. Rapport 90. Wageningen: Wettelijke onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Clifford, N. & French, S. & Valentine, G. (2010). *Key Methods in Geography*. Editie 2. Londen: SAGE.
- Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (2008). *VN Conferentie inzake Milieu en Ontwikkeling, Rio de Janeiro 1992*. Geraadpleegd op 10-5-2016 via <http://www.lne.be/themas/duurzame-ontwikkeling/historiek/vn-conferentie-inzake-milieu-en-ontwikkeling-rio-de-janeiro-1992>
- European Commission (2015). *The history of the CAP*. Geraadpleegd op 10-5-2016 via http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm
- European Commission (2016). *Natura 2000 sites designation*. Geraadpleegd op 20-03-2016 via http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/sites/index_en.htm
- Kromhout, B. (2001). *Het Plan-Mansholt*. Geraadpleegd op 10-5-2016 via <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5636/het-plan-mansholt.html>
- Laan, van der J. (2016). *Natura 2000 in de regio Haaksbergen*. Groningen.
- Markantoni, M. (2012). *Side activities by non-farmers: in search of personal and rural development*. PhD thesis. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Merriam, S.B., Johnson-Bailey, J., Lee, M.Y., Kee, Y., Ntseane, G. and Muhamad, M. (2001). Power and positionality: Negotiating insider/outsider status within and across cultures. *International Journal of Lifelong Education*, 20(5), pp.405-416.
- Milestad, R., Dedieu, B., Darnhofer, I. and Bellon, S. (2012). Farms and farmers facing change: The adaptive approach. In *Farming Systems Research into the 21st century: The new dynamic* (pp. 365-385). Springer Netherlands.

Ministerie van Economische zaken (2016). *Stand van zaken aanwijzingsbesluiten*. Geraadpleegd op 20-03-2016 via <http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=actualiteitaanwijzingen>

Natuur en Milieu (2015). *Natura 2000 ontwerp-beheerplan; Buurserzand & Haaksbergerveen*. Zwolle: Provincie Overijssel.

Nederlandse Melkveehouders Vakbond (2016). *Fauna - Natura 2000*. Geraadpleegd op 23-02-2016 via <http://www.nmv.nu/?content=22>

Omroep WNL (2016). *Goedemorgen Nederland 11 februari*. Geraadpleegd op 11-02-2016 via http://www.omroepwnl.nl/video/detail/gnl__110216

Regiegroep (2010). *Afwegingskader sociaaleconomische aspecten*. S.L.: Regiegroep

Regiobureau Natura 2000 (2009). *Beheerplanproces Natura 2000*. S.L.: Regiobureau Natura 2000.

Regiegroep Natura 2000 (2015a). *Wat is Natura 2000?*. Geraadpleegd op 23-02-2016 via <http://www.natura2000.nl/pages/wat-is-natura-2000.aspx>

Regiegroep Natura 2000 (2015b). *Wie doet wat?*. Geraadpleegd op 23-02-2016 via <http://www.natura2000.nl/pages/wie-doet-wat.aspx>

Rijksoverheid (2016). *Natura 2000*. Geraadpleegd op 20-03-2016 via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/inhoud/natura-2000>

Roo, de G. & Voogd, H. (2013). *Abstracties van de planning*. Assen: InPlanning.

RTV Oost (2014). *Geen communicatie over landonteigening boeren Haaksbergen*. Geraadpleegd op 23-02-2016 via <http://www.rtvoost.mobi/nieuws/nieuwsitem.aspx?nid=193884>

Schreijer-Pierik, A. (2015). *Land in de knel; implementatie van de EU-natuurwetgeving in Nederland*. Nieuwegein: Media Innovation Group BV.

Van Os, C. (2015). *Analyse van 'Land in de knel', het rapport van Annie Schreijer*. Geraadpleegd op 23-03-2016 via <http://euknowhow.eu/analyse-van-land-de-knel-het-rapport-van-annie-schreijer/>

Woltjer, J. & Dijk, van T. & Voogd, H. (2014). *Facetten van de planologie*. Groningen: InPlanning.

Woods, M. (2005). *Rural Geography*. Londen: SAGE

Bijlage 1. Interview guide

Hoofdvraag:

Wat betekent de totstandkoming van Natura 2000 voor een boer en zijn boerenbedrijf, en hoe gaan boeren uit de regio Haaksbergen hier mee om?

Deze hoofdvraag wordt beantwoord door de volgende deelvragen:

- 1. Wat is Natura 2000 en hoe komt een Natura 2000 gebied tot stand?
- 2. Wat is de rol van een boer binnen de totstandkoming van een Natura 2000 gebied?
- 3. Wat voor een gevolgen heeft de totstandkoming van een Natura 2000 gebied voor een boer en zijn boerenbedrijf?
- 4. Hoe gaat een boer om met de mogelijke gevolgen die Natura 2000 heeft op zijn boerenbedrijf?

Deelvraag 1 wordt in het theoretisch kader beantwoord, deelvragen 2,3 en 4 zijn de onderwerpen van het interview.

Introductie/Achtergrondinformatie boer en boerenbedrijf

Kunt u mij wat vertellen over uw boerderij?

- Geschiedenis van de boerderij/ familiebedrijf?
- Aantal dieren
- Hoeveelheid hectares grond
- Huidige bedrijfsactiviteiten (kan later nog op worden teruggekomen)

Visie boer op positie binnen totstandkoming van Natura 2000

1. Hoe kijkt u tegen het Natura 2000 beleid aan? (draagvlak)

De totstandkoming van een Natura 2000 gebied bestaat uit een aantal fases.

De selectiefase bestaat kortweg uit het stellen van wetenschappelijke criteria op basis waarvan flora en fauna bescherming nodig zijn.

De aanwijzing van een gebied bestaat uit het opstellen van instandhoudingsdoelstellingen en de begrenzing van een gebied. De instandhoudingsdoelstellingen worden gesteld op basis van ecologische gronden, hierbij wordt geen rekening gehouden met sociaaleconomische activiteiten in en om het Natura 2000 gebied.

Het beheerplan moet duidelijkheid verschaffen over de instandhoudingsmaatregelen en wat voor gevolgen deze maatregelen hebben op de sociaaleconomische activiteiten in en om het Natura 2000 gebied.

2. Kunt u vertellen wat uw rol is binnen de selectie van het nabijgelegen Natura 2000 gebied?

- Op wat voor manieren bent u betrokken geweest bij de selectie van het gebied?
- Waarom bent u denkt u wel/niet betrokken geweest bij de selectie van het gebied?
- Had u dit anders willen zien en zo ja, hoe?
- Vindt u dat de overheid bij de selectie van een gebied voldoende rekening houdt met boeren en hun bedrijfsactiviteiten in en om het Natura 2000 gebied? Waarom wel/niet?

3. Hoe kijkt u terug op de aanwijzing van het Natura 2000 gebied?

- Op wat voor manieren bent u betrokken geweest bij deze fase?
- Waarom bent u denkt u wel/niet betrokken geweest bij de aanwijzing van het gebied?
- Had u dit anders willen zien en zo ja, hoe?
- Wat vindt u er van dat bij de begrenzing van het gebied nog geen rekening wordt gehouden met bestaande bedrijfsactiviteiten in het gebied?

4. Kunt u mij eens omschrijven hoe het beheerplan tot stand komt?

- Op wat voor manieren bent u betrokken geweest bij deze fase?
- Had u dit anders willen zien en zo ja, hoe?
- Vindt u dat er bij het opstellen van de instandhoudingsmaatregelen voldoende rekening wordt gehouden met boeren in en om het Natura 2000? Waarom wel/niet?
- Vindt u dat het beheerplan duidelijkheid verschaft over de gevolgen die de instandhoudingsmaatregelen hebben op uw huidige en toekomstige bedrijfsactiviteiten? Waarom wel/niet?

5. Hoe zou u uw mate van participatie waarderen?

- Hoe waardeert uw de mate van participatie over het gehele proces gezien?
- Hoe waardeert uw de mate van participatie in de verschillende fases (selectie, aanwijzing, beheerplan, landonteigening)?

Gevolgen Natura 2000 voor het boerenbedrijf (economisch)

6. Kunt u eens omschrijven wat voor gevolgen de totstandkoming van het Natura 2000 gebied op uw boerenbedrijf heeft?

- Wat voor gevolgen hebben de instandhoudingsmaatregelen op uw huidige bedrijfsactiviteiten?
- Wat voor gevolgen heeft de totstandkoming van het Natura 2000 gebied op de waarde van uw boerderij?
- Heeft u een compensatie gekregen voor de instandhoudingsmaatregelen waar u zich nu aan dient te houden? Zo ja, hoe tevreden bent u hier mee? Zo nee, vindt u dat u een compensatie had moeten krijgen en wat voor compensatie had u dan gewild?

Gevolgen Natura 2000 op een boer (sociaal)

7. Wat doet de totstandkoming van Natura 2000 met u als boer?

- Bent u er elke dag mee bezig?
- Raakt het proces u?
- Hoe ervaart u het hele proces?

Hoe gaat een boer om met de gevolgen van Natura 2000

8. Wat voor invloed hebben de instandhoudingsmaatregelen op de bestaanszekerheid van uw boerenbedrijf?

9. Heeft u al gezocht/gedacht naar/aan oplossingen om het verlies in productie op te vangen? Zo ja, welke? (korte termijn en lange termijn)

10. Doet u naast uw primaire activiteiten nog aan andere activiteiten waaruit inkomen verdiend wordt?

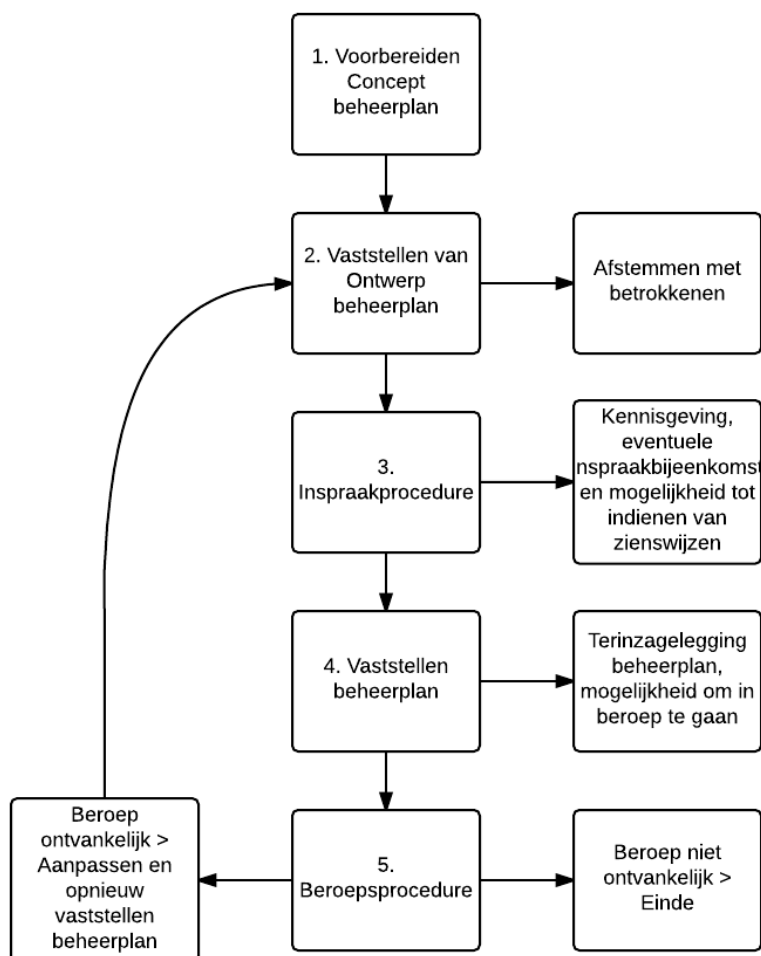
- Zo ja, welke zijn dit?
- Zo nee, denkt u dat u zich als gevolg van de instandhoudingsmaatregelen op nevenactiviteiten moet gaan beleggen?
- Welke nevenactiviteiten denkt u dan aan en waarom juist die?
- Wat als boeren in uw omgeving zich op dezelfde activiteiten willen gaan beleggen?

Farm diversification focust op alternatieve initiatieven die mogelijk zijn op de boerderij. Hierbij kan gedacht worden aan het oprichten van een boerderijwinkel of een restaurant op de boerderij, het verwerken van eigen producten of het oprichten van een camping/bed and breakfast op/naast de boerderij. Diversificatie van de bedrijfsactiviteiten wordt steeds belangrijker voor boerderijen om de bestaanszekerheid van het bedrijf te waarborgen. Uit de wetenschap blijkt dat het type diversificatie afhangt van de volgende factoren: Type bedrijf, ligging bedrijf, potentiële markt en interesses van de boer.

11. Welke factoren spelen/zouden een rol kunnen spelen voor u bij het ontwikkelen van nevenactiviteiten?

12. Hoe kijkt u op dit moment naar de toekomst?

- Kijkt u met vertrouwen of onzekerheid naar de toekomst?

Figuur 1. Beheerplan proces. Bron: Regiobureau Natura 2000 (2009).

Bijlage 2. Analyseschema

Thema	Label	Sublabel	Uitleg
Achtergrondinformatie	Specificaties boerderij	Type boerderij/Huidige bedrijfsactiviteiten	
		Aantal koeien	
		Aantal hectares grond	
		Generaties/Historie	
Visie boer op Natura 2000	Draagvlak	Consensusvorming	Hoe kijkt de boer aan tegen Natura 2000? Wordt het beleid door de boeren gedragen?
Rol boeren in totstandkoming Natura 2000	Participatie in 3 fases: Selectie - Aanwijzing - Beheerplan	Participatieladder	Op wat voor manier worden boeren bij het proces betrokken?
Gevolgen Natura 2000 voor boer en het boerenbedrijf	Economisch	-Boerenbedrijf -Bedrijfsactiviteiten	
	Sociaal	Boer	Wat doet Natura 2000 met de boer als persoon?
Hoe gaat de boer met deze gevolgen om?	Adaptief vermogen boer en boerenbedrijf		
	Veerkracht	Bestaanszekerheid	Veerkracht kan enerzijds gezien worden als de mate waarin het boerenbedrijf veranderingen met dezelfde bedrijfsstructuur kan oppakken. Anderzijds gaat het om de wil van de boer om wat aan de situatie te veranderen, de strijdbaarheid.
	Flexibiliteit	Zoeken naar oplossingen/creativiteit	Flexibiliteit kan worden gedefinieerd als het makkelijk om gaan met veranderingen en tevens het zoeken naar oplossingen om het boerenbedrijf aan te passen
	Diversiteit	Nevenactiviteiten	Het kan hierbij gaan om het oprichten van een camping, verwerken van eigen producten, boerengolf etc.
Toekomstperspectief	Toekomst		

Bijlage 3. Informed consent

Hoofdvraag onderzoek: Wat betekent de totstandkoming van Natura 2000 voor een boer en zijn boerenbedrijf, en hoe gaan boeren uit de regio Haaksbergen hier mee om?

Dank u dat u deel wil nemen aan dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen op de gevolgen van Natura 2000 op boeren en het boerenbedrijf. Om dit te onderzoeken zullen de volgende thema's behandeld worden:

- De positie van u als boer in de totstandkoming van het Natura 2000 gebied
- De gevolgen die het Natura 2000 gebied heeft op u en het boerenbedrijf
- Hoe u als boer met de gevolgen om gaat

Als u dit formulier tekent, dan gaat u akkoord met het volgende:

- De interviews worden alleen gebruikt voor dit onderzoek en de verkregen informatie zal vertrouwelijk worden behandeld.
- Uw naam zal in het onderzoek niet worden gebruikt om zo uw privacy te beschermen.
- Opname van het interview dient er alleen toe om de analyse van de data te vergemakkelijken. De opnames zullen dan ook na het onderzoek verwijderd worden.

Datum:.....
Naam participant:.....
Handtekening: <input type="text"/>

Als u het uitgewerkte interview en het eindresultaat van dit onderzoek wilt ontvangen, noteer dan hieronder uw e-mailadres:

--

Gegevens onderzoeker:

Jesse van der Laan / Student Sociale Geografie en Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen
0651469918

jessevanderlaan@live.nl

Bijlage 4. Transcript interview 1

Datum en tijd interview: 4 april 2016 van 11:15 tot 12:09 (54 minuten)

Thema 1: Introductie/Achtergrondinformatie boer en boerenbedrijf

Interviewer: Kunt u wat vertellen over uw boerderij?

Participant: **Wij hebben een melkveebedrijf.** Voor 6 jaar geleden hebben we een nieuwe stal gezet met het oog op dat we hier, nouja, tig jaar vandaan konden boeren. We hadden dus een zoon, die is dan opvolger. **Enne, nouja, in 2013 kwamen ze met het plan wat ze nu aan het opbouwen bent, Natura 2000. Maar wij hebben daar wel een beetje moeilijkheden mee.** Wij hebben met ons bedrijf ongeveer **54 hectare in gebruik**, waarvan ongeveer 10 hectare, 9 hectare, natuurgrond is van het landgoed Ludwina van Heekst stichting. Dat is anderhalf kilometer hiervandaan, dat is ook een landgoed, die hadden ook een hoop grond. (...)

De rest van de grond, we hebben dan, ongeveer 10 hectare gehuurd en de rest is ons eigendom.

Alles bij elkaar opgeteld hebben we ongeveer **8 hectare maïs en de rest is dan weiland. 100 koeien op dit moment zo ongeveer.** (...)

Vorig jaar hebben we nog ammoniak bijgekocht, met de nieuwe milieuvergunning is dat er dan bijgekomen. Op dit moment hebben we een vrij ruime milieuvergunning.

Interviewer: Maar je verbouwt dus maïs en u heeft koeien?

Participant: Maïs en gras ja. Maar dat is alleen voor eigen gebruik en niet voor de verkoop. Allemaal voor eigen gebruik. Qua voer bent we op zich redelijk zelfvoorzienend, we kopen er zo nu en dan nog een beetje maïs bij. De buurman heeft elke keer, daar doen we de mest naar toe. (...)

Interviewer: Dat heeft u altijd al gehad, de maïs en de koeien?

Participant: Ja. Deze kant, we hadden eerder, dan mocht je meer maïs hebben. Maar nu mag je maar 20 % van je grond aan maïs hebben. **We hebben ook nog jongvee, dikke stuk of 60 jongvee.**

Interviewer: Wat is dat precies?

Participant: Van 1 tot 2 jaar. Van 0 tot 1 jaar, met elkaar ongeveer 60.

Interviewer: Oké, voor de achtergrond lijkt me dit voldoende. (...)

Thema 2: Visie boer op positie binnen totstandkoming van Natura 2000

Interviewer: Oké, dan wou ik het nu wat meer focussen op Natura 2000. Ik wou gewoon eigenlijk beginnen met de vraag; Hoe kijkt u tegen het hele Natura 2000 aan?

Participant: **Nou, het is, zoals wij er tegen aan kijken, wij vinden het een ramp voor de hele landbouw hier in Haaksbergen.** **Wij hebben ons bedrijf te koop aangeboden bij de provincie** Vorig jaar april zijn ze te wezen taxeren, 2 makelaar, wij hebt zelf ook een adviseur bij de hand. Toen werd er gezegd, ruim een halve dag hebben ze hier rondgelopen, zaak opnemen. (...)

Ongeveer 15 december kregen we het schriftelijke bod. Nouja, daar schrik je gewoon van. Met de optie van, binnen een maand moet je ook besluiten. Dus dan zou je ook binnen een maand een ander bedrijf moeten hebben enzo. Zo gaan ze met je om hé, dat is gewoon irritant. (...)

Ze gaan niet vriendelijk met de eigenaar van de grond om, het was gewoon net alsof je een pak suiker verkoopt.

Interviewer: Maar u heeft uw bedrijf te koop aangeboden vanwege de Natura 2000?

Participant: **Ja vanwege de Natura 2000.** Omdat we hier aan de overkant ongeveer **ruim 13 hectare, wat ze eigenlijk vernatten willen,** dat plan is nog niet helemaal duidelijk, van hoe nat het dan wordt.

Maar, het hele Natura 2000 plan wat ze dan willen. Ze zeggen eerst dan van het is allemaal vrijwillig, maar nouja er is geen een boer, een enkeling misschien, ik doe er aan mee, maar laten we zeggen, 99 % die zegt we doen er niet aan mee. We willen dat niet, maar van de provincie wordt dan gezegd, we moeten het toch doorzetten. Want Brussel blabla, die heeft dat bedacht, dat moet gewoon. De gemeente wil dan zogenaamd ook wel helpen, die doe ook 3 x niks, die kan misschien ook niks. Dat plan moet doorgaan. Nouja, dus als je niet mee werkt, wordt je onteigend. Dat is dan het laatste, een noodgreep. Zo kunnen ze met je omgaan. Stel je voor dat je meewerkt, over 3 jaar moet het gerealiseerd zijn, maar dat is niet haalbaar hoor. Dan is het dus vernatten, maar 5 jaar later zeggen ze van dan je mag geen scheurverbod, je mag er geen maïs meer op doen, ongeacht of het nog natter zou kunnen, je mag niet meer spuiten. Dan krijg je andere beperkingen. Eerst vernatten, maar dan volgt, ze zeggen het niet hardop, maar dat is, dit plan, dat was 15 jaar geleden bij hun al bekend. Zeker 15 jaar al. We hebben dus in 2013, toen zijn ze voor het eerst beginnen te betalen met de ruilverkaveling. Dat heeft hier ook heel lang geduurd. Ook doordat al die natuurinstanties, die wilden steeds meer natuurgrond hebben. Steeds meer landbouwgrond brokkelde af voor de natuur. (...) Dus in 2013 is het dus eigenlijk, voor ons financieel, dat er betaald is. Ze zijn bezig met iets wat nog niet heel lang af is hier. En toen kwamen ze dus met de Natura 2000.

Interviewer: Oké, dus toen was u net klaar met het ene en toen kwam het volgende alweer. Had de ruilverkaveling ook nog grote gevolgen voor uw bedrijf dan?

Participant: Nou, we hadden liever het meer aaneengesloten gehad. Er werden meer bomen geplant, dan dat er uit gingen. Er kwamen walletjes bij. (...) We zijn er niet slechter aan geworden, maar ook niet zo heel veel beter. Het enigste wat we, we hebben ongeveer 1,5 hectare erbij gekocht. We zijn dus nu drie jaar bezig met het betalen van de ruilverkaveling. Nouja, nu heb je dit plan weer, de Natura 2000. Die ambtenaren kunnen dan tegen je zeggen, dat heeft iemand van de provincie hardop tegen ons gezegd, die zegt, alles wat we hier in Haaksbergen doen, dat doen we in het belang voor de boeren. Er wordt 250 hectare grond wordt er verworven voor nieuwe natuur. Dan kan hij nog hardop zeggen, het is in belang van de boeren. Nou, ik heb hem verrot gescholden, ik heb gezegd zoek gauw ander werk, want met jou kan je toch niet door een deur. Als ze zo met je omgaan, dat is gewoon kleinerend. Dat is gewoon gemeen.

Interviewer: Het klinkt wel tegenstrijdig. Het is in belang van de boer, maar er komt 250 hectare grond aan natuur bij.

Participant: Ja, maar dat had dan met de PAS te maken. Zo redeneren ze dat dan. Hoe wil je dat verantwoorden dan? Onder andere, dat wij aan de overkant, die 13 hectare. De overheid wil dus dat je de koeien niet in de wei doet, dat je beweiden gaat. Als je dan de grond dichtbij huis hebt, dan kun je niet, en als het dan eventueel vernat wordt, of je zegt je wil het eventueel wel verkopen. Je krijgt hier ook geen grond weer, het is hier hele hoge druk van grond. (...) Er zijn in Haaksbergen nog weinig boeren gestopt, dus ze kunnen ons niet zomaar dichtbij huis ons wat weer doen. Hier is niet wat te koop. Dat is allemaal het nadeel van die hele Natura 2000. Alle nieuwe natuur die ze maken is ene rotzooi.

Interviewer: Wordt u ook een compensatie aangeboden voor als u uw land moet vernatten?

Participant: Ja dat wel. Als je er aan mee werkt, maar daar is nog niks van bekend. Wat ik zo straks ook al zei, ze willen een commissie instellen, dat ze onderzoeken gaan, perceelsgebonden, hoe hoog het water moet komen te staan. Hoeveel het vernat wordt, en dan kun je zeggen ik doe het wel of ik doe het niet. Doe je het wel, dan krijg je een vergoeding.

Interviewer: Een financiële vergoeding?

Participant: Ja, gewoon een schadevergoeding. Dat je het later maaien kunt en dat er beperkingen op komen. Maar wat dat is, dat is natuurlijk ook nog niet bekend, want dat is allemaal achteraf. Dus, maar dat is dus allemaal, daar krijg je gewoon mee te maken door die Natura 2000

Interviewer: Maar als je niet mee wil werken aan die vernattingsregel dan wordt je er eigenlijk min of meer toe gedwongen, dan wordt je land eigenlijk onteigend?

Participant: Ja, ja, dat kan.

Interviewer: Maar ze zeggen dus aan de ene kant dat het vrijwillig is...

Participant: Ja, dat klopt. Laatst hadden we hier in Buurse toch een vrij strakke vergadering gehad met de provincie. Eerst heb je dus van die mensen, die vertellen weer een verhaaltje van hoe ver het is. Maar het is gewoon zo, als je niet mee werkt op het laatst van het liedje, dan kun je dat gewoon verwachten. Wij hebben grond gekocht, ongeveer een kilometer hiervandaan, 2 jaar geleden was dat te koop, 4 hectare, maar dat staat los van Natura 2000 hoor. Wij wouden er grond bij hebben.

Interviewer: Om als boerenbedrijf te blijven bestaan?

Participant: Ja, om ook nog een beetje te kunnen groeien. Nouja, grond is belangrijk. Dat was een kilometer afstand, maar dichterbij is niet wat. De burens willen de grond ook niet missen. Dan kun je misschien zeggen dat komt nog wel, dat komt op termijn, dan komt er ook nog wel grond genoeg vrij. Maar dat Natura willen ze tussen nu en 5 jaar allemaal realiseren. Ze moeten geduld hebben, als ze nou zeggen tussen nu en 15 jaar, dan komt hier in de omstreken wel grond vrij. Niet iedereen heeft een opvolger, dan is er wel een mogelijkheid dat je kan uitruilen. Dat de provincie dan de vinger aan de pols houdt. Er komt grond vrij, wij kopen dat. En dan in ruil, nouja, het moet natuurlijk niet op 5 kilometer afstand zijn, dat is natuurlijk niet reëel voor een bedrijf. Als hier in de buurt iemand zou stoppen, die grond zou dan vrij komen, dan is er wel grond uit te ruilen. Maar op dit moment wil iedereen gewoon doorboeren, dus dan is er geen compensatiegrond.

Interviewer: Maar u zoon wil wel doorgaan met dit bedrijf of?

Participant: Nou, ja, dat wil hij nou nog wel. We zijn ook nog met ons bod. Vorige week kwam Ester Maij van de provincie na afloop van de vergadering bij mij, meerdere van de provincie kwamen na die tijd bij mij, ze hebben wel goed gevoel over hoe wij er in zaten. We hebben het bod nog niet ingetrokken, nee maar dat bod kun je niks mee. Subsidie krijg je niet, je krijgt de waarde van de grond en wat plantschade, hupsakee, dan kan je opstappen. Daar moet subsidie bijkomen, je moet schadeloos worden gesteld. Zolang als je dat niet krijgt, is het niet haalbaar. Ze maken het je toch zo moeilijk dat je geen kant op kunt. Mijn zoon is er wel zo aan toe, zoals hij er nou in staat. Ik zelf, mijn vrouw en mijn vader die zouden het wel jammer vinden als we het hier zouden moeten laten liggen, want we zijn hier opgegroeid. En het doel waar het gebruikt voor moet worden, is helemaal onze visie niet, maar hij wil het liefst naar Canada. Ik denk niet dat hij hier in Nederland weer een bedrijf gaat beginnen, hij heeft de buik vol van dat achterbakse gedoe van de overheid bij de boeren. Dat kan ik me best voorstellen. We zijn er zo ingegroeid, maar als ik nu nog zou moeten beginnen met boeren, dan had ik dat niet meer gedaan.

Interviewer: Maar u gaat nu nog wel, u gaat zelf in eerste instantie nog gewoon door?

Participant: Jaweh, wij doet het bedrijf wel gewoon, we bent nog wel met verharding bezig, wat kuilvoer, het is niet dat we het bedrijf stop zet. We proberen wel gewoon door te gaan, op de oude voet.

Interviewer: op de oude voet, maar voert u ook vernieuwingen door dan?

Participant: Ja ook wel. Ja we hebben toen die stal gebouwd, het bedrijf is toch op zich vrij modern, mag mijzelf niet op de borst kloppen, maar qua gebouwen hebben we het toch ook aardig goed voor elkaar. Het is niet zo dat we zeggen van we laten het zo en we doen er niks meer aan. Je hoeft ook

niet elk jaar een nieuwe stal, dat is de opzet ook niet, het hoeft ook niet zoveel groter. Qua oppervlakte van het bedrijf zijn mijn vrouw en ik wel tevreden. De jeugd wil altijd wel wat meer hé. Maar altijd groter, zegt niet altijd wat.

Interviewer: En dat is op dit moment dus ook niet mogelijk?

Participant: Nee ook niet mogelijk. Voor ons is dat het slimste nog niet. Als we op deze voet door kunt, zonder beperkingen, zonder allemaal trammelant, dan zijn wij wel tevreden.

Interviewer: Oké, want je ziet in de landbouw zie je ook steeds meer diversificatie, zegmaar heel veel meer nevenactiviteiten, dat boeren een boerengolf erbij doen..

Participant: of een camping..

Interviewer: ja of een camping inderdaad, of een bed and breakfast, heeft u ook al aan zulk soort dingen gedacht?

Participant: Nee, nee, nee. Het huis hier aan de overkant, dat kun je wel zien. Daar woont onze zoon dan. Dat huis is altijd ons bezit geweest en hebben we vaak verhuurd. Sinds vorig jaar woont onze zoon er. Dat huis hebben we toen verbouwd, 20 jaar geleden, daar wouden we een vakantiewoning van maken, maar blij dat we dat niet gedaan hebben. Recreatie daar zoeken wij het niet in, en ook niet in de neventact van ijsverkopen of al die poespas. Dat is allemaal armoede. Als je daar een keer een paar tentjes hebt staan, zo'n boerencamping. Dat lijkt allemaal wel mooi.

Interviewer: Als gevolg van natura 2000 hoeft u dus niet uw bedrijf aan te passen?

Participant: Nee, nee. Ja nou, als het allemaal doorgaat, wat ze wil, dan is het misschien ook niet meer haalbaar om hier te boeren. Als er niet wat verandert, en we kunnen dus met die beperkingen nog leven, dan hoeft voor ons nouja, het enigste, ik weet niet of je het weet, maar de melkprijzen, de varkensprijzen en alles, dat is geen vetpot op dit moment. Je kunt niet zeggen wat je over 5 jaar kan doen, terwijl de overheid nog niet kan zeggen wat ze over een jaar doen en de boer moet kunnen zeggen wat ze over 5 jaar gaan doen met hun bedrijf. Ja het is maar net wat op je pad komt, maar zoals het nu gaat, we zijn er niet mee tevreden, het moet ook niet zolang duren. Maar voor ons is het niet zo dat we al direct een bordje aan de kant moeten zetten, dat het financieel niet meer kan.

Interviewer: De toekomst over een paar jaar kan je dus nog wel redelijk overzien, maar daarna, weet u eigenlijk niet of u?

Participant: Nee, nee, dat is gewoon, wat hier met dat natuurspul gaat gebeuren, daar heeft het allemaal mee te maken. Wat dat betreft is het wel een beetje onzeker, maarja.

Interviewer: Maar voor de eerst komende tijd is het nog wel redelijk?

Participant: jaweh jaweh jaweh.

Interviewer: Oké, duidelijk. Ik weet niet of u op de hoogte bent van de verschillende fases die binnen de implementatie van Natura 2000 doorlopen worden. Het begint met een selectie van een gebied, dat wordt op basis van wetenschappelijke criteria gedaan.

Participant: Er worden strepen getrokken.

Interviewer: Voor beschermde natuur. Enne, kunt u, bent u betrokken geweest bij die fase van het proces?

Participant: Nee. Geen enkele boer, ja LTO wordt dan gezegd, die zegt dan, dat zeiden ze hier laatst in Buurse ook wel, ja maar van die provincie tegen mij, ja LTO zat ook aan tafel. Maar LTO is zo groen als gras, hek geen goed woord voor over, we bent ook geen LTO lid, we bent NMV lid. Ze vragen een nieuwe voorzitter bij LTO, die moet met de vuist op tafel durven te slaan. Tot hier en niet verder. In het verleden heeft LTO altijd maar vergaderd, compromis sluiten, het is altijd slappe hap geweest. Als individuele boer, hebben wij met dit plan, ze hebben ons nooit gevraagd, dit gaat er gebeuren, vinden jullie dat goed?(...) 15 jaar geleden was bij de natuurmonumenten al bekend, dat zij sommige

stukken grond op termijn zouden krijgen. Natuurmonumenten die zitten allemaal met die mensen van de provincie aan tafel, de boeren worden er niet bij betrokken. Als ze ons erbij hadden gezet, dan hadden we sws geprobeerd te verkopen, want ze gaan beslissen over je grond, zonder dat je erbij betrokken bent.

Interviewen: dat is wel een rare gang van zaken.

Participant: Als ze bij jou ouders komen en ze zeggen we halen een stuk van je tuin af, want we moeten dat hebben, dan vinden ze dat ook niet mooi. En dat zeg ik dan ook wel eens tegen die mensen waar ik mee aan tafel zit, want ik kan me er mateloos aan ergeren, als ze bij jullie komen, je kan nog geen stoeptegels missen. En dan praten ze ook nog over een 'perceeltje grond', dat is dan 13 hectare grond. Nou zo gaan ze er mee om, je wordt er niet bij betrokken. Ja nu wel, nu heb ik een paar vergaderingen gehad, 2 vergaderingen in Buurse, Deeterink kan je dat ook wel vertellen. Dan hoor je dat aan, in feite kan je alleen een beetje je agressie kwijt. Daarna gaan ze weer naar huis en dan werken ze het plan verder uit, want ze luisteren niet naar de boeren.

Interviewer: Nee oke, dus het is eigenlijk een formele inspraakbijeenkomst, want dat hoort bij het proces, want, ik heb hier ook een afbeelding van het beheerplanproces wat de overheid heeft opgesteld, verschillende fases die doorlopen worden als het geïmplementeerd moet worden. Als de maatregelen bekend moeten worden, hier staat dan, in wat voor mate, wat voor participatie er dan eigenlijk is. Hier staat dan afstemmen met betrokkenen, maar dit wordt verder in het document ook niet gespecificeerd wie dat zijn.

Participant: Nee, LTO misschien wel. De plaatselijke LTO heeft zich nog wel redelijk verzet, maar de landelijke LTO is allemaal slappe hap. De plaatselijke hebben nog wel meer met die vergaderingen te maken. Maar ons persoonlijk, als belanghebbende, LTO praat voor, maar wij bent geen lid van LTO dus daar hebben we niks mee te maken. Ze hadden bij ons aan tafel moeten komen gaan zitten, vertellen wat ze wouden, ga je er mee akkoord, nee niet, dan gaan we naar de volgende buurman heen. Zo had het gemoeten. Maar dit hebben ze vorige week op de vergadering ook nog laten zien in Buurse.

Interviewer: Als ik het goed begrijp dus, je hebt 3 fases, je hebt de selectiefase, wat ik dus zei van dat dat gebaseerd wordt op wetenschappelijke criteria. Dan heb je de aanwijzing van een gebied, dan worden de instandhoudingsdoelstellingen bekend gemaakt en wordt het gebied begrensd. Maar u bent daar dus verder niet betrokken bij geweest?

Participant: Nee, nee.

Interviewer: En het beheerplan, dat moet dan, dat is deze hele fase, duidelijkheid geven over de maatregelen en wat voor gevolgen dat voor de sociaaleconomische activiteiten zoals boeren en recreatie heeft. Wordt dat duidelijk?

Interviewer: Ja dat wordt wel verteld, zoals jij dat ook schetst. Het plan op zich, voor ons persoonlijk, hebben ze ons helemaal niet over benaderd.

Interviewer: Dan wordt het dus ook niet duidelijk wat de gevolgen zijn voor uh..?

Participant: Ja zo langzamerhand kom je daar wel achter. Ze willen vernatten. Ze willen natte heide hebben, ze hebben hun visie, bepaalde plantjes en diertjes moeten er weer komen, dat is het doel natuurlijk.

Interviewer: Oké, had u betrokken willen zijn bij die eerste fases, dus de selectie en aanwijzing?

Participant: Ja sowieso, ik denk alle boeren. Alle grondeigenaren hadden ze bij aan tafel moeten gaan zitten, of gezamenlijk, eerst overleggen, we willen dat. Als je een verloren stukje hebt, daar kan ik akkoord mee gaan. Er zijn altijd wel mensen die zeggen, dat kan voor ons nog wel aantrekkelijk zijn. Maar ze doen alles achteraf. Ze hebben die begrenzing gemaakt op kantoor. Toen wij voor het eerst

met die mensen van de provincie aan tafel zaten, voor de verkoop, toen hebben wij gevraagd wat gaat er gebeuren? Dat weten ze niet eens. Ze hebben een grens getrokken, maar ze weet helemaal niet waar de grens loopt, ze bent helemaal niet in het veld geweest. Ze hebben gewoon aan de tekentafel, via de computer, we willen dat er wel aan hebben. Ze hebben ook wat plekken die ze vernatten willen, maar dat kan soms helemaal niet, want die mensen die er achter zitten, die hebben er eigenlijk niks mee te maken hebben, maar het water kan daar straks niet meer weg. Het is allemaal zo achterbaks en achteraf geredeneerd, ze hebben nooit gezegd, we lopen met jullie het veld eens in. Het LTO bestuur dat zal, Deeterink heeft in het LTO bestuur gezeten, die kan het misschien wel iets anders redeneren, maar ze hebben ons er nooit bij betrokken. Je moet het lezen in de pers.

Interviewer: Ja, maarja, alleen in deze fase van het project wordt u door middel van die inspraakbijeenkomsten er bij betrokken?

Participant: Ja

Interviewer: Hier staat dan ook dat u zienswijzen kan indienen.

Participant: Ja dat hebben wij ook gedaan. (...)

Interviewer: Is er iets gedaan met de zienswijzen die u heeft ingediend?

Participant: Ja, we hebben er een reactie op gekregen. We hebben wel verschillende correspondenties gehad, dat wordt ook wel weer verwerkt, daar krijg je ook wel weer antwoord op. Maar ja, ik denk dat het allemaal weer met een sisser afloopt. Maar ja dat je er niks aan hebt maar, gevoelsmatig, je probeert wat. Als je niet reageert aan het begin, dan kun je late rook niet meer wat.

Interviewer: Zo werkt dat?

Participant: Ja dat is meestal zo. Als alles al in kannen en kruiken is, dat is nu in feite ook al zo, maar als je dan vanaf het begin. Voor het eerst hebben we een zienswijze ingediend. Dat werd dan later in een of ander verslag, in een dik boek, daar stond onze zienswijze dan ook wel in.

Interviewer: Oké, ik had hier nog als vraag, hoe zou u uw mate van participatie waarderen, maar dat is dus niet heel hoog als ik dat zo hoor?

Participant: Nee, 0,0.

Interviewer: Oké, duidelijk.

Thema 3: Gevolgen Natura 2000 voor boerenbedrijf

Interviewer: Dan wou ik het even hebben over de gevolgen die het voor uw bedrijf heeft. Kunt u omschrijven wat de gevolgen zijn van Natura 2000 op uw boerenbedrijf?

Participant: Een hele belemmering, 13 hectare, dat eventueel wordt onteigend. Nieuwe grond is hier niet om te verwerven, de productie loopt achteruit. Als je het vernat, kun je het later bemesten. Als het alleen vernatten is, is er mee te leven. Dan kun je zeggen, een kleine vergoeding, een maand later is het wel droog, dat is wel te overbruggen, maar van het een komt het ander, eerst is het water en dan komt het volgende plan. Dat zit er dik in, dat gebeurt gewoon, dat geven ze niet toe, maar ze zeggen ook niet van dat is niet zo. Dus die onzekerheid heb je gewoon, dat ze op termijn er nog wat anders bij op gaan drukken.

Interviewer: Je hebt het gevoel dat de plannen al klaarliggen?

Participant: Ja ze zeggen dat niet openlijk, maar dat is gewoon zo. Maarja dan is het, dan krijg je minder voer, de koeien willen ze in het weiland hebben, dan kun je ze wel in die natte grond laten lopen, we hebben aan deze kant van de weg ook nog wel wat grond. Ongeveer 30 van onze oppervlakte ligt erin, als je daar met de koeien naar toe zou gaan, wij beweiden minimaal op dit

moment. Het bedrijf wordt er minder van waard, je verbouwt minder voor door de vernatting, minder bemesting op termijn, tuurlijk heeft het nadelen.

Interviewer: Maar het bedrijf wordt minder waard, de waarde van uw grond bedoelt u dan?

Participant: Ook, de waarde van de grond ja. (...) Voor ons, je wilt het verkopen, de prijs die ze willen betalen, de gronddruk is zo groot, de grond die aangemerkt is als natuurgrond voor Natura 2000 is gewoon minder waard, dus je bedrijf in feite wordt er ook minder van waard.

Interviewer: Oké, uw bedrijfsactiviteiten worden er dus door beïnvloedt, u kunt uw koeien niet meer op dat stuk grond hebben, je kan minder produceren, maar als u er voor zou kiezen om het bedrijf weg te doen dan krijgt u er ook nog eens minder voor terug?

Participant: ja, je kan het niet in de vrije handel doen. Er is maar 1 koper. Als je hier met een sterfgeval te maken krijgt, dat er geen bedrijfsopvolging was, dan was je slecht af denk ik. (...)

Thema 4: Gevolgen Natura 2000 op boer/ Thema 5: Hoe gaat de boer er mee om

Interviewer: Oké, dan wou ik het nog even, wat doet de Natura 2000 met u als boer?

Participant: Slapeloze nachten. Irritant, nou ja slapeloze nachten. Nou ja onrustig. Ik heb me laatst 's avonds helemaal opgefokt, ik heb een heel ritueel opgenoemd aan die mensen. Het doet heel veel met de mensen waar het mee te maken heeft.

Interviewer: Want eigenlijk wordt u als boer er natuurlijk direct door getroffen?

Participant: Ja, niemand anders, alleen de boer. Nou ja misschien ook wel hobby mensen, die kijken er wat anders tegenaan, maar in grote lijnen is het allemaal boerengrond. Het doet wel heel veel met je. Je bent er dagelijks, nou niet alle dagen, maar je bent er toch wel heel veel mee bezig. In gesprekken aan tafel komt het toch vaak naar voren. Dat je het er over hebt, gewoon irritant.

Interviewer: Iedereen in de regio heeft er natuurlijk ook mee te maken?

Participant: Ja als je visite hebt. We praten ook heel veel met burgers, we hebben ook wel veel contacten in de burgersector. Zoals woensdag hebben we dan het referendum over Oekraïne. Ik heb al wel eens gezegd ze zullen hier maar eens een referendum moeten houden hier in Haaksbergen puur alleen voor de plannen die ze hier willen uitvoeren, dat is niet alleen Haaksbergen, de hele provincie heeft er mee te maken, het is landelijk natuurlijk. Dan denk ik dat er een hoop mensen zijn die zeggen van het moet niet doorgaan. Er zijn een hoop burgers die zeggen ook allemaal wel van het is toch verschrikkelijk, ze hebben toch ook al zoveel natuurgrond. Ze hebben er ook een rotzooi van gemaakt. Wild, daar heb ik het nog helemaal niet over gehad, dat loopt bij ons in het weiland. In het natuurgebied lopen alleen maar reeën, vossen, wilde varkens, marters en dat soort dingen. Weidevogels, dat heb ik laatst nog wel verteld bij de inspraakbijeenkomst, kievieten die lopen er daar in die schrale grond niet rond hoor. Maar als er geen wild meer is, dan hebben wij het gedaan hé, dan is het de schuld van de landbouw. Het doel wat ze voor ogen hebben, is niet haalbaar, maar ook het wild, als dat er niet meer is, hebben wij het gedaan, maar ze beheert zelf dat land niet goed. (...)

Interviewer: Over het laatste stuk hebben we het ook al redelijk gehad. Ik had hier ook nog als vraag, wat voor invloed de maatregelen, dus het vernatten, zouden hebben voor uw bestaanszekerheid, maar wat u dus zegt, zoals het nu lijkt, zou u het als bedrijf wel op kunnen vangen, maar u weet niet wat de verdere toekomst dus brengt? Dan verwoord ik het goed toch?

Participant: ja klopt.

Interviewer: Oké, als volgende vraag had ik dan nog, heeft u al gezocht naar oplossingen om het verlies aan productie op te vangen?

Participant: Neu, dat is nu nog niet nodig. Het is natuurlijk allemaal nog niet uitgevoerd, het is allemaal nog papierwerk, er is nog niks gebeurd. Je kunt nog niet echt inschatten wat het dan is.

Maar als we blijven zitten, dan krijgen ze van ons geen toestemming, ze krijgen dan geen medewerking. Van geen een boer denk ik. (...)

Interviewer: Zoals u zegt, u zou dan niet mee willen werken, maar dan komt het toch eigenlijk al op landonteigening neer?

Participant: **Onteigening ja**. Dat moeten we maar zien hoe het dan loopt. Dat is even wat anders, maar de N18 hebben ook veel boeren geprobeerd tegen te houden. Omdat het ook om de prijs ging. Dat heb ik altijd niet begrepen. **Als je grond moet laten liggen voor de natuur, dan krijg je minder dan wanneer je het moet laten liggen voor de woningbouw**. Het is een algemeen belang dat je de grond voor de natuur laat liggen, dan moeten ze ook maar met geld over de brug komen. Dat ze net zoveel betalen als voor de woningbouw. (...)

Als de natuur dezelfde waarde zou hebben aan andere bestemmingen, dan kom je ook niet aan onteigening. Als je 250.000 de hectare kan beuren, dan moet je natuurlijk ook wel een keer zeggen, nou is het wel goed. Voor die bedragen waar wij het voor het algemeen belang zouden moeten doen, zijn lang niet evenredig.

Interviewer: Dus als de prijs meer marktconform was geweest dan had u nog wel over de verkoop van uw bedrijf willen nadenken?

Participant: Ja, dan kan je ook ergens anders nog weer wat beginnen. **Als je verplaatst wordt, dan moet je schadeloos worden gesteld. Dat je ergens anders een zelfde soort bedrijf weer kan opstarten**. Als wij nu ergens anders heen zouden moeten gaan, bijvoorbeeld Drenthe, dan ga je er op achteruit qua oppervlakte in bedrijf, dus dan kan je weer minder koeien houden. Het is voor ons een heel moeilijk punt dat er bij komt. Als je ergens anders heen moet en je wil het bedrijf op dezelfde voet voorzetten, dan ben je sowieso wel 50 hectare nodig. Nou ja, dat is natuurlijk nooit haalbaar. Want ze betalen je dan hier bijvoorbeeld 37 hectare, en ze gaan niet een schadevergoeding maken dat je ergens een bedrijf van 50 hectare weer kan kopen. Het is gewoon heel moeilijk om uitgekocht te worden. Als je grond wegdoet, moet je ook weer grond weer terugkrijgen, want met de fosfaatrechten en alle grondgebondenheid, is dat wel noodzakelijk.

Interviewer: Ja, oké, dus als u ergens anders weer zou willen beginnen met een bedrijf dan krijgt u waarschijnlijk een kleiner bedrijf?

Participant: Ja, zo kan je het wel stellen, heel simpel, zo is het eigenlijk wel.

Interviewer: Oké, dat lijkt me heel erg duidelijk.

Participant: Het liefst hebben ze gewoon dat je stopt en ook niet weer wat nieuws begint.

Interviewer: Oké, ik had als afsluitende vraag, hoe kijkt u op dit moment naar de toekomst?

Participant: Ja, dat is allemaal een beetje onzeker, ja toch wel onzeker. **Voor onze zoon is het nog weer erger. Ik ben 58, als wij geen opvolger hadden, dan is het allemaal heel anders, dan lag ik er niet wakker van. Dan is er ook geen druk of zo hé. Dan werk je zolang mogelijk tegen en uiteindelijk wordt je dan misschien onteigend, nouja, dan zien we wel weer hoe het loopt.**

Interviewer: Maar nu wil u eigenlijk het bedrijf goed achter laten voor uw zoon zodat hij ook nog met het bedrijf verder kan in de toekomst?

Participant: Ja, ja, tuurlijk. Dat wordt sowieso al moeilijk met al die regelingen en wetten. Maarja, dan moet je toch hopen, dat de prijzen allemaal nog weer wat beter worden, dat het allemaal nog weer wat opvlakt. Die onzekerheid over die grond is gewoon het hele naars ervan. (...) **Het is iets waar we zelf niet over hebben beslist.**

Interviewer: Het wordt dus eigenlijk niet met u beslist, maar voor u beslist?

Participant: Ja, het wordt je aangedaan. Ik heb bij de vergadering wel stelt, wie van de zaal wil er vrijwillig aan mee werken? Ik denk dat er wel 90 % van de boeren was en geen van allen zegt ik doe er wel vrijwillig aan mee. (...)

Er werd ook nog wel gevraagd tijdens die bijeenkomst, hoeveel is er in Haaksbergen vrijwillig al verkocht? Dan komt er zo'n ambtenaar van de provincie, zo'n jan lul, die weet helemaal niet wat er gaande is. Dat van onze buurman, dat is in januari al rondgekomen, maar hij wist dat niet eens. Ze weten er niks van. (...)

Interviewer: Oké, dan wou ik u bedanken voor het gesprek!

Participant: Ja, mooi!

Bijlage 5. Transcript interview 2

Datum en tijd interview: 4 april 2016 van 12.57 tot 13:21 (24 minuten)

Thema 1: Introductie/Achtergrondinformatie boer en boerenbedrijf

Interviewer: Ik wou het eerst even met u over de achtergrondinformatie van u en uw boerenbedrijf hebben, wat voor boerenbedrijf heeft u?

Participant: Ja, een bedrijf met 80 koeien en 30 hectare grond zo'n beetje. Jongvee een stuk of 50, 60.

Interviewer: Oké.

Participant: Maatschap met mijn ouders.

Interviewer: Wat zei u?

Participant. Maatschap met ons drieën.

Interviewer: Ah oké.

Participant: Mijn vader en moeder, en ik.

Interviewer: U heeft het bedrijf overgenomen van uw vader?

Participant: Nee nog niet, we doen het nog samen.

Interviewer: Aan hoeveel hectare grond moest ik ook alweer denken?

Participant: We hebben 30 hectare grond, waarvan 25 eigendom en daarvan willen ze 10 hectare als natuur bestemmen. Dat is al bestemd, maar dat willen ze hebben.

Interviewer: Dat is wel vrij fors dan.

Participant: Ja, bijna de helft.

Interviewer: Ja, zo. Oké, nouja.

Participant: Kijk, nou ja, toe maar, natuur. Eerst lieten ze het een beetje voorkomen, eerst moest het haalbaar en betaalbaar zijn. Dat hebben ze jaren geleden ook gezegd. En alleen op vrijwillige basis. Nouja, dan kun je een keer zeggen, je kunt verbeteren of je kunt wat anders kopen of ruilen.

Interviewer: Ja.

Participant: En nu zeggen ze, nee, het moet binnen 5 a 6 jaar geregeld zijn. Goedschiks of kwaadschiks.

Interviewer: Dus dan komt er al druk achter te zitten?

Participant: Ja ja ja. Ja dat zeiden ze ook, is dat dwang? Nee, het is geen dwang, je mag kiezen of je het zelf houdt of dat je gaat boeren met water en natuur, ze hadden zo'n lijstje. Maar, dat is toch geen keuze, je wilt gewoon verder boeren zoals we nu ook doen. Eventueel met ruilgrond of weet ik het veel wat.

Interviewer: Ja bij mijn vorige gesprek...

Participant: Maar er is hier geen grond in de buurt, de gronddruk is hoog, iedereen wil grond hebben. Dat werkt niet. We hebben de ruilverkaveling pas een paar jaar geleden gehad. Ze zijn net begonnen met betalen. Iedereen die heeft de kavels liggen, waar ze ze hebben willen. Dus veel ruilen kun je ook niet.

Interviewer: Nee, er is hier weinig grond beschikbaar verder?

Participant: Ja weinig ja, weinig stoppers. Ja dat kan nog komen natuurlijk.

Thema 2: Visie boer op positie binnen totstandkoming van Natura 2000

Interviewer: Hoe kijkt u aan tegen het hele beleid van Natura 2000? Wat vindt u er van?

Participant: Ja ik vind het, ja ik ben het er totaal niet mee eens natuurlijk, dat begrijp je natuurlijk wel. Kijk als ze nou zeggen, kijk, als het op vrijwillige basis was. Dan kun je altijd nog een keer zeggen van, als je het dan nog een keer wil verkopen, dan kan je het altijd aan hun verkopen. Maar het doel gaat gewoon door, de PAS hebben ze nu gemaakt, dat gaat gewoon door. Ja of je het nou wil of niet, dan heb je wel een probleem.

Interviewer: Ja, oké.

Participant: Paar jaar geleden was er zo'n makelaar die zei: Ja, wat wil je dan? Meer grond en korter bij huis. Ik wil wel kunnen verbeteren als ik grond kwijt raak. Is er niet zegt ie. Nee, is er ook niet.

Interviewer: Dus eigenlijk, er zijn geen oplossingen, vanuit de provincie, die u worden geboden voor als het uh?

Participant: Ja maarja, van de provincie kunnen we wel ruilgrond krijgen. Ik zeg tegen die man; weet je wel wat voor grond dat is dan? Andere kant van het gebied, allemaal kleine stukjes. Ja dat was allemaal bpl grond, weet je wel wat dat is dan? Nee, maar de natuur is daar afgegraven, dat wist hij helemaal niet. Zo ga je niet onderhandelen. Als je zelf niet eens weet hoe de situatie is op dat moment. Dat vind ik zo raar.

Interviewer: Dat bleek uit mijn vorige gesprek ook wel, dat ze soms van de hele gang van zaken weinig af weten.

Participant: Ja kijk, laatst was dingetje hier geweest, kijk de gemeente is de gebiedstrekker, die gaat het gebeuren een beetje trekken, als voortrekker zegmaar. Er was een man aangesteld en die moest bemiddelen. Die man moest, die is best wel redelijk, die wil ook wel helpen, maarja, hij kan ook niet wat als het er op aan komt. Provincie heeft nog geen hectare grond gekocht om te ruilen, ze kunnen niks. Ze hebben geen alternatieven. Het enige wat ze willen, is het plan er door drukken. Dat is het enigste, binnen 6 jaar.

Interviewer: Dat is niet haalbaar?

Participant: Dat halen ze nooit. Ik denk dat als ze zeggen we gaan er langer over doen, 20 of 30 jaar, dan komen er ook wel stoppers vrij, als ze dan wat kopen en ruilen.

Interviewer: Dus over een langere periode uitgestreken?

Participant: Ze kunnen je wel gaan dwingen, maar die grond is al 20 jaar lang ingekleurd, ze hebben al 20 jaar de kans gehad om grond te kopen en ze hebben nog geen hectare gekocht.

Interviewer: En dan willen ze nu in 6 jaar?

Participant: Ja nu is het plan klaar en dan willen ze het in 6 jaar even gaan doen. Eem kiek wat dat kost, dat is allemaal overheidsgeld.

Interviewer: Ja, oké. Ik wou even. Nou kijk, de hele implementatie van Natura 2000 dat kent een heel proces wat bestaat uit een aantal fases. Het begint met de selectie van een gebied, dat gebeurt op basis van wetenschappelijke criteria, die worden gesteld om de natuurwaarden zegmaar, om zo de flora en fauna te beschermen.

Participant: Ja zeggen ze wel.

Interviewer: Bent u in enige vorm betrokken geweest bij deze fase van het proces?

Participant: Helemaal in het begin, ja hoelang is dat ook alweer geleden? Dat konden we via Ito, konden we in zo'n klankbordgroep van het Witteveen. 2 bijeenkomsten van gehad en nooit weer wat van weer gehoord.

Interviewer: Maar dat waren bijeenkomsten van Ito?

Participant: Nee, dat was van de provincie. Ze hadden dat gebied en dan moest er zo'n beheerplan komen. Dan had je een klankbordgroep, een werkgroep en een stuurgroep geloof ik. Klankbordgroep dan mag iedereen een beetje praten, even zeggen wat je er van vindt weet je wel. Een werkgroep, nouja dat niveau wordt steeds hoger zegmaar. **Ik zat in de klankbordgroep.**

Interviewer: Maar dat was dus bij?

Participant: **Dan zaten we met een stuk of 3,4, boeren bij elkaar en de rest waren allemaal natuurmensen.**

Interviewer: Hoeveel natuurmensen moet ik dan aan denken? Dat was veel meer zegmaar?

Participant: **We zaten in een groep van 20 of 30 dacht ik. Allemaal natuurmensen van staatsbosbeheer, provincie, natuur en waterschap, zulke mensen allemaal.**

Interviewer: Dus de verhouding was toen al redelijk scheef zegmaar? Qua vertegenwoordiging?

Participant: **Ja, iedereen die praat over onze grond en jij hebt niks in te brengen.**

Interviewer: Een rare gang van zaken dus?

Participant: En, als het doorgaat, wij worden er door geraakt. Een man aan tafel die was dan van natuurmonumenten, die mocht zijn zegje ook doen. Die woont midden in de stad op 3 hoog. En je zit ja te praten, of het nou wel of niet door gaat. Voor jou wordt het er niet anders van, jij krijgt je loon wel. Hij was gewoon lid van natuurmonumenten of weet ik veel wat, hoe noem je zo iemand? Zulke mensen zitten dan te schreeuwen dat het natuur moet worden, dat vind ik compleet... nouja toe maar.

Interviewer: **Maar dat was dus al bij het opstellen van het beheerplan?**

Participant: **Ja, hoelang is dat al wel niet geleden, denk al wel 6 jaar geleden. Dat is allemaal enorm vertraagd dat proces.**

Interviewer: **Ja.**

Onderbreking gesprek vanwege inkomend telefoongesprek voor participant.

Interviewer: We waren bij het beheerplan gebleven. **Maar wat u net dus zei, dat u in die klankbordgroep zat, dat was dus al bij het maken van het beheerplan?**

Participant: **Ja**

Interviewer: Oké. Dus toen waren eigenlijk al.. Je hebt eerst de selectie van een gebied en dan heb je nog de aanwijzing van een gebied. Dat is zegmaar, dan worden de instandhoudingsdoelstellingen bekend gemaakt en dan wordt het gebied begrensd. Op kaart zegmaar,

Participant: **Ja.**

Interviewer: **Maar daar bent u dus ook niet betrokken bij geweest?**

Participant: **Neu neu.**

Interviewer: Had u bij die fase betrokken willen zijn?

Participant: **Ja maja, ik denk, wat kun je er nog aan doen. Als wij boer zijn, als wij onze mening geven, dan zeggen ze toch wel, die boer heeft er toch geen verstand van. Allemaal van die professoren en ecologen, wat heb je allemaal, ik weet niet. Misschien voor je gevoel, dat je dan invloed had gehad, maar verder.**

Interviewer: Ja daar gaat het dus een beetje om. Als je eerder bij het proces betrokken wordt, dan kun je misschien ook meer invloed uitoefenen op wat er op tafel komt natuurlijk.

Participant: **Ja maarja, als ze het door willen drukken, dan doen ze dat toch wel. LTO heeft ook wel eens geopperd om andere maatregelen te nemen om het waterpeil te verhogen, maar daar willen ze gewoon niet naar luisteren, dat wordt niet onderzocht.**

Interviewer: Oh oké, dus de plannen staan eigenlijk min of meer al vast dan?

Participant: Het enigste waar het om gaat is, ze willen de grond beheren, dat is het enigste. **We hebben ook wel geopperd om een soort kwelscherm, waar het water in weg kan lopen, als je het wil verhogen zegmaar, hebben ze helemaal niet onderzocht.**

Interviewer: Ja oké, dus ze horen de plannen die er vanuit de boeren komen...

Participant: En dan hoor je van LTO. Een paar van LTO hebben in een werkgroep gezeten, en dan hebt ze informatie, wat ze onderling uitwisselt, hebben ze niet bekend gemaakt, omdat ze bang waren dat er misbruik van zou worden gemaakt. En ze zitten samen in 1 werkgroep.

Interviewer: Oké. Ja kijk, want je hebt hier het beheerplan, waar u het net over hebt, (laat schema van proces zien). Dit is van de overheid, deze fases zullen dan moeten worden doorlopen. Deze vakjes geven dan aan in hoeverre er dan mensen betrokken bij worden. Afstemmen met betrokken dat is verder niet gespecificeerd in dat document. **Heeft u, hier staat ook, het indienen van zienswijzen, heeft u dat ook wel eens gedaan?**

Participant: **Ja dat heb ik ook wel eens gedaan, was dat beheerplan of? Dat was vorig jaar nog volgens mij, in ieder geval jaren geleden ook al eens,** maar waar dat voor was?

Interviewer: Is daar verder wat mee gedaan?

Participant: **Ja, we hebben een ontvangstbevestiging gekregen, maar verder niet.**

Interviewer: Dat er naar gekeken is of?

Participant: ja dat ze het hebben binnen gekregen.

Interviewer: verder heeft u daar niks meer over gehoord?

Participant: Nee.

Interviewer: **Oh oke. Maar uh, ik had hier nog als vraag, hoe zou u uw mate van participatie waarderen? Maar als ik dat moet afleiden uit het voorgaande, dan heeft u niet echt het gevoel dat u er bij betrokken bent geweest? Ja bij het beheerplan, zoals u dan zei, heeft u bij een klankbordgroep gezeten?**

Participant: **Ja maja, dat was ook meer algemeen. Ja dat was een paar bijeenkomsten, maar dat is ook al zo lang geleden, dat is al wel 5 jaar geleden denk ik. Maar daar hoor je ook niks van weer.**

Interviewer: **Het was verder niet uh, dat u zegmaar het gevoel had dat u daarmee invloed kon uitoefenen op de genomen beslissingen?**

Participant: **Nee, helemaal niet.**

Interviewer: Nee, oké.

Thema 3: Gevolgen Natura 2000 voor het boerenbedrijf

Interviewer: Oké, dan wou ik het nu even hebben over de gevolgen die het heeft op uw boerenbedrijf en u als boer. Kunt u eens omschrijven wat de gevolgen zijn voor uw bedrijfsactiviteiten?

Participant: In eerste instantie zit je met mest en met voer.

Interviewer: Oké, wat zijn de maatregelen die precies genomen moeten worden dan?

Participant: **Vernatting**

Interviewer: vernatting, en dat geldt dan voor een heel deel van uw land?

Participant: **Voor het hele stuk. Voor die 10 hectare die is ingekleurd zegmaar. Maar dat is ook bestemd voor verwerven van inrichting. In principe willen ze het wel kopen, maarja, we schieten daar niks mee op. Je kunt wel geld hebben, maar wat moet je nou met geld dan? Als je boer wil blijven ben je toch grond nodig.**

Interviewer: **U wordt geld aangeboden of ook nog land ergens anders?**

Participant: Nee, ik heb wel aangegeven, eventueel wil ik wel ruilen als ik er wat beter van kan worden of als er in de buurt wat vrij is. Ze willen niet meer betalen als de marktwaarde, maar dan kan je hier geen grond kopen in de buurt.

Interviewer: Oké, maar wat voor gevolgen heeft het dan echt voor uw bedrijfsactiviteiten?

Participant: Ja dat weet ik zo niet. Ik denk dat het te nat wordt om het te bewerken.

Dus uw productie loopt dan achteruit?

Ja dat sowieso. In de toekomst komen ze wel meer met verder beperkingen, je mag niet meer ploegen, je mag niet meer bemesten, je mag dit niet meer, je mag dat niet meer, wat heb je er dan nog aan. En in principe willen ze het verschil tussen landbouw en natuur willen ze ook wel uitbetalen, dat je het gewoon eigendom houdt. Daar schiet je ook niks mee op, dan heb je nog natuurgrond. Ik wil gewoon verder boeren.

Interviewer: En het liefst ook eigenlijk op dezelfde plek?

Participant: Ja het liefste wel, maarja, in de toekomst kun je natuurlijk nooit kijken.

Interviewer: Heeft u nog compensatie gekregen/ of krijg u compensatie op een of andere manier voor dat u uw grond moet vernatten? Krijgt u daar wat voor van de overheid?

Participant: Op dit moment nog niet. Er zijn wel beheersvergoedingen of zoiets, maarja, daar ben je toch geen boer voor, om beheersvergoedingen te krijgen. Maarja met beheersvergoeding, dan mag je niet sowieso niet meer bemesten, als het te nat is, kan je er in het voorjaar niet meer op. In principe, voor landbouw is die grond dan niet meer geschikt.

Interviewer: Als u zegt, van als het 10 hectare van uw bedrijf is, dan heeft het wel grote gevolgen voor uw bedrijf of niet?

Participant: Ja, tuurlijk.

Interviewer: Twijfelt u dan ook over de bestaanszekerheid van uw bedrijf?

Participant: Ja ook wel eens ja.

Interviewer: Oké. Heeft u wel gedacht bijvoorbeeld, om nevenactiviteiten erbij te gaan doen?

Participant: Nee.

Interviewer: Voorbeelden zijn boerengolf, een camping of aan huis verkopen of iets dergelijks.

Participant: (Gelach). Nee, dat gaan we niet doen, dat vind ik niks. Ik wil gewoon vrijheid en mijn eigen ding doen.

Interviewer: Oké, dat is duidelijk. Enne, heeft het, dat u een deel van uw land moet vernatten, heeft dat ook gevolgen voor de waarde van uw boerderij?

Participant: Die grond, in principe, er is maar een koper voor die grond hé. Andere boeren willen die grond niet hebben.

Interviewer: Oké, dus als je zou kijken naar hoe de markt werkt, dan zou u er minder voor weer krijgen?

Participant: In principe sta je met de rug tegen de muur aan. Een ander wil het niet kopen, de provincie is de enige koper. Provincie wil niet meer als de marktwaarde betalen en ik wil er beter op worden. Als je wat weer koopt, vaak ligt het dan verder weg en dan wil je meer grond weer hebben. Ik heb al begrepen dat ze dat liever niet wilt, want dan krijg je verkapt staatssturen. een heel verhaal hebben ze er dan bij aan. Ja ik weet niet hoor, we moeten maar kijken. Als er een oplossing komt, als een boer in de buurt zegt van, ja ik stop er mee. Maarja, er moet 375 hectare natuur worden hier in Haaksbergen, andere boeren willen ook grond hebben. Het gemiddelde bedrijf 35 hectares, dus dan ben je meer dan 10 boeren nodig die willen stoppen. Dat zie ik niet gebeuren. Andere boeren willen er ook grond bij hebben, die willen ook een beetje groeien. Voor hetzelfde aantal koeien ben je tegenwoordig al meer koeien nodig, omdat je minder mag bemesten.

Interviewer: U groeimogelijkheden worden op deze manier ook beperkt denk ik?

Participant: Ja zeker. Ook van de andere boeren in dit gebied. Want de grondprijzen stijgen alleen maar.

Interviewer: Want er is hier ook weinig grond beschikbaar?

Participant: De gronddruk is hoog. Het is hier duurder als in de rest van de omgeving of de regio.

Interviewer: Dus eigenlijk speelt een externe factor dan ook nog een rol in de waarde van uw?

Participant: Ja, ze hebben wel gezegd, ze willen de marktwaarde wat hier in de buurt betaald wordt, wel betalen, maar wat koop je daar voor?

Interviewer: Want het liefst wilt u gewoon hier blijven?

Participant: Ja

Thema 4: Gevolgen Natura 2000 op een boer/ Thema 5: Hoe gaat de boer er mee om?

Interviewer: Wat doet het hele Natura met u? Bent u er elke dag mee bezig of?

Participant: Neeuh Neuh, dat gelukkig niet (gelach).

Interviewer: In mijn vorige gesprek kwam dat wel echt naar voren. U heeft niet echt dat, het proces, raakt het u al persoon?

Participant: Ja tuurlijk, je hebt er gewoon last van. En onzekerheid hé.

Interviewer: Onzekerheid waar je zegmaar mee moet leven?

Participant: Ja. Maar ik ben er niet elke dag mee bezig, dat zou ook niet goed zijn denk ik, dan heb je helemaal geen leven meer.

Interviewer: U heeft ook de indruk dat u er weinig aan kan veranderen?

Participant: Je kunt er niks aan veranderen. De plannen liggen er al. Als iedereen in het gebied nou zegt, ja we gaan er niet aan mee werken. Wat willen ze dan? Maarja goed, als dat allemaal gaat lukken, je hebt natuurlijk ook mensen, ja toe maar, je weet niet ja, iedereen zoekt oplossingen, iedereen wil er het beste uitkomen.

Interviewer: Ja oké, u leeft dus eigenlijk met onzekerheid, maar denkt u dat u als boer hier nog wel een toekomst heeft in dit gebied?

Participant: Ja denk ik wel. Ja denk ik, ik heb altijd zegt, ik ga niet naar Groningen, Drenthe of ver weg boeren. stel je voor als hier heel kort bij iemand zegt ja ik stop er mee, en die heeft een mooie boerderij met een mooie stal. Ja, dan zul je haast denken wat moet je. Maarja, dan ga je naar de provincie, ik laat taxeren, dat valt toch tegen.

Interviewer: Ja want als u wat anders wil kopen, dan moet u natuurlijk ook eerst uw eigen boerderij verkopen?

Participant: Ja. Ik denk dat dan ook tegen gaat vallen. Dan moeten ze gewoon zeggen volledige schadeloosstelling. Dan moet ik tegen de provincie zegge, koop maar een ander bedrijf, dan ga ik daar wel heen. Maar dat doen ze denk ik niet.

Interviewer: Die oplossing wordt niet aangedragen?

Participant: Nee, nee.

Interviewer: Oké, maar u wil dus ook gewoon op dezelfde manier door blijven boeren? Of heeft u ook nog plannen om bepaalde aspecten van uw bedrijf te gaan veranderen om u voor te bereiden op wat er gaat komen of weet ik veel wat?

Participant: Ja, gewoon rustig verder gaan. Je weet ook niet wat voor kansen zich er nog voor gaan doen. Ik kan wel zeggen laat taxeren. Dat valt tegen, dat weet ik nu al wel. En dan denk ik ja dan wil ik wel vort, ik wil wat anders. En dan kan er hier in de buurt zo maar wat vrij komen en dan ben je al weg. Dat is ook jammer.

Interviewer: Ja dat snap ik inderdaad ja.

Participant: Ik hou gewoon mijn poot stijf en dan zien we waar het schip strand.

Interviewer: Ik denk dat we de hoofdpunten nu ongeveer wel hebben doorgenomen. Wilt u verder nog iets kwijt?

Participant: Nou, das een goeie vraag haha.

Interviewer: Wat zou de overheid volgens u anders moeten doen?

Participant: Ze moeten die dwang eraf halen. Niet vasthouden aan bepaalde, ze willen het in 5 a 6 jaar helemaal terecht hebben. Laat dat aan ons, doe er langer over.

Interviewer: De overheid is dus een beetje star?

Participant: Een beetje? Heel erg. Er is nu geld beschikbaar, nu wordt er met geld gegooid.

Interviewer: U had niet het gevoel, wat u zegt, hoe het proces is verlopen, als u bij eerdere fases van het proces betrokken bij geweest dan..?

Participant: Ja, dat is als, als hé. Dat weet ik niet.

Interviewer: Hoe kijkt op dit moment naar de toekomst? Naar de toekomst van uw bedrijf maar ook van, hoe ziet u het voor zich?

Participant: Ik heb werkelijk geen idee. Het is ook maar net wat er voor bij komt en hoe het loopt. Maar ik heb op het moment geen concrete plannen.

Interviewer: Dat is duidelijk. Dan hebben we ongeveer alles wel behandeld.

Participant: Dat is mooi.

Interviewer: Om nog even het begrip draagvlak er bij te halen, bij het hele beleid.

Participant: Dat is hier in de buurt helemaal niet hoor. Vorige week hadden we nog een bijeenkomst georganiseerd door de gemeente. Het ging over hoe het er nu voor stond en wat ze in de toekomst willen. Helemaal geen draagvlak in die hele zaal niet.

Interviewer: U bent dus wel een aantal keren aanwezig geweest bij een inspraakbijeenkomst?

Participant: Ja, het was meer een informatiebijeenkomst. De verkenning is afgerond. Ze hebben zoveel grond nodig om te ruilen, maar dat is er helemaal niet. Maar de plannen gingen maar door, dat hebben ze er nog even bij verteld.

Interviewer: Dus dat was eigenlijk het moraal van het verhaal?

Participant: Ja die wethouder mocht nog even zijn verhaaltje doen. Die wist er helemaal niks van.

Interviewer: Het gaat door als 'inspraakbijeenkomst' maar..?

Participant: Je hebt geen invloed. Je kunt je ei kwijt en dan is het dan ook wel.

Interviewer: Het lijkt me duidelijk hoe het proces verloopt en wat de gevolgen voor uw boerenbedrijf heeft. Als ik het moet samenvatten. Het heeft best veel impact op uw bedrijf, het is een derde van uw grond, de toekomst is onzeker, maar u heeft wel het gevoel dat u hier kan blijven en het bedrijf hier kan voortzetten.

Participant: Ja, nou dat proberen we gewoon, nou toe maar, je weet niet allemaal hoe het loopt, maar dat ik boer blijf dat is zeker.

Interviewer: Oké, dan wou ik u hartelijk bedanken voor het gesprek.

Participant: Graag gedaan.

Bijlage 6. Transcript interview 3

Datum en tijd interview: 11 mei 2016 van 21:01 tot 21:43 (42 minuten)

Interviewer: Introduceert zichzelf en het onderwerp. Vertelt welke onderwerpen achtereenvolgens behandeld zullen worden.

Thema 1: Achtergrondinformatie

Interviewer: Kunt u mij wat vertellen over uw boerderij, wat voor soort boerderij heeft u?

Participant: Wij hebben een melkveebedrijf, met een vergunning voor 100 melkkoeien en 100 stuks jongvee

Interviewer: Oké

Participant: Op dit moment melken we gemiddeld zo'n 80 koeien en hebben we ook zo'n 80 stuks jongvee. We hebben hier 56 hectare grond en dat is in twee blokken verdeeld. Een huiskavel en een veldkavel. De veldkavel is bijna 30 hectare en die is volledig binnen de Natura 2000 begrensd en de huiskavel is, daar loopt de begrenzing van Natura 2000 precies omheen, maar de huiskavel ligt nog wel binnen de EHS.

Interviewer: Bij de EHS, oké. Wat is precies het verschil tussen een huiskavel en een veldkavel? Is dat het onderscheid tussen waar je het huis hebt staan en waar je landbouw op bedrijft?

Participant: Ja, ja. De huiskavel dat ligt om de boerderij heen en de veldkavel ligt 2 km verderop.

Interviewer: Ah oké

Participant: Ik kan jou wel een, ik heb laatst nog een lezing gehouden over Natura 2000, wat dat voor onze boerderij betekent, wat voor invloed het heeft.

Interviewer: Ooh.

Participant: ik heb een powerpoint gemaakt, die kan ik je nog wel even toesturen?

Interviewer: Dat zou super zijn! Dat is wel toevallig dat u daar zelf ook al wat over heeft verteld dan.

Participant: Ja daar staat de meeste informatie al wel in haha. De belangrijkste punten staan er in

Interviewer: Dat kan altijd nuttig zijn natuurlijk, oke. Doet u naast de melkveehouderij nog andere bedrijfsactiviteiten of?

Participant: Nee, alleen melkveehouderij

Interviewer: Ja, oké. Dan wou ik nu wat meer focussen op Natura 2000.

Thema 2: Visie boer op Natura 2000 en op positie binnen totstandkoming Natura 2000

Interviewer: Hoe kijkt u eigenlijk aan tegen het hele beleid? Wat vindt u ervan?

Participant: Ja, kijk, het grijpt ons natuurlijk wel heel ver aan, dus uh. Ik ben voor goeie natuur, laten we dat voorop stellen, want ik woon er zelf middenin dus. Ik vind het prachtig. Maar omdat nou ten koste te laten gaan van een eeuwen oude boerderij, want uiteindelijk moeten wij hier gewoon weg. Die onteigening staat er, tenminste, dat hebben ze mij altijd verteld. Enneh, al onze grond staat aangewezen als op te kopen grond. Aan de einde van de rit om te onteigenen. Wat dat betreft kijk ik er niet heel positief tegen aan nee.

Interviewer: Nee dat snap ik. Maar u zei het bedrijf is al generaties lang bij u in de familie of?

Participant: Ja, we kunnen ongeveer 400 jaar terug kijken dat het bedrijf hier bestaat en dat het in onze familie is.

Interviewer: oké, dat gaat wel over een behoorlijke tijd dus.

Participant: Ja

Interviewer: Maar die onteigening, dat is nu al ter sprake, of hoe moet ik dat zien?

Participant: Nee, dat is nou nog niet. We hebben nou net, zijn er weer vorderingen. Ze zijn nu de beheerplannen opnieuw aan het uitschrijven. En, daar worden wij nu als grondeigenaren, meer bij betrokken.

Interviewer: Oké, maar dat is dus het herschrijven van het beheerplan of echt?

Participant: Ja, ze hebben natuurlijk beheerplannen, maar die zijn gebaseerd op onderzoeken van 10 a 15 jaar terug. In die periode zijn er natuurlijk weer heel veel ontwikkelingen op agrarisch gebied geweest. Ook qua uitstoot van stikstof en ook de natuurgebieden zijn weer veranderd. Dus ze gaan nu plaatselijk, het gebied waar het hier om gaat, willen ze nou met een bioloog, een hydroloog en een landbouwdeskundige willen ze hier, dan met de grondeigenaar willen ze dan over de gronden gaan lopen die in je bezit zijn. Ze willen dan per perceel of per vierkante meter gaan kijken wat er moet gebeuren, hoe ze dat willen gaan invullen.

Interviewer: Oké.

Participant: Dat is tot nu toe wat ik weet en die onderzoeken die moeten nou nog gebeuren.

Interviewer: Oké, dus dan gaan ze met jullie naar een oplossing zoeken om het beleid enerzijds uit te voeren maar ook om voor jullie een oplossing te vinden?

Participant: Ja. Zoals het hier gaat, heeft het natuurlijk wel invloed op onze bedrijfsvoering.

Interviewer: Oké.

Participant: Het is nog maar de vraag of wij het bedrijf hier kunnen houden.

Interviewer: Want, wat zijn de maatregelen die nu al zegmaar, klaarliggen voor dat gebied? want ik hoorde bij veel boeren, of bij de boeren waar ik al mee heb gesproken, daar ging het er om dat een deel van het land vernat moest worden. Is dat bij u ook het geval?

Participant: Ja, puur hydrologie hier, een beetje stikstof. Dat is nog maar de vraag, maar puur hydrologie, dus de waterstand moet verhoogd worden.

Interviewer: Oké, dat zorgt er voor dat u dus later kan beginnen met produceren en dat is van invloed op uw productie?

Participant: Het is nog niet bekend hoe hoog het water zal zijn hier en in welke mate. Dat komt nou allemaal in de uitvoerende fase. Maar uh, ik ga er van uit, dat ze het water, zoals wat ik denk, dat ze het water zo hoog gaan maken dat je er eigenlijk niet meer fatsoenlijk met machines op het land kan.

Interviewer: Nee, oke, dat zou dus betekenen dat u dat stuk land dus helemaal niet meer kan gebruiken voor productie?

Participant: Ja.

Interviewer: En, bij u gaat het dan, omdat u zei dat uw gebied helemaal binnen Natura 2000 valt, dat gaat bij u dus om het hele stuk grond wat u bezit?

Participant: Ja eigenlijk op alle grond die we bezitten.

Interviewer: Oké. Dat is dan wel een vrij forse impact op uw bedrijf.

Participant: Nouja, vrij fors, het is de grootste impact die je kan hebben eigenlijk.

Interviewer: Ja precies, ik druk het misschien nog een beetje zacht uit.

Participant: Eigenlijk is het een soort bedrijfsbeëindiging

Interviewer: Zo klinkt het haast wel ja, want eigenlijk, we gaan deze maatregelen uitvoeren en de enige manier is dan eigenlijk onteigening om, als oplossing ofniet?

Participant: Het liefst hadden ze ons zien verhuizen, maar dat wil ik niet

Interviewer: Nee, want is zegmaar, wat wordt u als vergoeding aangeboden? Is dat een financiële vergoeding of hoe moet ik dat zien? Of een ander stuk land?

Participant: Ze willen, daar moeten we nog over uitkomen. Maar er is nog helemaal niks geen uh, zover zijn we hier nog niet. Ik weet niet of ze in andere Natura 2000 gebieden al zover zijn.

Interviewer: Nee, oké.

Participant: Hier is het puur nog dat we in gesprek gaan met die hydroloog, bioloog en landbouwdeskundige om er uit te komen. Wat er nou precies moet gebeuren om de doelen hier te halen.

Interviewer: Oké,

Participant: verder dan dat zijn we nog niet.

Interviewer: Nee oke. Dat wordt dus wel een hele, u wordt dus wel, ze gaan dus nu wel met u om aan tafel maar eigenlijk is het, u moet dus eigenlijk plaatsmaken voor de natuur, om het zo maar te zeggen?

Participant: Ja, dat staat ook overal beschreven in de beheerplannen. Ze noemen ons dan de landbouwenclave (...). Dat staat als op te kopen en nieuw in te richten natuur.

Interviewer: Toen ze die plannen hebben gemaakt, hebben ze u daar toen ook over ingelicht of was het zo van hier zijn de plannen?

Participant: Neu. Daar hebben we helemaal niks geen invloed op gehad.

Interviewer: Dus toen de plannen er al lagen toen kreeg u pas te horen van uw gebied ligt in?

Participant: Ja de kaarten worden gewoon ingetekend en dan moet je. Dat wordt allemaal aangegeven, openbaar gemaakt en dan kun je dus zienswijzen indienen. Dat hebben wij gedaan. Dan nouja, dan gebeurt er een tijdje niks. Dan worden de gebieden. De eerste zienswijze, toen stond de huiskavel er ook bij ingetekend, die hebben ze gelijk, na een week kregen we een bericht dat de huiskavel er uit werd gehaald. En, toen hebben een tijd, een paar jaar niks gehoord toen werden de natura 2000 gebieden officieel ingetekend. Toen kon je nog naar de Raad van State toe om je aanwijzing aan te vechten. Dat hebben wij ook nog gedaan.

Interviewer: Oké, maar u zei daarvoor, toen u die eerste zienswijze had ingediend toen was uw stuk grond uit de plannen gehaald zei u?

Participant: Ja, toen hebben ze gelijk de huiskavel er helemaal uit gehaald.

Interviewer: Oke, maar dat is dus later weer veranderd?

Participant: Toen de eerste tekeningen klaar waren, hoe noem je dat, de omlijnningen van Natura 2000. Toen hebben we gelijk een zienswijze ingediend en toen is de huiskavel eruit gehaald, maar de veldkavel is er in blijven zitten. Toen hebben wij 3 jaar later toen de Natura 2000 gebieden officieel omlijnd waren, dan kun je nog naar de Raad van State toe. Dat hebben wij ook gedaan. Om de veldkavel dan ook niet aangewezen te krijgen als Natura 2000. Daar zijn we niet in gelijk gesteld dus die is binnen de Natura 2000 blijven liggen.

Interviewer: Oké, dus er is wel gekeken, er is wel wat gedaan met uw zienswijzen zegmaar?

Participant: Ja, die eerste zienswijze is absoluut naar gekeken.

Interviewer: Dat brengt ons ook een beetje naar de verschillende fases die ik dan een beetje van het proces door wou nemen. Het begint altijd met de selectie van zo'n gebied. Dat bestaat uit de op wetenschappelijke criteria flora en fauna worden gekozen die bescherming nodig zijn. Volgens mij is dat een beetje wat u als eerste, zegmaar, daar heeft u uw eerste zienswijze, wacht even hoor. Bent u bij de selectiefase op enige manier betrokken geweest? Of was het pas na de selectie, dat u daarna er pas bij betrokken werd?

Participant: De selectie bedoel je mee de intekening, de omlijning?

Interviewer: Volgens mij is dat. Je hebt de selectie, de aanwijzing van een gebied en het beheerplan. En bij de aanwijzing van een gebied dan gaat het er om dat de instandhoudingsdoelstellingen bekend worden gemaakt en dan wordt het gebied begrensd. Dus ik denk dat u die fase bedoelt.

Participant: Ja, daar hebben wij een zienswijze op ingediend.

Interviewer: Oké, dus dat was zegmaar de eerste fase waar u bij betrokken werd?

Participant: Nouja, betrokken. We hebben een zienswijze ingediend. Voor de rest hebben we..

Interviewer: Maar u werd daar niet op een andere manier bij betrokken?

Participant: Nee, nee. Ik heb puur via de media vernomen of via de media moet je dat eigenlijk. We hebben wel van de belangenorganisatie bericht gekregen, dat we daar naar moesten kijken, maar. En dan kan je een zienswijze indienen.

Interviewer: Oké, want die aanwijzing dan worden dus die instandhoudingsdoelstellingen bekend gemaakt van het Natura 2000 gebied, dat wordt op basis van ecologische gronden. Bij de aanwijzing wordt er eigenlijk rekening gehouden met sociaaleconomische activiteiten als ik dat zo lees op internet overal. Maar u bent er dus eigenlijk weinig bij betrokken geweest, of eigenlijk niet zegmaar, u kunt een zienswijze indienen. Maar had u dat anders willen zien? Had u bij die fase betrokken willen zijn?

Participant: Was het daar anders van geworden dan?

Interviewer: ja dat weet ik niet dat is natuurlijk de vraag. Maar u heeft dus het gevoel dat het er niet anders van was geworden?

Participant: Nee. Je hebt natuurlijk de, hoe noem je dat in Brussel ook alweer de habitat..

Interviewer: De vogel en habitatrictlijn bedoelt u?

Participant: ja, die zijn dus opgesteld en dan hebben ze dus hier in Nederland de beschermde plantjes en diertjes opgegeven. Nouja, dan krijg je vanuit Brussel bericht, ja die moet je beschermen. Dus dan krijg je eigenlijk de aanwijzing van die gebieden. Daar heb je totaal geen invloed op eigenlijk. Ja als je er al invloed op uit had willen oefenen, dan hadden wakkerder moeten zijn en de belangenorganisaties en ook gewoon de overheid. Dat je gewoon niet zoveel dieren en planten aanwijst

Interviewer: Nee precies, want het is toch wel frappant, dat er bij die aanwijzing, als ze de boel gaan intekenen, dat er geen rekening wordt gehouden met sociaaleconomische activiteiten in het gebied zijn, want die zitten er al heel lang

Participant: Dat is denk ik nou. Dat is ook een beetje tactisch van de overheid denk ik. Gewoon heel hoog inzetten en dan zoals nu moeten we maar zien waar we op eindigen.

Interviewer: ja

Participant: Ik kan me niet voorstellen dat de overheid zit te wachten op uh, 10000 onteigeningen ofzo. Dus ze zullen wel in gesprek moeten, ze zullen ook wel een beetje water bij de wijn moeten doen.

Interviewer: Oké. Nouja de laatste fase van het hele proces is dus eigenlijk waar ze in uw regio dus nu in zitten. Dat is dus het opstellen van het beheerplan. Die duidelijkheid moet verschaffen over die instandhoudingsmaatregelen, dus wat gaat er gebeuren met de omgeving, nouja dat is dus vernatten als ik dat zo hoor.

Participant: ja

Interviewer: En het beheerplan moet ook duidelijk maken wat de gevolgen zijn van deze maatregelen op de sociaaleconomische activiteiten in het gebied. Wordt dat ook duidelijk of?

Participant: Nouja, dat zal nu wel duidelijk worden. Ze hebben natuurlijk altijd gehoopt dat wij, daar zijn wel benaderingen over geweest, vanuit de provincie, van ja er is heel veel geld, willen jullie niet verhuizen? Een boerderij in de polder of in Groningen of weet ik veel waar. **Kijk, maar uh, wij hebben altijd gezegd, wij willen dat niet, wij willen hier blijven wonen, wij wonen hier prachtig en met ons eigen land er om heen, dat willen we zo houden. Ik ben helemaal niet tegen ik wil best meedenken, volgens mij zijn er wel veel andere oplossingen.** Het is nog heel rechtlijnig geweest vanuit de andere kant, vanuit de overheid zegmaar. Dus nou, en nu, uiteindelijk, nu het allemaal wat concreter wordt. Nou beginnen ze door te krijgen van ja, die boer wil niet weg, dus dan moeten we de doelen maar op een andere manier zegmaar.

Interviewer: **Dus nu wordt u er zegmaar meer bij betrokken, nu het eigenlijk al de plannen er al liggen zegmaar?**

Participant: ja. Ja helemaal in het begin heb ik nog in een stuurgroep gezeten. Een stuurgroep noemden ze dat, dat zijn 3 bijeenkomsten, dat ging dan over. Waterschap zat er bij en natuur en milieu, en natuurmonumenten en staatsbosbeheer. Iedereen zat er bij en wij ook met een paar boeren. Toen is het er ook over gehad wat belangrijk was en wat niet belangrijk was. Maar toen had ik al door dat het plannetje al lang klaar was, we hebben ons zegje wel gedaan en wat we er van vonden. En dat ze goed met ons rekening moesten houden, maar uh..

Interviewer: **U had zegmaar niet het gevoel dat u wat u zei dat daar ook wat mee gedaan werd?**

Participant: Nee, nee. Dat was meer het gevoel geven van jongens jullie mogen even er bij aan tafel zitten en thats it.

Interviewer: Oké, dat klinkt mij wel redelijk bekend in de oren. dat kwam ook wel uit de vorige gesprekken. Het was een inspraakbijeenkomst, maar het was meer een informatiebijeenkomst zo van, dit gaan we doen, we delen jullie dit mee en na de avond ging iedereen weer naar huis. Op zo'n manier.

Participant: Ja, zo wordt er, dat is de frustratie. Ja hoe moet je dat zeggen. We zitten hier midden in de natuur, wij zijn er al 20 jaar mee bezig, uiteindelijk. **Ik ben er al zo ver mee, ik frustreer me daar niet meer over en elke keer is het weer iemand anders die er aan tafel komt zitten en de plannetjes komt uitleggen. Dus ja, ik ben er eigenlijk wel een beetje over heen. Ik maak me er niet heel druk meer om, ik zie wel wat er gaat komen en dan moeten we maar naar een oplossing zoeken.**

Interviewer: Ja precies. Maar heeft u wel echt een periode gehad, dat u dacht van, waar gaat dit heen?

Participant: Nouja, dat heb je wel vaker. Vooral van de provincie, als er een ambtenaar aan tafel heeft gezeten en die heeft weer een paar uitspraken gedaan. Ik bedoel die nemen ook geen blad voor de mond, die doen uitspraken eigenlijk, als je twee weken of drie weken later of zelfs een half jaar later iemand anders van de provincie spreekt en je vertelt hem dat dan zeggen ze van 'ja maar dat kan helemaal niet, dat is helemaal niet waar wat hij gezegd heeft'. Zulk soort onzin krijg je dan.

Interviewer: Dus je hebt..

Participant: Dat frustrereert mij dus nog wel eens. Daar ben ik nu al wel wat rustiger onder, ik relativeer dat wel.

Interviewer: Oké, want dat had ik dus ook nog als vraag zegmaar. De gevolgen van natura 2000 had ik opgedeeld in uw boerenbedrijf maar ook wat het met u als boer doet. Maar dat, zegt u dus nu eigenlijk al, dat u daar nu al een beetje overheen bent zegmaar.

Participant: Ja, maar dat betekent niet dat ik mij er niet aan erger dat ze gewoon totaal niet aan jouw emotionele waarde hechten. Kijk, ik zie het altijd maar zo, als er iemand tegen over mij zit en die zegt van ja je kunt heel veel geld krijgen en dan ga je toch ergens anders naartoe verhuizen en dan krijg je het een stuk mooier. Doe niet moeilijk zegmaar.

Interviewer: Maar die nemen dan dus zegmaar niet in acht hoelang het bedrijf er al zit en hoelang u er al woont enzo?

Participant: Nee. Het is gewoon 400 jaar geschiedenis, het is je eigen land. Ik zeg als jij een ander baantje kan krijgen voor 200 euro netto meer in de mand, dan verhuis jij naar de andere kant van het land. Maar zo makkelijk gaat dat hier niet.

Interviewer: Ik bedoel, wij hebben, zegmaar, leven, je bent toch elke dag op de boerderij, je bent er toch mee verbonden, dat kan ik begrijpen zegmaar.

Participant: Ja, het is je werk, je hobby en je leven eigenlijk.

Interviewer: Daar wordt dus geen rekening mee gehouden?

Participant: Nee, dat vind ik dat, daar wordt echt veel te weinig rekening mee gehouden. Ik kan het dan nog redelijk relativeren, het is niet anders, maar er zijn een aantal boeren in de omgeving die gaan er psychisch aan onderdoor.

Interviewer: Dat is wel eh, psychisch onderdoor, ik kan me wel voorstellen dat het wat met je doet, als mensen er zo makkelijk over praten. Dat lijkt me wel frustrerend.

Participant: Ja dat is het ook ja.

Interviewer: Ik had ook nog de vraag van hoe zou uw de mate van participatie waarderen over het hele proces gezien? Hoe waardeert u dat, ik denk niet heel hoog als ik dat zo hoor?

Participant: Nee, nouja weetje. Ik realiseer me ook wel dat zo iets ook heel moeilijk is als overheid, als je dit moet gaan opzetten. Je kan natuurlijk ook niet met ieder individu die grond heeft, iedereen tevreden houden en overall heel veel aandacht aan besteden. Dat kan gewoon niet en dat snap ik ook wel, maar zoals wij, wij zitten hier met het hele bedrijf in, je hebt er 56 hectare binnen liggen, ze willen je eigenlijk al heel graag weg hebben voor 20 jaar lang. Dan vind ik niet meer dan normaal dat ze er iets meer aandacht aan besteden. Maar ik heb ook het idee dat ze een beetje, er bang voor zijn om contact te zoeken. Ze kennen natuurlijk ook heel veel andere boeren, sommige staan met de hooivork ze bij de deur op te wachten. Zo zijn wij niet, maar ik snap wel als ambtenaar, als jij met het bericht moet komen dat ze moeten gaan verhuizen, dat ze daar heel bang voor zijn. Er is nooit dwang bij geweest, het is altijd op basis van vrijwilligheid geweest, die EHS ook. Dus wij hebben altijd

gezegd, we doen er niet mee, het is allemaal leuk en aardig wat jullie willen, jullie regelen het maar op jullie eigen grond. Als de buurman wat wil, en ik wil er niet aan mee werken, dan moet hij het maar op zijn eigen grond regelen. Zo zie ik het.

Interviewer: Maar u zegt van, ja het is niet onder dwang.

Participant: Ja dat is het nooit geweest, maar dat is dus nu wel.

Interviewer: Dat bedoelde ik eigenlijk. Want eigenlijk is het nu zo van ja we moeten het vernatten en dat kan eigenlijk alleen maar als u daar weggaat, dus in principe is het eigenlijk zo van..

Participant: Ja het is dwang. Het is gewoon doordrukken. Je hebt dan bepaalde keuzes. Of je pakt een klap geld en je moet het maar slikken. Je kunt het ook gaan aanvechten maar dan kom je in de onteigening en ik weet niet of je dat moet willen. En je kunt dus nu, wat ze dus nu gaan doen, dat ze een gesprek aan gaan met die hydroloog, ecooloog en landbouwdeskundige en over je land heen lopen en dan ga je zelf maar even bekijken wat er nu eigenlijk nodig is en wat niet, dan kan je de keuze daar op baseren.

Interviewer: Ja precies. Dat klinkt al als iets meer, alsof ze er nu al wel iets meer mee bezig zijn dan

Participant: Ja ik denk ook dat dat ook. Ik heb het idee dat ze er veel te makkelijk over gedacht hebben.

Interviewer: Ja dat ze er eigenlijk door het proces heen er achter zijn gekomen dat ze...

Participant: ja vooral het emotionele, dat boeren toch heel erg aan hun plek zijn gehecht. In deze regio waar wij hier zitten, hebben we in 1990 de ruilverkaveling was toen klaar. Alle boeren hier hebben de grond perfect liggen en toen 2 jaar later kwamen ze met de Natura 2000. Daar valt dan eigenlijk jouw grond in wat je daarvoor allemaal hebt toebedeeld gekregen. Dat is heel raar.

Interviewer: Ja dat is wel een rare gang ja..

Participant: En, met die ruilverkaveling, is er al meer dan 200 hectare naar natuur toegegaan.

Interviewer: Dus er komt eigenlijk steeds meer natuur bij?

Participant: Ja ze zijn het lijntje gewoon iedere keer wat aan het opschuiven. En dan hebben we de discussie ook wel gehad van, wanneer houdt dat op? Wanneer is de volgende aan de beurt? Dat zijn allemaal vragen die meespelen. Hoe ver wil je gaan? Wil je er zo hard tegen vechten?

Interviewer: Die verschuiving van meer aandacht voor natuur dat zie je dan de afgelopen decennia al terug. Dat de landbouw steeds minder wordt en dat de natuur meer ruimte krijgt, maar ook dat recreatie steeds belangrijker wordt op het platteland, die ontwikkeling zie je. Dat trekt zicht dus door.

Participant: Ja, dat zie je heel sterk ja.

Thema: Hoe gaat de boer om met de gevolgen

Interviewer: Oke, duidelijk. Ik had nog een stuk van, hoe gaat u als boer om met de gevolgen. Ik had als vraag; wat hebben de instandhoudingsmaatregelen voor gevolgen op de bestaanszekerheid van

uw bedrijf, maarja, de maatregelen zijn dus eigenlijk van, u moet weg, dus de bestaanszekerheid is eigenlijk dus dat het?

Participant: Zoals ik er nu tegen aan kijk dan houdt het een keer op ja. Maar we hebben gewoon een heel modern bedrijf. Ik vraag me ook af in hoeverre het allemaal doorgedrukt kan worden en hoe ver ze daar in gaan. Tot nu toe zijn er nog geen boeren onteigend voor de natuur. Ik weet niet hoe het gaat.

Interviewer: U weet niet wat de toekomst u brengt zegmaar.

Participant: Nee, de provincie heeft een handtekening gezet dat ze de doelstellingen moeten halen. Maja in hoeverre gaat Brussel het handhaven? In hoeverre wordt het nog een keer geëvalueerd en zeggen ze toch van ja jullie moeten toch dat de landbouw ook wel waarde heeft en dat je in de toekomst gewoon voedseltekort krijgt.

Interviewer: Ik hoorde ook al. Ik had die uitzending van wakker nederland gezien, daar had ik u ook in gezien en toen hoorde ik ook dat Nederland het veel strenger implementeert dan andere landen, of strenger dan het eigenlijk hoeft zegmaar. Dat Europa heeft gezegd van je moet wel rekening houden met de sociaaleconomische activiteiten die er zich afspelen.

Participant: Ja het is gewoon. De sociaaleconomische belangen worden in Duitsland en België veel sterker meegewogen. Daar is het allemaal nog op basis van vrijwilligheid. Ze hebben dus landbouwgronden niet binnen de Natura 2000 omlind dus daar kunnen ook geen maatregelen op getroffen worden. Ze hebben wel een omlijning gemaakt voor zoiets als hier de EHS, van mocht je als boer de grond toch kwijt willen, dan is natuurlijk de provincie in Duitsland of in België, de eerste die een bod wil doen.

Interviewer: ja oke.

Participant: Dat zeg ik hier ook. Ik heb twee kinderen, eentje van 9 maand en eentje van 3,5. Ik weet ook niet of die het gaan overnemen, dan zeg ik ook. Waarom nou zo haast in een keer? laten we het gewoon een beetje uitzingen. Laat die tekeningen gewoon staan en als ik er genoeg van heb dan zeg ik van ja doe maar een bod. Ik ben er wel klaar mee. Of dat nou over 10 15 of 20 of 25 jaar is, dan moeten ze maar even geduld hebben. Volgens mij heeft het allemaal niet zo haast.

Interviewer: Naar uw mening zouden ze dus wat langer over de realisatie moeten doen?

Participant: Ja.

Interviewer: Dat heb ik ook al in andere gesprekken gehoord. Dat ze er meer tijd voor moeten uittrekken om alles op een goede manier te regelen.

Participant: Ja, ik ben van mening. Op basis van vrijwilligheid zijn er gewoon nog veel meer andere oplossingen, als er maar gewoon tijd aan besteed wordt.

Interviewer: En die oplossingen kunnen er wel zijn, maar dan moet u natuurlijk ook nog als collectief als boeren bij betrokken worden want anders dan worden de oplossingen niet gehoord natuurlijk?

Participant: Nee, nee klopt. Dat is absoluut waar. Dat is gewoon een gebiedsproces.

Interviewer: Oke, maar heeft u al, u heeft zich vast al het scenario ingedacht als u weg moest gaan, heeft u al gedacht aan oplossingen, hoe u dan verder gaat?

Participant: Nee, ik wil in ieder geval, een ding staat vast, mocht er ook wat gebeuren, we blijven hier altijd wonen.

Interviewer: In dezelfde omgeving zegmaar of echt specifiek?

Participant: Nee, gewoon in het huis waar we nu wonen. Een ding staat vast en dat weten ze ook bij de provincie. We blijven als particulier altijd zitten. Een ding heb ik ook aangegeven. Als het enigszins kan dan wil ik gewoon blijven boeren. De huiskavel wil ik behouden blijven, blijft de huiskavel niet behouden en gaan ze die toch onteigenen of een of andere manier, of mag ik die niet meer gebruiken als landbouwgrond, dan is natuurlijk mijn bedrijf niet meer rendabel. Dan stop ik met het bedrijf. En dan ga ik het niet ergens anders voortzetten

Interviewer: Nee oke, dan zou u dus wel daar blijven willen wonen? Dan zou u dus zegmaar ergens anders werk in moeten zoeken ofzo?

Participant: Dan ga ik rentenieren denk ik haha. Ik bedoel er zijn wel andere dingen die ik kan, daar heb je dan eerst een paar jaar om over na te denken en dan kun je andere investeringen doen of iets anders beginnen. Dat zijn dingen, daar denk je over na, maar je kunt geen scenario bedenken eigenlijk wat er kan gebeuren. Zo onduidelijk is het eigenlijk allemaal nog

Interviewer: Omdat de toekomst zo onzeker is en omdat het allemaal nog niet klaar is enzo?

Participant: Nee inderdaad. Ik denk er wel wat over na, ik ga er ook niet te lang druk over maken.

Interviewer: Ik had ook nog een vraag over uh, nouja wat betreft nevenactiviteiten zegmaar, of u nog gedacht heeft om andere activiteiten naast het boerenbedrijf er bij te nemen, om zegmaar uw bedrijf meer weerbaar te maken voor veranderende situaties zoals dit, bijvoorbeeld dat u, heeft u er wel eens aan gedacht om een boerencamping er bij te nemen of boerengolf of zoiets zegmaar?

Participant: Ja, dat moet je ook liggen he. Als ik dat mooi had gevonden, dan had ik dat al wel eerder gedaan. Maar om de hele dag met bezoekers te staan kletsen daar ben ik ook geen persoon voor.

Interviewer: Nee oke. Dat is zegmaar niet wat voor u als persoon.

Participant: Nee.

Interviewer: Oke dat is duidelijk. Dan had ik nog de vraag, als afsluitende vraag, hoe kijkt u op dit moment naar de toekomst? Maar dat hebben we dus al min of meer behandeld, dat moet u eigenlijk nog gaan zien zegmaar.

Participant: Ja ik uh, weetje, waar het ook naar toe leidt, ik zal er altijd wel uitkomen en als je maar positief blijft denken, dan gaat het wel goed ja.

Interviewer: Ja daarom, je kunt er moeilijk elke dag mee in zak en as zitten, want daar wordt het leven natuurlijk ook niet mooier van.

Participant: Je leeft maar 1 keer he. Dan kan je je er wel ontzettend over gaan opvreten, maar volgens mij wordt het er niet heel anders van. Ik ben allang blij dat ze niet met machinegeweren voor mijn neus staan.

Interviewer: ja zo had het ook gekund natuurlijk

Participant: Ik bedoel dat gebeurt ook in andere landen.

Interviewer: Ja dan is Nederland nog wel vrij uh..

Participant: Hier staat er altijd nog wel iets tegenover.

Interviewer: precies

Participant: Wil niet zeggen dat het niet vervelend is, maar zo denk ik er dan maar over.

Interviewer: Ja daar staat iedere boer natuurlijk wat anders in. De een staat er nog wat positiever tegemoet als de ander, maar uh, dat lijkt me duidelijk.

Participant: Maar het liefst hou ik het gewoon zoals het nu is.

Interviewer: Maar u acht de kans niet groot dat dat gaat gebeuren? Of heeft u daar nog wel hoop in?

Participant: Nouja hoop hou je altijd he. Ik bedoel als er in een keer gruwelijk geld tekort komt in Nederland, dan is er natuurlijk geen geld meer voor.

Interviewer: Dan is de kans misschien ook wel groot dat de natuur even op het tweede plan komt te staan.

Participant: Ja, kijk en als er nieuwe verkiezingen komen. Dan is het ook nog maar de vraag welke kant het op gaat. Kijk als linkse partij de meerderheid krijgt, dan gaat het in een stroomversnelling en als een rechtse partij aan de macht komen en er is geld tekort en er breekt ergens een oorlog uit of weet ik veel, en Nederland wordt daar bij betrokken, dan wordt natuurlijk alles in een keer teruggedraaid. Ik weet niet hoe het verder loopt, maar zoals het er nu uit ziet, is het niet echt positief. Maar je weet het nooit.

Interviewer: oké, dat lijkt me heel duidelijk. volgens mij heb ik dan alles wat ik wou vragen zo'n beetje gevraagd wat ik wou vragen. (...)

Participant: Ja weet je trouwens nog wat ik het frappante vind. Ze kunnen onteigening alleen maar doen in sociaal belang he. En, maar, net zoals jij zegt, jij wist ook niet wat Natura 2000 was?

Interviewer: Nouja ik had er wel eens wat over gehoord, maar de ins en outs weet je natuurlijk niet.

Participant: 95 % van Nederland weet niet wat er aan de hand is. (...) En als je dan tegen mensen zegt van, ja wij moeten weg voor de natuur, nou dan uh, dan kijken ze je aan van, hoezo onteigenen? Dat kan toch helemaal niet. En dat is wel een beetje, dat vind ik het frappante.(...) Als ze echt gaan beginnen met onteigenen, dan komt het wel meer in de media denk ik. (...)

Interviewer: Dan wou ik u hartelijk bedanken voor uw medewerking en tot ziens! Participant: Jo, hoi!

Bijlage 7. Transcript interview 4

Datum en tijd: 12 mei van 9:59 tot 10:32 (33 minuten)

Introductie van het onderwerp, de te behandelen thema's door interviewer.

Thema 1: Achtergrond

Interviewer: Kunt u wat vertellen over uw bedrijf? Wat voor boerderij heeft u?

Participant: Nou, ik heb een melkveebedrijf. De varkenstak heb ik ooit afgestoten, nu alleen nog melkvee, maar ik heb maar 20 koeien en 16 hectare grond. Ook werk ik nog in loondienst. En, ja, als de Natura 2000 doorgaat zoals het er nu voor staat, dan betekent dat gewoon het einde van mijn bedrijf, want dan ben ik de helft van mijn grond kwijt.

Interviewer: De helft van de grond dat willen ze opkopen of dat moet vernat worden, hoe moet ik dat zien?

Participant: Hun, ik wil er zelf geen eigenaar van worden, ik wil die rommel zelf niet maaien en onderhouden, want het wordt ene grote natte bende. En, het zal wel op verkoop aankomen, misschien ook wel op onteigening, dat weet ik niet. Ik weet niet wat hun betalen, dat kan ik niet zeggen. En, dat betekent gewoon dat ik op 8 hectare gewoon, dat er eigenlijk overblijft om nog koeien op te houden. Ja het kan wel, maar dan moet je alles aankopen en dat ben ik niet van plan. En dat ligt er ook aan wanneer het gebeurt, maar over 9 jaar dan ben ik 65 en ik bedoel dan is het toch, dan beëindigd het bedrijf toch zegmaar.

Interviewer: Ja oké, u heeft geen opvolger ofzo?

Participant: Ja ik heb wel 2 jonks, maar die zitten wel bewust in de maatschap alleen om de Natura 2000. Hebben we bewust gedaan want als ze nou straks komt voor een schadevergoeding, dan zegt ze, ach ja, je bent ja al 65, wat wil je nu nog, weet je wel? Ik moet dan wel tot 67, maar dan betalen ze je 2 jaar schadevergoeding en bekijk het maar. Maar bewust heb ik mijn jonks in de maatschap gezet, dat was een tip van een makelaar, en bewust zit ze er bij in. Dan mogen ze straks gewoon mijn jongens uitbetalen. Hun worden straks gewoon eigenaar van de grond zegmaar. En wat ze er mee doen, dat moeten ze zelf weten. Dat moeten ze maar uitzoeken wat ze gaan doen. En ik weet ook niet hoe hun er op reageren van, betaal mijn jongens maar uit, dat weet ik niet.

Interviewer: Maar die uhm, de helft van de grond die dan vernat moet worden dat kan u dan niet meer gebruiken voor landbouw?

Participant: Nee, maar als het zo nat is, als wat hun nu maaien met die rupsvoertuigen, dan kan ik daar zelf al helemaal niet maaien of hooien, of koeien op doen, dan liggen de koeien gewoon in het water. Zoveel water, en als de waterschapsslotten, en al die tussensloten dicht gaan, dan weet ik zeker dan komt het water richting het huis zegmaar, dat weet ik gewoon zeker. Dan doen ze mij die drainage eruit, dan weet ik gewoon heel zeker, want laatst was de sloot verstopt en in een mum van tijd had de buurman weet ik niet hoeveel water in de wei staan. Daar kun je op wachten. Er zit maar een heel klein slootje, daar loopt al het water van boven van het natuurgebied loopt gewoon over in de sloot, dat is gewoon onvoorstelbaar hoeveel water daar weg komt. Dan wil ik geen eigenaar

worden van zo'n gebied zegmaar. Dat wil ik echt niet. Ook al is het maar 15 % van de waarde moet je volgens mij laten zitten, in de grond, **de rest krijg je uitbetaald en dan krijg je subsidie.** **Maar die subsidie das ook, op dit moment, natuursubsidies die bent in 2013 samen met de belastingdienst was er een of andere overeenkomst en die is afgelopen in 2013. Dus over de jaren 2014 15 en misschien nog 16, maar het overleg is nog nooit opnieuw een akkoord bevonden, dus al die mensen die natuursubsidies ontvangen, betalen daar gewoon belasting over.** Dus Nederland heeft de boel weer verknoeid. Daar heb ik een artikel van. Je betaalt gewoon belasting over de centen die je ontvangt en je krijgt van de staat en je brengt aan de andere kant ook zo weer een deel terug. Dan mag je het werk ook nog doen op hun terrein, hun lachen dan het hardste. Maar ik denk dat ik dan harder ga lachen.

Interviewer: Maar als u nouja, het gaat sowieso gebeuren dat vernatten of niet?

Participant: Ja dat giet gebeuren. Dat waterpeil gaat absoluut naar boven. En het laagste punt uit de hele buurt ligt hier heel dichtbij, dat is namelijk aan die kant van het huis, 500 m verder. **Daar wil het water wel naar toe en in het najaar dan blijft, daar kan je absoluut geen maïs verbouwen, dan weet je bijna zeker dat je het er niet af krijgt.** Vorig jaar was dat ook zo, een aantal jaar geleden is die maïs er ook blijven staan. Dat werkt gewoon niet, dat water wil daar niet weg, dat kan niet afgevoerd worden naar de beek.

Interviewer: Duidelijk. Nouja, dan wil , hoe, hebben we natuurlijk ook al een beetje behandeld, hoe kijkt u aan tegen het hele beleid, wat vindt u ervan?

Thema : Draagvlak, Hoe kijkt u aan tegen Natura 2000?

Participant: **Nou, in het gebied, ik vind het zo. Hun hebben van achter het bureau een kaartje ingetekend, van, hier kunnen wij wel eens een grens trekken, dat is hier gewoon over de weg, die grens had in mijn oog moeten liggen langs de bufferzone.** Herman heeft een rapport laten maken, die geleerden, natuurvrienden zegmaar, die zeggen dat het water in wezen de bult oploopt, daar komt het op neer. En Herman heeft een rapport, een of ander onderzoeksbureau, Herman heeft dat rapport ook en Henk ook, dat het water anders loopt dan dat hun beweren. Herman heeft voorgesteld om hier een damwand langs het natuurgebied te maken, heel diep, dat het water absoluut niet hier op an komt. En dat is goedkoper dan grondaankoop van agrariers en dan houden agrariers de grond. En dat rapport komt volgens mij, en volgens Henk en Herman, is dat weer boven tafel. Het lag dus heel diep in een la, dat is zo weggestopt, maar de waarheid komt weer boven tafel. Maar wat ze er mee gaan doen, dat weet ik niet, maar nu hadden ze gezegd, ook hier bij de buurman, dat kun je wel doen, maar dan komt gewoon de PAS komt er op te liggen, dan ben je ook einde verhaal.

Interviewer: Want de PAS dat was?

Participant: Programmatische Aanpak Stikstof. Dat betekent ook gewoon dat uh..

Interviewer: Dat is toch minder uitstoot enzo?

Participant: Ja, maar als wij nou niet meer mogen bemesten en weet ik veel wat, dan heb ik toch ook niks aan die grond. Er is ook nog een kans dat ze mij een deel van het perceel laten houden, maar als je mij nou het breedste eind van die driehoek afhaalt, hou ik een puntje over. Daar heb ik helemaal

niks aan, totaal niks. Ik kan nu al niet draaien op het eind, ik moet op de openbare weg draaien. Dat puntje heb ik gewoon niks aan. Dat mogen ze van mij dan ook wel kopen.

Interviewer: Dus hoe u er tegen aan kijkt, dat is niet echt positief, laten we het zo zeggen?

Participant: Nee, maar wij hebben net de ruilverkaveling gehad. En dan komt ze met dit geintje. Maar het hele euvel is met de ruilverkaveling, was er grond te weinig, om de natuur toe te delen. Ze mogen je in de ruilverkaveling niet meer dan zoveel procent onderbedelen, nou heb ik geluk gehad, ik heb een overbedeling, de buurman heeft veel meer grond, maar die hebben ze een onderbedeling gedaan. Hun hebben ze nog een stuk van dat perceel wat hun toebedeelt was, wat ze hadden gedraineerd enzo, dat hebben ze weer beslag op gelegd, dat hebben ze weer afgepakt. Terwijl hem dat in eerste instantie toebedeeld was, hem hebben ze onderbedeeld en mij hebben ze toevallig omdat ik stuk grond had gekocht van de buurman, daar zat een overbedeling op. Maar voor de rest, de Natura 2000 past in dit gebied in een ruilverkavelingsgebied, laat ik zo zeggen, er is gewoon gebrek aan grond.

>Interviewer: Ook als ruilmiddel zegmaar?

>Participant: Ja ruilgrond is er absoluut helemaal niks. Nou zeggen ze de gemeente Haaksbergen heeft nog 40 hectare voor woningbouw waar ze niet gaan bouwen, maar ik ben niet van plan om naar de andere kant van Haaksbergen te reizen, want ik heb hier altijd de grond bij huis gehad. Wij hadden nooit geen grond van huis af, een halve hectare lag een keer iets verder weg. Maar ik bedoel, daar had ik geen last van, daar deed ik vroeger maïs op en daar kom je maar 1 of 2 keer in het jaar. Dat was alles, voor de rest lag het gewoon hier. Om het huis heen en dat heb ik nu nog wel. Maar ze gaat mij nu..

Interviewer: Maar u zou zegmaar niet ergens anders heen willen, u wil wel gewoon echt hier blijven?

Participant: Nee, maar ik bedoel, voor dat je het zo ver hebt, dat gaat net als Henk, voor dat je het zo ver hebt, dan ben ik allang 65.

Interviewer: Als het op zo'n tempo doorgaat zegmaar.

Participant: Ja. De hele natura, tig jaren geleden, toen was ik nog maar een klein kereltje. Toen kwam hier aan de afrastering te hangen 'vogelbroedterrein, niet betreden'. Toen zegt mijn vader, wat heeft dat te betekenen? Ja meneer, dat heeft helemaal niks te betekenen. Achteraf is dat de grens van de Natura 2000. Daar waren ze toen dus al mee bezig, toen was ik nog maar 10 jaar ofzo. Daar bent ze al heel lang mee bezig. In de ruilverkaveling, Herman heeft mijn kaart, ik had een kaart van de ruilverkaveling, daar stond de grond toen al ingetekend. Daar stond toen al ingetekend dat het natuur werd. Dat willen ze niet heel graag horen. Hoe moet ik het zeggen, als ik de grond inlever, dan krijg je schadevergoeding, maar die schadevergoeding gaat net zo als het verhaaltje van de natuursubsidie op dit moment. Dat gaat gewoon als belasting terug.

Interviewer: Oké, dus dat is..

Participant: Ja dat schiet gewoon niet op. Je krijgt een paar cent en ze gappen nog veel meer terug, snap ie mie. Dat levert wel wat op, maar ze pakt het oeg gewoon weer af. Het is niet dat je dat hebt, dat heb je dus niet. Daar moet je weer over betalen.

Interviewer: En als je er grond voor zou krijgen, dan heb je iets..

Participant: Ja als je er grond voor terug zou krijgen, dan krijg ik wellicht nog wel planschadevergoeding, want schade heb ik, want als ze mij verder weg toedelen, maar grond is hier totaal niks, dus ik krijg sowieso de grond verder weg en daar sta ik niet op te wachten. Ik kan nou de koeien zo naar de overkant doen en dat kan ik straks niet meer als die grond weg is. Enne, qua belasting, technisch verhaaltje, heb ik een maatschap, heb ik net verteld, daar heb ik mijn grond laten herwaarderen, tot 8,5 euro, dus wat dat betreft sta ik aardig veilig.

Interviewer: Dat is wel een redelijke?

Participant: Ja dat hebt ze geaccepteerd, ik heb nooit geen tegenbericht gehad dus de belastingdienst, dus dat hebben ze geaccepteerd. Je mag niet zomaar weer een herwaardering laten doen, eerder deden veel boeren dat ieder jaar, dat mag niet meer, dat pikt de belasting niet. Maar als je een nieuw maatschap vormt, dan mag het weer wel. Ik heb geen tegenbericht gehad, dus het zal wel goed gekeurd zijn. **Waar ik wel bang voor ben, is dat ik water bij het huis krijg. Dat weet ik gewoon zeker.** (...)

Interviewer: Ik neem aan dat hun dat ook weten, dat het hier allemaal veel natter wordt?

Participant: Ja, maar dat willen ze niet horen. Als je het eenmaal maar verkocht hebt, dan bent hun eigenaar, dan doen ze toch wat ze net willen. Als er geen sloten meer zijn, dan mag je wel 3 keer raden, dan weet ie wel wat er gebeurt. (...) Hoe meer het inspoelt, hoe liever dat ze het hebt. Maar toen heb ik eigen maatregelen getroffen, maar dat zal ik maar niet vertellen. Dan moet je eerst dat ding uitzetten haha.

Thema Positie boer binnen totstandkoming Natura 2000

Interviewer: Is goed haha. Oké, dat Natura 2000, die implementatie ervan, dat kent eigenlijk een aantal stappen. Het begint met de selectie van een gebied, dat wordt dus gedaan op basis van wetenschappelijke criteria, die bepalen welke flora en fauna beschermd moeten worden. **Bent u bij die fase betrokken geweest als boer?**

Participant: Nee, daar weet ik eigenlijk heel weinig of niks van. Maar er komen nog een aantal mensen in het gebied, een hydroloog, een bioloog en een landbouwkundige en ikzelf en die gaan dan het gebied in en dan gaan ze eigenlijk ter plekke beoordelen hoe de grond er bij ligt. Is het een perceel waar ze vernatting toe kunnen passen, dan zullen ze het mij wellicht afpakken, maar wat ik net al zei, dat puntje daar wat heel is, dat wordt absoluut niet nat daar, dat ligt veel te hoog, maar ik heb zelf niks aan zo'n klein stukje grond. Daar kan ik niks mee. Wat er verder dus gaat gebeuren aan flora en fauna, daar kan ik niks van zeggen.

Interviewer: Had u bij die fase betrokken willen zijn? Bij de selectie van het gebied?

Participant: Ja, maar de selectie van een gebied, ik bedoel, dat gebied, zoals het ingetekend is bedoel je?

Interviewer: Dat is de volgende stap, dat is de aanwijzing van een gebied, dat bestaat uit het opstellen van de instandhoudingsdoelstellingen en de begrenzing van een gebied.

Participant: Ja maar die begrenzing ben ik het niet mee eens en daar is natuurlijk niemand het mee eens. Die begrenzing is na de ruilverkaveling toegepast, alleen om de reden, er was geen grond om toe te bedelen, dus ze mochten die boeren niet onderbedelen, ja met een bepaald percentage mag dat en meer niet. Toen hebben ze ons gewoon wat nu natuurgebied wordt, hebben ze ons toebedeeld, met de woorden van, als de boeren het maar hebben, wij pakken het later wel terug. Qua ruilverkaveling hebben ze het wel goed gedaan, maar op het gebied van natuurbeleid zijn ze op een laffe manier bezig.

Interviewer: Ja, daar had u wel bij om tafel willen zitten?

Participant: Jawel, maar daar heb je niks tegen in te brengen. Ons Nederlandje heeft de grens gesteld, daar hebben wij niks over te beslissen. Wij krijgen een kaart in huis van zo is het en niet anders. Dat is de indeling van het gebied. Maar anders had ik natuurlijk nooit gezegd van ja leg die grens maar hier op straat neer. Mijn buurman ligt er voor 100 % in.

Interviewer: De laatste fase van het proces is het opstellen van het beheerplan. Dat moet duidelijkheid verschaffen over de maatregelen die genomen moeten worden en wat de gevolgen van deze maatregelen zijn voor de sociaaleconomische activiteiten in het gebied. Wordt u hier bij betrokken?

Participant: Ja

Interviewer: U zei zo straks al dat u een inspraakbijeenkomst had?

>Participant: Ja, wij hebben wel bijeenkomsten, maar wat er in het gebied zelf gebeurt, wat ik net al zei, we gaan wel het gebied in, maar ik bedoel, als ik nou zeg van het is zus of zo, hun pakken toch het laatste woord. Ik krijg sowieso niet het laatste woord, snap je mij? Er is wel een landbouwkundige bij, maar als ik nou zeg het is hier droog, ik kan overal rijden, ik heb alles gedraineerd hier met de ruilverkaveling. In mijn ogen is het hier niet nat, snap je mij? Voor een natuurkundige, die maakt het in zijn eigen gedachten zo nat, want als de sloten en de drainage weghaalt, ja, dan overstroomt hier alles. Wat moet ik er verder van vertellen?

Interviewer: Dat is vrij duidelijk dan, maar u bent dus bij een aantal inspraakbijeenkomsten geweest en nu gaan ze dan met u op het land lopen?

>Participant: Dat is de volgende stap ja.

>Interviewer: Dat is de manier waarop u zegmaar betrokken bent bij?

Participant: Ja, maar daar heb ik vast het laatste woord niet bij, dat idee heb ik niet. Die grens ligt er, die staat vast, misschien ze dat mij dat droge stukje laten houden en dat ze me daarginds ergens een droog stukje geven, maar dan gaan ze mij een kronkels tussen het perceel trekken, dan is het al zo'n beetje een half natuurgebied, daar heb ik natuurlijk niks aan. Je krijgt onwerkbaar percelen, dat wil ik helemaal niet. Daarbij mogen er waarschijnlijk geen sloten gemaakt worden, dus de waterdruk van dat natuurgebied dat blijft. Wanneer kan je dan in natte periodes nog wat beginnen? Misschien helemaal wel niet.

Interviewer: Oké, ze gaan dan dus nu met u over het land, maar had u ook op een andere manier betrokken willen worden bij deze fase? Of heeft u het gevoel dat dat niet had uitgemaakt?

Participant: Als ik de verhalen van Herman zo hoor, hoe Herman er jaren lang tegenaan heeft geschopt, Herman wordt gewoon genegeerd. Terwijl sommige mensen zeggen van staatsbosbeheer, zeggen dat het hier heel goed gaat in het gebied en dan vraag ik mij af, als het nou goed gaat, waarom moet er dan nog meer grond komen? Als het goed gaat, dan moet je dat zo laten. Maar het gebied stroomt nu al over met water, wat wil daar straks nog in leven dan? Dan kunnen er wel planten groeien, maar er kunnen geen dieren, ja watervogels, maar anders niet, geen uh, een kieviet gaat absoluut niet in dat gebied zitten. Dat is gewoon een teken van dat die grond niet gezond is. Daar komt het op neer.

Interviewer: Oké, duidelijk. Ik had nu een stukje over wat de gevolgen zijn van Natura 2000 op uw boerenbedrijf, maar dat heeft u eigenlijk ook wel een beetje verteld.

Participant: Ja dat is gewoon einde verhaal, als het zo doorgaat als hun het willen. Ja die grond blijft wel, maar daar ga ik geen koeien op doen. Ik ben niet van plan om mest af te voeren en gras en alles te kopen, dat ligt eraan wanneer het ook gaat gebeuren. Maar als ik 65 ben en onze jongens, die kunnen dan toch niet meer verder, die jongste wil de grond wel bewerken, maar geen melkvee, laat ik het zo zeggen.

Interviewer: Nee oke, dus eigenlijk zijn de gevolgen vrij fors dan op uw bedrijf?

Participant: Ja, maar dat is voor andere mensen net zo. Ik weet niet zeker, maar er wordt verteld dat met de nieuwe fosfaatwet grondgebondenheid, dat normaal gesproken iedere hectare die je verkoopt, moet je in verhouding ook rundvee ook afvoeren, opruimen omdat je dan geen fosfaatrechten meer hebt. Men zegt, maar dat weet ik zelf niet heel zeker, dat er uitzonderingen op zijn in de Natura 2000, dan zal ik wel mijn vee mogen houden, maar dan heb ik dus geen vreten en stront over. De rechten om te houden zijn er dan nog wel, maar zoeken achter vreten voor de koeien en mestafvoer, je weet wel wat dat kost neem ik aan.

Interviewer: Nouja, ik kan me het zo ongeveer in denken ja. Oké, en, wat doet het hele Natura 2000 met u als boer, raakt het u?

Participant: Ja ze vernietigen gewoon mijn agrarische bestemming, dat zijn ze aan het vernietigen. Ze gappen mij de grond af, in wezen wel. Ik verkoop het niet, nee, ik word gewoon, de gemeente zegt ook nog gewoon, ik wou haast zeggen met een domme kop, maar, de gemeente zegt gewoon je wordt niet onteigend. Nee tuurlijk niet, als je voor de tijd maar ja zegt, dan krijg je een schijntje voor de grond, als grondprijs. Dan wordt je ook niet onteigend, maar hun lacht het hardste weet je, onteigening wil niet zeggen dat je de hoofdprijs krijgt, vast niet. Die stempel ligt er op, het gaat gewoon door. Ze lachen gewoon.

Interviewer: Dat heb ik ook al vaker gehoord. Op papier staat dat het geen dwang is eigenlijk, maar als er niet aan mee werkt dan moet je alsnog weg.

Participant: Ja, je wordt gewoon onteigend. Dat is beklopt. De onteigeningswet is aangepast, die is er nog niet 100 % door, maar eerder kon alleen de Staat onteigenen maar tegenwoordig kan dat binnenkort zou het mogelijk zijn dat de gemeente dat ook mag. Dus de onteigeningswet is vrij makkelijk, voor iedere gemeente of provincie of hoe dan ook.

Interviewer: oké, dat wordt al versimpeld dus?

Participant: Ja.

Interviewer: Oké, maar zeg maar, doet het ook wat met u als persoon, het hele gebeuren?

Participant: Ja ik bedoel, als ik een jongen was, zoals, hoe moet ik dat zeggen, stel dat ik nog maar 30 was, dan moet je wel op zoek naar wat anders. En misschien dat je dan wel denkt over een verplaatsing ofzo, maar lang niet iedereen wil weg. Steven wil ook absoluut niet vertrekken, die blijft keihard volhouden, ik blijf hier zitten. Wat hij gaat doen weet ik niet, maar de plek waar hij zit die is gewoon, dat is voor meerdere mensen, die gaan niet vertrekken, absoluut niet. Mijn andere buurman is verplaatst met de ruilverkaveling, die zit hier nog maar amper 20 jaar en dan zou je nu de boel moeten oppakken. Voor hem is het misschien makkelijker, omdat hij ooit al eens verplaatst is, maar ik wil in ieder geval niet verplaatsen. Voor mij heeft dat ook geen zin, qua leeftijd niet. Dat doe je niet zomaar. Hoe moet ik dat zeggen, mijn vader die leeft nu nog wel, maar als mijn vader zou moeten vertrekken, dat hij dat ook niet zo fijn zou vinden.

Interviewer: Nee oke, omdat je hier al, uw vader, dit bedrijf was voorheen van uw vader of?

Participant: Ja, en daarvoor van, ik weet niet precies hoe dat zit, van mijn opa. Mijn va, mijn opa, is ook al eens verplaatst. Dat had te maken, na de oorlog was dat huis gebombardeerd en ze hadden hier nog grond liggen, zodoende hebben ze hier gebouwd, ze hebben ook nog wat grond geruild toen met andere mensen die hier ook wat hadden liggen, en zo zijn ze hier ook ooit in 1947 terecht gekomen.

Interviewer: Maar u zit dus ook al heel lang met uw familie op deze locatie zeg maar?

Participant: Ja sinds 1947. Ik weet niet anders, mijn vader was toen 17.

Interviewer: Dus u bent wel gebonden aan het land wat je hier hebt, omdat je hier al je hele leven zeg maar woont?

>Participant: In wezen wel ja. Ik helemaal, ik ben hier gewoon geboren, dan ga je niet zomaar vertrekken. Ik bedoel, hoe kom je terecht, elders? Dat doe je niet zomaar even. Je gaat niet zomaar verhuizen voor de lol.

Interviewer: Dat kan ik begrijpen ja. Oké, ik had dan..

Participant: En dat verhuizen dat gaat ook zomaar niet, want als ik dan verhalen hoor van Henk, wat je wel gehoord hebt. Dat Henk, hij mag wel verhuizen. Heeft hij een bod gekregen op de grond in de natuur, voor de rest eigenlijk niet. Het komt er bijna op neer, dat hij zich wel verplaatsen mag, maar dat er dan niet zeker is hoeveel geld hij er voor krijgt. Ik bedoel, dan ga je toch absoluut niet weg, ik bedoel, Henk heeft ook net een nieuwe stal gezet en Steven ook. Dan ga je toch niet zomaar zeggen van wij pakken de boel wel op en we zien wel hoe het loopt. Dan moet er wel eerst duidelijkheid komen over hoeveel centen je krijgt. Dat is er bij Henk ook niet.

Interviewer: Nee, oké. Nouja ik had hier nog als vraag, wat voor invloed hebben de instandhoudingsmaatregelen op de bestaanszekerheid van uw bedrijf? Dat is dus eigenlijk dat als het allemaal wordt uitgevoerd dat u boerenbedrijf eigenlijk niet verder kan gaan, toch?

Participant: Ja, einde verhaal. Einde melkveehouderij. Ik kan wel wat maïs verbouwen als de waterdruk aan die kant van de weg (wijst aan) blijft. Als het water hier komt, waar ik wel bang voor ben, want die waterdruk wordt hoger, dan betwijfel ik nog hoe nat het hier wordt. Want eigenlijk, mijn laagste punt aan die kant, is dat water dat wil gewoon weg. Als al die sloten dichtgaan dan hebben we hier gewoon een gigantisch probleem.

Interviewer: Maar alleen op het verbouwen van maïs, kunt u daar een?

Participant: Nee, daar kan ik niks mee. Ik bedoel dat is dan zo weinig. Ik bedoel als ik dan 65 ben, zal ik mij wel redden, maar ik bedoel, dat kan niet de bedoeling zijn. Op de manier waarop hun er mee om gaan, dat klopt van geen kanten.

Interviewer: Oke, dat is duidelijk. Ik had hier ook nog als vraag, of u al gedacht heeft aan oplossingen om het verlies aan productie op te vangen, hoe u het dan gaat doen als u zegmaar de boel moet opzeggen, hoe ziet u dat voor zich? Gaat u zich dan puur alleen richten op loondienst of?

Participant: Ik bedoel, die maïs kan ik er wel om verbouwen, of gras of zo, dat kan er wel om doorgaan. Maar wat ik dan voor de rest zal gaan doen, dat zou ik niet weten. Maar ik bedoel, er zit niemand te wachten op iemand van boven de 60 om nog ergens werk te krijgen, snap je mij? Dat krijg je niet. En wat er dan gaat gebeuren dat weet ik niet, in ieder geval, hier kan ik dan niet van bestaan en ik heb nu nog wel werk, maar je weet ook nog niet wat de toekomst brengt. Ik bedoel, om nou elders werk te vinden, dat gaat absoluut niet gebeuren. Dan moet het wel heel hard veranderen, daar staat niemand op te wachten, om iemand van boven de 60 aan te nemen.

Interviewer: Nee, oke. Ik had hier ook nog, zegmaar het toeleggen op nevenactiviteiten, andere activiteiten naast het pure landbouw zegmaar?

Participant: Ja ik snap je, maar kun je wel met recreatie beginnen. Maar als je 65 bent, dan begin je ook niet meer aan zulk soort toestanden. Mijn jongens kunnen daar ook niet van bestaan. Ik bedoel, die zullen dan ook wel ander werk hebben. Dat zie ik niet zitten, laat ik het zo zeggen. En als iedereen begint met recreatie om het huis, appartementjes en alles, dat is ook zo een keer bekeken.

Interviewer: Dat ziet u niet echt voor zich zegmaar?

Participant: Nee, nee, nee. Je kunt van allerlei activiteiten bedenken, maar je moet het ook in stand kunnen houden.

Interviewer: Ja, dat is natuurlijk weer een tweede.

Participant: Ik bedoel, als het niet wil, dan wil dat gewoon niet. Ik bedoel, je moet gewoon wel een tweede tak hebben waar je daadwerkelijk wat mee kan.

Interviewer: Zegmaar een beetje een vaste tak waar je je hoofdinkomen mee verdient.

Participant: Daar komt het wel op neer ja. Dat zie ik nog niet zo zitten.

Interviewer; Oke. Dan had ik nog als soort van afsluitende vraag, hoe kijkt u op dit moment naar de toekomst, hoe ziet u het voor zich?

Participant: Ja nouja, daar heb ik je natuurlijk ook al wel een bult van verteld, maar in weze komt het er gewoon op neer dat het einde verhaal is. Als het over 10 jaar is, dan ben ik 66, en dan, dan zal ik mijn tijd wel uitzitten, maar het is gewoon doodzonde, dat ze die landbouwgrond vernietigen eigenlijk. Ik blijf hier wel wonen zolang het kan en ik zie wel wat er gebeurt.

>Interviewer: Denkt u dat uw zoons hier dan nog verder kunnen in de toekomst of?

Participant: Nee, ach voor die jongens, ik weet niet wat ze allemaal gaan doen, maar ik bedoel, die grond ie er ligt, dat zal er wel blijven liggen. Daar zal je wel maïs op verbouwd kunnen, maar als je geen vervangende grond krijgt, dan ben ik dus de helft kwijt, dan blijft er niet zoveel over. Die grond zal vast wel benut worden, dat is het enigste, voor de rest ben je het hele bedrijf kwijt. Ik denk dat we schuren moeten slopen want anders betaal je veel te veel onroerend goed belasting. Misschien een rood voor rood regeling.

Interviewer; Wat is dat?

Participant: Schuren slopen en er een huis voor weer bouwen. Als dat dan nog van toepassing is, op dit moment is dat nog wel. Eerder kon je elders bouwen, maar dat mag nu ook niet meer. Op eigen terrein moet je bouwen, zoals het er nu bij staat, maar dat kan ook zomaar weer wijzigen. Ik weet helemaal wat er gaat gebeuren. Het zal wel een woonbestemming blijven, daar komt het op neer.

Interviewer: Oké, duidelijk. Volgens mij heb ik dan alles wat ik wou vragen wel ongeveer behandeld. Dan wou ik u hartelijk bedanken voor het interview.

Participant: Niks te danken.

Bijlage 8. Transcript interview 5

Datum en tijd: 12 mei van 12.34 tot 13.03 (29 minuten)

Introductie van het onderwerp, de te behandelen thema's door interviewer.

Thema Achtergrond

Interviewer: Kunt u mij wat vertellen over uw boerderij, wat zijn uw huidige bedrijfsactiviteiten zegmaar?

Participant: Bedrijfsactiviteit is jongvee opfokken en een hoveniersbedrijf opstarten voor de neef. Dat is de toekomst.

Interviewer: Maar u had voorheen?

Participant: Wij hadden altijd melkkoeien. Die hebben wij ingeruild voor jongvee.

Interviewer: Is dat al lang geleden of?

Participant: Dat is 10 jaar geleden, omdat het toen zichtbaar werd dat er geen opvolger was. Wel in het hoveniersbedrijf, want de hovenier, ja dat is iets bijzonders, die is in 99 wereldkampioen geworden in Calgary Canada op de beroepenbeurs. Vanaf dat moment, een paar jaar later dan, vanaf 2003/2004, heeft hij een bedrijf opgestart en dat loopt tot de dag van vandaag als een trein. Als hij de hoveniersbranche in gaat, dan heeft het geen zin om koeien aan te houden. Dus hebben wij gezegd, gaan we een omschakeling maken, dan gaat hij de gronden gebruiken voor zijn hoveniersbedrijf en wij gaan afbouwen met jongvee.

Interviewer: Op zo'n manier dus.

Participant: Ja dat bedrijf en alles blijft intact.

Interviewer: Oké, dus uhm, hoeveelheid hectares grond heeft u?

Participant: We hebben rond de 15 hectare. Omdat wij geen melkkoeien hebben, hebben wij nooit geïnvesteerd in grond. Vanaf 2000 dan hebben wij gezegd als de hovenier hier komt en hier blijft heeft hij aan deze oppervlakte voldoende.

Thema Gevolgen Natura 2000 voor boerenbedrijf en boer

Interviewer: Wat zijn dan zegmaar de gevolgen van Natura 2000 voor uw bedrijf? Wat gaat er op uw kavel, wat zijn de plannen?

Participant: Wij raken een derde van onze veldkavel kwijt.

Interviewer: Die moet vernat worden dan of?

Participant: Dat proberen ze wel, maar dat stuk van ons krijgen ze nooit nat. Dan loopt Haaksbergen onder, zo hoog is dat.

Interviewer: Dat willen ze wel?

Participant: Ja dat is onderdeel van de plannen.

Interviewer: Krijgt u zegmaar dan een compensatie omdat jullie moeten vernatten of staan jullie de grond dan af?

Participant: Maar goed, als de gronden bij het bedrijf blijven, dan heb ik compensatiegrond nodig. Als er geen compensatiegrond is, dan wordt het afgewaardeerd, **en als het vernat wordt, dan kan de hovenier er ook niks mee.**

Interviewer: Nee, maar dus dat eenderde dat gaat wel gebeuren of?

Participant: Ja dat gaat sowieso gebeuren. Dat is ingekleurd.

Interviewer: Maar daar krijgt u dan een compensatie voor?

Participant: **Daar krijg je de compensatie voor.**

Interviewer; Maar dat blijft wel uw grond?

Participant: **Nee, ja het kan mijn grond blijven, maar zover is het nog niet, want daar is de provincie en de gemeente nog mee bezig om dat in beeld te brengen en net als ik straks zei. De gronden kan je houden want je mag ze alleen maar gebruiken als natuurgrond, ze worden wel ingericht zoals voor natuur bedoeld is, dus de sloten gaan dicht, die worden gedempt en de drainage gaat eruit en dan moet je maar zien wat het wordt. En kijk, als die grond overhoudt waar je onzekerheid over hebt, daar kun je economisch niet op bouwen, dat gaat niet. Dus in principe heeft iedereen compensatiegrond nodig.**

Thema Participatie boeren

Interviewer: Oké. Nou ik had dan een gedeelte over de positie van u als boer binnen de totstandkoming van het proces, dat bestaat dan dus uit de selectie, aanwijzing en beheerplan van een gebied. Selectie is dus gebeurt op basis van wetenschappelijke criteria, waar die flora en fauna op worden geselecteerd, bent u op enige manier daar bij betrokken geweest?

Participant: **De boeren niet, maar LTO namens de boeren.** Maar wat je daar noemt over de biodiversiteit en alles wat vanuit het verleden is, ja kijk, als er in het beheerplan telkens maar wordt teruggerepen op boeken van 1800 en 1900 van al die bijzonder mensen, dan denk je van, waarom niet van gisteren of eergisteren. Kijk, de wereld verandert, de maatschappij verandert, de biodiversiteit verandert, alles wat in beweging is. Ik vind dat allemaal lariekoek dat je dat uit boeken haalt. **Als ik als agrariër, de ecooloog en de bioloog moet vertellen hoe de bodem hier in elkaar zit, dan is dat wel schrijnend.**

Interviewer: Dus u had wel bij die fase betrokken willen worden?

Participant: Uiteraard. Dan had je dat in kunnen brengen en dan had je daar een beeld van kunnen geven hoe dit gebied anders is dan andere gebieden. Want als ik hier 1 km verder ga, dan zit ik op de rand van het Oost Nederlands plateau, dat heeft een hele dikke leemlaag, dan gaat hij heel snel naar beneden toe, dan kom je in het Noordzeebekken zoals men dat noemt. De watermolen ligt hier

vlakbij, daar zit die breuklijn, het Oost Nederlands plateau heeft een leemlaag, die ligt met golven, dat is in de ijstijd uitgesleten. Als ecologen en biologen daar zomaar langs heen lopen, dat heeft 0,0 waarde, ze kunnen beter naar het werk gaan dan studeren. Nee maar ik bedoel maar.

Interviewer: Je zou verwachten dat ze dat weten inderdaad.

Participant: Ja daar moet je toch mee beginnen, je begint met de bodem als je iets op wil bouwen. Dan ga je toch niet kijken van wat is er aan de bovenkant, je begint in de bodem en gaat dan naar boven toe. In dat rapport staat dat ook allemaal netjes in kaartjes uitgewerkt en kijk. Dan denk ik bij mijzelf, hadden die ecooloog en bioloog dat in het beheerplan niet gekund? Hier heb je dat verval zitten (wijst aan).

Interviewer: Oké, duidelijk. De aanwijzing van een gebied bestaat uit het opstellen van de instandhoudingsdoelstellingen en de begrenzing van het gebied. De instandhoudingsdoelstellingen worden gesteld op basis van ecologische gronden en daar wordt geen rekening mee gehouden met sociaaleconomische activiteiten in die fase.

Participant: Helemaal niks.

Interviewer: Uhm, bent u daar als boer ook bij betrokken geweest of heeft u daar?

Participant: Continu hebben we daar aandacht voor gevraagd, dat dat een onderdeel moet zijn van, en daar is nooit aandacht aan besteed en het komt nergens weer terug. Het wordt terloops een keer genoemd, maar een uitvoering of invulling geeft men niet. Ik heb hier toevallig een document. De auteur (laat beheerplan zien) is Natuur en milieu, die heeft de plannen gemaakt. Die storen zich niet aan..

Interviewer: Dus u had daar zeker wel bij betrokken willen zijn, ook bij die begrenzing van het gebied?

Participant: Ja zeker. Nouja goed, wij gaan uit van die ruilverkaveling, die is hier net achter de rug, nou moeten er nieuwe lijnen worden getrokken en dat stoort ons ontzettend. Men had toen met die ruilverkaveling, toen die nieuwe kaart werd gemaakt in 1994, toen waren de toedelingen van percelen nog niet geweest, de kaveluitvoeringswerken, het opnieuw inrichten van de kavels. Nieuwe ruilverkavelingsboerderijen waren er niet. Toen had men moeten zeggen, het moet toch anders, we gaan de mensen in de omgeving bij elkaar halen, er komt geen nieuwe ruilverkavelingsboerderij, we gaan de gronden van de nieuwe ruilverkavelingsboerderij die buiten de zonering liggen, die gaan we anders indelen voor de mensen hier in de buurt. En nou worden we allemaal gestraft, kijk, en als je vanaf het begin er bij was geweest. Nouja, dan word je misschien als nog bij het ootje genomen.

Interviewer: Ik heb deze vraag natuurlijk ook aan de andere boeren gesteld, die zeiden ook van had het wel verschil gemaakt, misschien hadden ze dan nog steeds wel, dan had je misschien ook wel je verhaal kunnen doen, maar hadden ze misschien ook niks mee gedaan?<

Participant: Ja dat zeg ik net, ik bedoel, dan word je nog in het ootje genomen.

Interviewer: Ja. Oké, maar u zegt, we hebben het dan nu over het beheerplan, daar worden de boeren wel bij betrokken of? Bij het opstellen er van of?

Participant: Nee. Nee.

Interviewer: Op de site van de overheid staat ook van: 'Na dat het gebied definitief is aangewezen moet het bevoegd gezag, meestal de provincie, in samenwerking met alle betrokken partijen in en om het Natura 2000 gebied het beheerplan opstellen. Dat gebeurt dus niet?'

Participant: Hier is het verhaal zo gelopen dat wij (als LTO) bezig waren met die club van ecologen en biologen om daar een beschrijving van te maken, en omdat hier het probleem zo diep zat met die ruilverkaveling, met de onjuiste informatie, met het voorliegen, dat wij daar een stokje voor hebben gestoken en dat onderzoek is gekomen en dat onderzoek heeft de LTO mensen gelijk gegeven. De provinciemensen werd de broek opgetrokken, die heeft toen al die commissieleden in heel Overijssel opgeheven. En die hebben toen zelf de handschoenen opgepakt en hebben vervolgens zelf de boekwerken opgeschreven. Toen ze de boekwerken klaar hadden zijn er op 3 of 4 locaties in Overijssel bijeenkomsten geweest, vanuit de provincie, met de beheerplannen, daar kon je dan naar kijken en dan kon je daar bezwaar op maken. Er is niet gewerkt, op geen enkele wijze, om totstandkoming van dat boekwerk. Er is alleen achteraf gezegd, je kunt er naar kijken en als je bezwaar hebt dan kun je dat indienen. Veel mensen hebben toen bezwaar ingediend, maar er is niks mee gebeurd. Ze zijn allemaal weggeschreven en alles gaat gewoon door zoals het er stond. Je wordt gewoon terzijde geschoven, je wordt gewoon gebruikt.

Interviewer: Je had bij het opstellen van het plan al betrokken moeten worden, hadden ze al bij u om tafel moeten komen zitten van wat ze wouden en?

Participant: Ja. Ik heb nooit iemand gezien. Nooit iemand gezien.

Interviewer: Oké, want ik had ook nog als vraag, hoe zou u de mate van participatie waarderen als boer zijnde, maar dat is dus heel laag als ik dat zo hoor?

Participant: Dat is 0. 0. Kijk, als je als voorzitter van LTO met een collega daar heel nauw bij betrokken bent, en je zit in de beheerplannen en de provincie pakt het zelf op. Dan hadden ze moeten zeggen van we gaan als provincie door maar jullie mogen als LTO nog wel even meepraten, dan zit je er bij. Los van wat er uit komt. Maar wij hebben vanaf het moment dat de provincie het opgepakt heeft, geen enkele reactie, geen enkel woord van de provincie gehad. Nee, we konden naar de infoavond en dan konden we het bekijken.

Interviewer: Oké. Dat is wat in termen binnen de wetenschap ook wel symbolische participatie genoemd wordt. Je krijgt het gevoel dat je er nog op enige manier bij betrokken wordt, maar eigenlijk maakt dat voor het eind helemaal niks uit.

Participant: ja ja ja. Het stelt niks voor, het is 0,0. En de uitkomsten en de bezwaren die je indient, dat vind ik ook altijd zo mooi. De bezwaren die je indient, het goeie wat er in staat, wat hun past, wordt er uitgenomen en hetgene wat hun niet past, wordt... Je krijgt antwoorden dat je denkt van, wat moet ik met die antwoorden? Je wordt gebruikt als burger.

Interviewer: je wordt niet gehoord?

Participant: Je wordt niet gehoord nee.

Thema Gevolgen voor boer en boerenbedrijf

Interviewer: Nee, oke. Dat wordt uit het verhaal inderdaad wel duidelijk. Nouja ik had dan hier over de gevolgen van Natura 2000 voor uw boerenbedrijf, maar dat is dus dat een derde van uw land vernat moet worden en nouja, dat u dat dus niet meer kan gebruiken?

Participant: Nee, dat kan ik niet meer gebruiken.

Interviewer: Oke, de gevolgen had ik dan opgedeeld, wat doet het met u als boer, raakt het u?

Participant: Je ligt er nachten wakker van. Dat kan niet anders, want als je geamputeerd wordt, wat dan? Hier in Twente, ik weet niet waar jij wegkomt, hier in Twente/Achterhoek, zijn mensen honkvast.

Interviewer: Ja ik kom uit Drenthe, het zuiden van Drenthe.

>Participant: Iets vergelijkbaar. Kijk maar zit je meer naar het westen toe, richting de polders, daar zijn de mensen ondernemender. Als ze verplaatst worden, dan wordt er niet zo moeilijk over gedaan. Maar hier zitten mensen ontzettend honkvast.

Interviewer: Mensen wonen hier ook al heel lang?

>Participant: Ja, maar ik bedoel als je bij Scholten komt, bij Steven, die zitten er al 3 of 4 generaties.

>Interviewer: Ja dat zei hij gisteren al ja.

Participant: Ik bedoel 3,4, 5 generaties. Mensen gaan niet zomaar zeggen van we gaan alles maar inleveren en, dat doe je niet, dat zou niemand doen. Mensen gaan hier wel eens, dat was voor de ruilverkaveling hoor, gronden verkopen, maar bleven zitten waar ze zaten. Hier zitten mensen met die ruilverkaveling, zijn er mensen, die hadden gronden in een hele ongelukkige situatie. De ruilverkaveling kon daar nagenoeg niet aan komen, omdat mensen zeiden van, dat is mijn grond en daar blijf je af. Zo honkvast zijn mensen.

Interviewer: Dus ja, het doet wel wat met u, logisch natuurlijk

Participant: Uiteraard.

Thema Hoe gaat de boer om met de gevolgen?

Interviewer: En dan ik een gedeelte van , hoe gaat u als boer om met de gevolgen? Had ik als vraag, wat voor invloed hebben de instandhoudingsmaatregelen op de bestaanszekerheid van uw bedrijf, maar uh?

Participant: Einde verhaal, uitsterfconstructie zoals wat ik zo straks al zei. Dat geldt voor iedereen. Daar wordt ook niet over nagedacht, want als ik een emmer met geld krijg, dan wordt, na 3 jaar, binnen 3 jaar moet ik het weer investeren in vastgoed, doe ik dat niet, dan wordt het vermogensinkomen en dan komt de belasting ook kijken en dan ik over 5 jaar, overdreven gezegd, het geld kwijt. Over 6 jaar komt er dan wat beschikbaar en dan ik voor 100 % gaan lenen bij de bank. Voor alle bedrijven die hier zitten is het einde oefening, overdreven gezegd dan hé.

Interviewer: Ja dat heb ik wel meer gehoord.

Participant: Er zal een enkeling die wel door kan, omdat er dan wel ergens ruimte komt. want kijk als je de veldkavels uit de landbouw haalt, uit de markt haalt, dan kun je niet compenseren, of je moet grond van een ander hebben.

Interviewer: Dat is er ook niet dus.

Participant: Nee.

Interviewer: Ik had als vervolgvraag van, heeft u al gedacht aan of gezocht naar oplossingen om dat verlies in productie wat u dan heeft om dat op te vangen?

Participant: Kan niet.

Interviewer: Maar uh, dat wil dus niet?<

Participant: Dat kan niet. Ik bedoel als ik de helft van mijn bedrijf moet inleveren of dit deel, dan moet je compensatie zoeken hé.

Interviewer: Maar u heeft zoals u zegt, u bouwt het al om naar een hoveniersbedrijf?

Participant: Nee, maar goed ik praat in z'n algemeenheid hé, ik praat niet specifiek over hier. Dit is een uitzonderingssituatie hier, omdat die hovenier hier zit. Maar voor de rest zijn het allemaal volledig agrariërs en die hebben ook allemaal geen neventakken.

Interviewer: Ja daar had ik ook nog een vraag over, over neventak, u, zegmaar, als het gericht is op uw boerderij, voordat het begon wou u al zegmaar omschakelen naar hoveniers?

Participant: Nee, willen niet. Het was toeval. Kijk dat loopt hier, maar kijk, die twee dingen zijn wel gescheiden hé. Wij hebben een agrarisch bedrijf dat loopt, maar dat hoveniersbedrijf, dat is een eigen bedrijf he, maar dat is op deze locatie gevestigd met zijn opslag en wat hij nodig heeft. Hier aan de overkant heeft hij allemaal dingen ingeplant.

Interviewer: Maar als u dan straks dat eenderde moet vernatten, blijft u dan wel doorgaan met het jongvee fokken of?

Participant: Nee dat kan niet, want dat moet ik dan inleveren. Ik heb er niks aan als ik het jongvee hou en ik moet naar een loonwerker toe om voer te kopen. En ik moet mest afzetten, moet je eens kijken wat me dat gaat kosten. Tegenwoordig, dat mest afstoten kost ook iets van 20 euro per kuub. En voer aankopen tegenwoordig is ook niet goedkoop, want hier rijden regelmatig de trekkers langs met grote balen omdat ze het voer ophebben. Dat halen ze dan bij een hobbyist. Voer is hier ook tekort. Dat wordt hier duur en kijk en dan is het niet haalbaar. Dan heb je het hier specifiek over, maar die verhouding die hier is, die geldt voor andere bedrijven ook. Daarom zeg ik, er zijn wel meer die een aanvraag hebben gedaan, die hebben bij LTO neergelegd van, als je 50 hectare over hebt, zeg het maar.

Interviewer: Maar u zit nu nog in dat proces van omschakelen naar hoveniersbedrijf?

Participant: Nee, dat is geen omschakeling, dat is al rond. Dat hebben we in 2003/2004 gedaan. Toen hebben we gezegd van, die kleine stukjes mag jij hebben en het agrarisch bedrijf, die oppervlakte

houden wij. Hij heeft daarom zeg ik ook. hij heeft specifiek in tuinaanleg, dus niet in de aanplant van grote gebieden. Zolang dat goed gaat, blijft hij dat doen.

Interviewer: Dus u verhuurd dan die grond aan hem?

Participant: Ja.

Interviewer: En ik had dan, wat u net al zei, over neventak, of u daar ook aan gedacht heeft om er andere activiteiten naast het agrarisch bedrijf te doen zoals een boerencamping of boerengolf ofzo?

Participant: Dat is hier niet mogelijk. De ligging van het bedrijf is dusdanig ongunstig dat je hier bijna niemand op het erf kan hebben. Dat stukje grond wat daar zit dat is maar 30 meter breed. En als je hier naar die kant gaat, dat is maar 5 a 6 meter breed.

Interviewer: Dus de mogelijkheden zijn daar niet voor?

Participant: En onze stallen staan hier 60 meter achter het huis. Wij zitten hier met een soort postzegel en dan loopt het pas breder.

Interviewer: Oké. Maar om even voor mezelf duidelijk te hebben, u heeft op dit moment nog wel jongvee?

Participant: Ja ja ja.

Interviewer: En dat houdt u ook wel?

Participant: Dat blijft gewoon doorgaan. Anders had ik niks meer te doen.

Interviewer: Maar dat blijft ondanks wat er straks allemaal gaat gebeuren, dat blijft gewoon?

Participant: Ja dat blijft gewoon, maar ik bedoel, als de regelgeving, als ik dat kwijt raak, ik mag dat niet meer, dan moet ik wat, maar wat daar uitkomt, dat weet ik nog niet. Kijk, of het aantal dieren zo blijft, dat kan ik niet zeggen. Als ik die grond kwijt raak, dan moet ik met een derde deel krimpen in dieren want ik mag er niet meer houden dan een bepaald aantal op een oppervlakte.

Interviewer: Ah oke, op zo'n manier.

Participant: Dat is ook het kromme. In de mestwetgeving zit iets kroms. Ik mag 50 dieren houden, ik mag dan wel 200 kuub mest aanvoeren van een collega en ik mag ze zelf niet produceren. Je mag ze wel aanvoeren, maar niet produceren.

Interviewer: Dat is inderdaad wel raar ja. Oké, nouja, het is wel vrij duidelijk allemaal, dan had ik een beetje als afsluitende vraag van dit geheel, hoe kijkt u op dit moment naar de toekomst? Hoe ziet u het voor zich? Ziet u het nog met enig vertrouwen tegemoet of?

Participant: Nee, nee, nee. Nee, als ik lokaal kijk, provinciaal, men loopt gewoon over je heen, ze hebben geen waardering voor de mensen. Men schreeuwt hard en roept hard dat ze samen met de burger wat willen doen, maar ze doen het tegenovergestelde. Daar heb ik weinig hoop op. Wat er in Den Haag gebeurt, daar heb ik nog minder hoop op. Want in Den Haag is altijd de landbouw is eigenlijk het belangrijkste onderdeel van Den Haag, van het kabinet zegmaar, want als er geen voedsel meer is, dan heb je een probleem. Dat zie je nou hé in de wereld. En kijk, als de agrarische

sector hier dusdanig in moeilijkheden worden gebracht, dan zijn er heel veel die gaan naar het buitenland. Emigratie is een hot item op dit moment.

Interviewer; Ja, want in het buitenland hebben ze minder regelingen en meer grond.

Participant: Anders en meer ruimte. Vanuit deze kant gingen er altijd veel naar Duitsland toe, Noord Duitsland en Denemarken. In Friesland gingen ze veel naar Canada, Nieuw Zeeland. Ik vrees dat op dit moment, zoals het er financieel voor staat, zoals het er ook voor staat met de varkenshouderij, einde oefening is voor het grootste gedeelte.

Interviewer: U bedoelt in deze regio?

Participant: Nee, in het hele land. Alle varkensbedrijven zitten financieel dusdanig zwaar dat ze niks meer kunnen. Die leven nog op een uitkering van de bank of de gemeente, want dat kan ook nog. En de rundveehouderij, melkveehouderij, niet over jongvee of anderzinds, die zit voor 40 tot 50 % onder toezicht van de bank. Die mogen ook niks meer, die mogen alleen maar iets doen in overleg met de bank. Zo zwaar zit de financiën in deze sector. Daar vrees ik voor dat vandaag of morgen en ik denk dat het komende jaar cijfers op tafel komen bij de boekhouders, van, het is einde oefening.

Interviewer: Maar dat is als je voor de boerensector hier in de regio, als je kijkt hoeveel boeren hier zitten en hoeveel er eigenlijk in hun voortbestaan worden bedreigd, dan heb je toch ook gewoon het gevoel dat de economie in dit gebied gewoon straks zegmaar die neerwaartse spiraal gaat door?

Participant: Ja. Dan krijg je net als waar ze nu mee bezig zijn. Die 80 miljoen waar ik het zo straks over had dat is geld over de balk gooien. Natuur levert niks op, een toerist komt er niet meer. Als het slecht weer is, dan stapt hij in het vliegtuig. En de agrarische sector, die straks hier in de problemen komt, daar ontstaat straks een verpaupering waar elders in het land al sprake van is, als ik dat soms hoor. Dat speelt hier nog niet, omdat we hier de ruilverkaveling hebben gehad. Toen is heel veel opgeruimd, maar nou is men als overheid de boel zelf aan het opruimen. **Men had beter dat in een natuurlijk proces kunnen laten verlopen, want op een gegeven moment stoppen er toch bedrijven. Dan was er geen verpaupering geweest en was er ook geen geld over de balk gegooid.** Was niet aan de orde geweest.

Interviewer: Maar heeft u er nog hoop op dat zegmaar, bijvoorbeeld, het proces van Natura 2000 hier toch nog over een langere periode gaan gooien en dat ze inderdaad gaan wachten totdat mensen stoppen?

Participant: Nee, nee. De provincie zit er zo strak in, die drijven door. Die draaien niks terug, helemaal niks. Die kunnen her en der een keer zeggen om tot een tegemoetkoming te komen van, dat stukje is voor de natuur niet nodig. Dat is de enigste toezegging die de provincie een keer doet. Maar als je tot 2 cijfers achter de komma plannen maakt..

Interviewer: Dan is het vrij duidelijk.

Participant: Lijkt me wel hé. En als die plannen al sinds 1994 op kaart staan en men wil er niet van afwijken, kijk dan had men toen, we hebben dat ook opgevraagd, maar daar hebben we nooit een reactie op gekregen. Toen had men moeten kijken hoe het gebied in elkaar zat en wat er nodig was. En wat dan noodzakelijk is, zet dat dan op papier. Maar nee, men heeft het op papier gezet, oh dat is

leuk, van achter het bureau, oh dat past ons wel. Zo gaan we het doen en ze lopen er niet meer voor weg. Dat is een probleem. Met name Twente/Achterhoek dat is toch een gebied dat men een beetje agrarisch luw wil maken, om de toerist en dergelijke er nog meer naar toe te halen, maar het verزند helemaal in regels van de toerist, maar er komt helemaal geen toerist bij.

Interviewer: Want dat is ook een beetje de trend die je sowieso de laatste decennia ziet. Na de oorlog was voedsel nodig, landbouw werd gestimuleerd, richting 2000 kwam er groeiende aandacht voor de natuur en recreatie. De landbouw kreeg wat minder de hoofdfunctie.

Participant: Ja, maar degene die recreatie wil en de mogelijkheid voor heeft, die de gave er voor heeft als mens zijnde, die heeft dat al lang. **Diegene die het niet heeft, ik bedoel, ik wil hier geen vreemde mensen hebben. Ik ben regelmatig weg, dan wil ik hier geen vreemde mensen hebben lopen. Iemand die het ingericht heeft voor z'n tweede tak, die is er op geanticipeerd, die gaat daar puur voor, die zorgt dat er mensen aanwezig zijn, het zij op kantoor het zij in een kantine.** Dan moet je er zijn. Je kan niet tegen de mensen zeggen van je moet het maar zien te redden. Dan ben je geen camping of bed and breakfast houder. Iedereen heeft dat al. En ik heb al begrepen dat heel veel boerderijcampings, die niet grootschalig waren of die dat niet volledig opgepakt hebben, het alweer van de hand moeten doen

Interviewer: Omdat het niet uit kan?

Participant: Het kan niet uit.

Interviewer: Die hadden dat dan naast hun boerenbedrijf of?

Participant: Naast hun boerenbedrijf, omdat de samenstelling van het gezin was gaan veranderen, mensen overlijden. Als oma het niet meer doet, dan wordt het afgebouwd en heeft niemand er eigenlijk meer zin in en dan gaat het weg. Dat vind je nu wel meer. Dat zie je nu ook met boerderijwinkels, kaasmakers bijvoorbeeld. Daar zijn er ook al heel veel mee gestopt. De opkomst, iedereen die dat prachtig vindt die begint er mee, die hebben het zo ingericht, die gaan er ook mee door, dat is geen probleem. Maar de mensen die er een beetje op zweven, dan overlijdt er iemand, er komt geen opvolger, kinderen hebben er geen behoefte aan.

Interviewer: Het blijkt geen stabiele factor zegmaar?

Participant: Het is geen stabiele factor. Dat geldt voor een agrarisch bedrijf gewoon niet. Ik bedoel als een varkenshouderij geen opvolger heeft dan verdwijnt dat ook. Dat geldt voor de melkveehouderij ook. En hier hoor je nou regelmatig al dat boeren tegen hun kinderen zeggen van, begin er maar niet aan, doe maar wat anders. Dus wat krijg je? Er zijn geen opvolgers en dan tussen de 10 en 15 jaar komt hier heel veel vrij. Dan is er geen agrariër uit een ander deel van het land die hier naar toe komt. Zo is het toch? Die komt hier niet naar toe, want die zit direct klem.

Interviewer: Je hebt geen mogelijkheden tot uitbreiding enzo?

Participant: Helemaal niks.

Interviewer; Oké, nou, volgens mij heb ik dan de punten die ik wou behandelen, volgens mij zijn die goed aan bod gekomen.

Participant: Toch wel haha?

Interviewer: Ja. Daar was ik ook niet bang voor. Dan wou ik u hartelijk bedanken voor het gesprek. Ik hoop dat u het ook..

Participant: Tuurlijk mag dat.